

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи
Національного банку України”
Кафедра теоретичної і прикладної економіки

МІКРОЕКОНОМІКА

Навчально-методичний посібник

Для студентів економічних спеціальностей
денної форми навчання

Суми
ДВНЗ “УАБС НБУ”
2009

УДК 330.101.542
М59

Рекомендовано до видання методичною радою факультету банківських технологій Державного вищого навчального закладу “Українська академія банківської справи Національного банку України”, протокол № 10 від 20.06.2008.

Розглянуто та схвалено на засіданні кафедри теоретичної і прикладної економіки, протокол № 8 від 28.04.2008.

Укладачі:

кандидат економічних наук, доцент

Т.І. Гончарук;

кандидат економічних наук, доцент

Л.В. Лощина;

кандидат економічних наук, доцент

Т.О. Семененко

Рецензенти:

доктор економічних наук, професор

Л.В. Кривенко;

кандидат економічних наук, професор

Сумського національного аграрного університету

В.В. Пилипенко

Відповідальний за випуск

Н.Ю. Іванченко

Мікроекономіка [Текст] : навчально-методичний посібник / [уклад.: М59 Т. І. Гончарук, Л. В. Лощина, Т. О. Семененко] ; Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи Національного банку України”. – Суми : ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2009. – 160 с.

Навчально-методичний посібник містить плани семінарських занять, проблемні завдання, задачі та вправи, питання для повторення вивченого матеріалу, список літератури, а також питання до іспиту відповідно до затвердженої програми, що сприяє самостійній роботі студентів та засвоєнню ними матеріалу. Дана структура дисципліни відповідає вимогам кредитно-модульної системи навчання.

Призначений для студентів економічних спеціальностей денної форми навчання.

УДК 330.101.542

© ДВНЗ “Українська академія банківської справи
Національного банку України”, 2009

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ ЗА ТЕМАМИ	6
ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ	16
ТЕМА 1. Вступ до мікроекономіки	17
ТЕМА 2. Ринкові операції: вихідний аналіз попиту і пропозиції	25
ТЕМА 3. Теорія поведінки споживача	35
ТЕМА 4. Теорія виробництва. Витрати і випуск	48
ТЕМА 5. Фірма в умовах невизначеності і ризику	62
ТЕМА 6. Фірма в умовах досконалої конкуренції	68
ТЕМА 7. Фірма в умовах чистої монополії	83
ТЕМА 8. Монополістична конкуренція й олігополія	94
ТЕМА 9. Утворення похідного попиту на ресурси. Ринок праці	112
ТЕМА 10. Ринки капіталу і землі	126
ТЕМА 11. Загальна рівновага й економічна ефективність	134
ПОРЯДОК ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ	145
1. Завдання та форми контролю знань студентів	145
2. Поточний контроль знань студентів денної форми навчання	146
3. Поточний контроль та оцінювання рівня знань студентів заочної форми навчання	147
4. Підсумковий контроль знань студентів	148
5. Зразок модульного завдання для всіх форм навчання	150
ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ	153
ПРИКЛАД ТИПОВОГО ЗАВДАННЯ ДО ІСПИТУ	156
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	158

ВСТУП

Сьогодні вже ніхто не сумнівається в необхідності вивчати, знати економічну теорію ринкових відносин. Опанувати її вкрай важливо для політика і бізнесмена, фахівця будь-якого профілю, насамперед, для економіста. Можна стверджувати, що знання основних положень мікроекономіки – обов'язковий елемент культури будь-якої освіченої людини, що живе в суспільстві з ринковою економікою.

Вивчення теорії мікроекономіки – складне завдання для студентів. І це завдання можна вирішувати досить успішно, якщо теоретичні питання, розглянуті в даному курсі, аналізувати в практичному аспекті. Допомогти вивчити і зрозуміти сучасну мікроекономіку, а також засвоїти теоретичний матеріал, побачити його практичну значущість – основна мета даного навчально-методичного посібника.

Мікроекономіка є проміжною ланкою в структурі дисциплін економіко-теоретичного циклу і вивчається після політичної економії, але перед макроекономікою. Таким чином, перед тим, як перейти до вивчення народногосподарського комплексу в цілому (макрорівень), студенти повинні усвідомити закономірності функціонування окремих господарюючих суб'єктів (мікрорівень).

Запропонований навчально-методичний посібник з мікроекономіки укладений на основі типової програми Міністерства освіти і науки і містить 11 тем, що охоплюють вузлові проблеми мікроекономічної теорії. До 10 традиційних додана тема, що знайомить студентів із теорією функціонування фірми в умовах ризику і невизначеності. Починаючи із вступу до мікроекономіки й огляду ринкових операцій у цілому (вихідний аналіз попиту і пропозиції), послідовно розглядається поведінка споживача в ринковій економіці, витрати виробництва, теорія поведінки фірми в умовах ринку, а потім – конкретизація поведінки фірми в певному ринковому середовищі. Логічним завершенням посібника є узагальнююча тема “Загальна рівновага й економічна ефективність”. Відзначимо також, що до даного методичного посібника не ввійшли теми, присвячені інституціональним аспектам ринкового господарства. Це зроблено свідомо, оскільки час, відведений навчальною програмою, обмежений.

Навчально-методичний посібник містить плани семінарських занять, коротке вступне слово до кожної теми, основні поняття і категорії, тематику рефератів, проблемні завдання, задачі і вправи, питання для повторення вивченого матеріалу та підготовки до іспиту. Автори вважають за доцільне перелік основної навчальної літератури з мікроекономіки подати наприкінці посібника. Додаткову літературу вирішено в цей перелік не вносити взагалі, по-перше, тому, що вона вимагає

постійного оновлення, і, по-друге, щоб дати студентам можливість самостійно здійснювати це оновлення, оскільки даний вид навчальної роботи має пошуковий характер і має на меті самостійний добір і обробку періодичної і монографічної літератури.

Автори вважають недоцільним публікацію в посібнику відповідей завдань і вправ, оскільки навчально-методичний посібник призначений для проведення семінарських занять і індивідуально-консультативної роботи зі студентами, і правильна відповідь у кінцевому підсумку буде отримана під керівництвом викладача.

Укладачами й авторами навчальних завдань, поданих у посібнику, є: доцент Т.І. Гончарук (вступ; зміст дисципліни за темами; тематичний план дисципліни; теми 5, 6, 7, 11; порядок поточного і підсумкового оцінювання знань; приклади типових завдань, що виносяться на іспит з дисципліни “Мікроекономіка”), доцент Л.В. Лощина (теми 2, 3, 9, 10), доцент Т.О. Семененко (теми 1, 4, 8; перелік питань, що виносяться на іспит з дисципліни “Мікроекономіка”). Редакційна робота проведена Т.І. Гончарук, науково-допоміжна і технічна – Н.М. Бондаренко.

Авторський колектив буде вдячний за конструктивні зауваження і пропозиції щодо поліпшення структури і змісту посібника.

ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ ЗА ТЕМАМИ

Тема 1. ВСТУП ДО МІКРОЕКОНОМІКИ

Мікроекономіка як складова частина теоретичної економіки. Багатоаспектність теоретичного аналізу економічних систем. Проблема обмеженості ресурсів і необхідності вибору. Альтернативність цілей використання обмежених ресурсів і раціональність поведінки суб'єктів ринкових відносин. Макро- та мікроекономіка як найважливіші складові сучасної теоретичної економіки, як методологічна, термінологічна, інструментальна база конкретних економічних дисциплін.

Предмет, концептуальні основи і методологія мікроекономіки. Предмет курсу. Суб'єкти та об'єкти економічних відносин на мікрорівні. Індивід. Домогосподарство. Ділова одиниця (підприємство). Держава. Методологія мікроекономіки: граничний аналіз, моделювання (графічне, аналітичне, табличне), оптимізація та визначення рівноваги, порівняльна статика.

Нормативна і позитивна мікроекономіка. Тезаурус дисципліни: благо, попит, пропозиція, ринок, граничні величини, рівновага тощо.

Мета, завдання і зміст дисципліни. Мета і завдання дисципліни. Блочно-змістова схема дисципліни. Взаємозв'язок з іншими дисциплінами.

Розділ 1. ТЕОРІЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА

Тема 2. РИНКОВІ ОПЕРАЦІЇ: ВИХІДНИЙ АНАЛІЗ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ

Попит і закон попиту. Попит на товари в умовах досконало конкурентного ринку. Ринковий попит як сума індивідуального попиту всіх споживачів певного товару.

Форми подання попиту: аналітична, таблична та графічна. Закон попиту та його пояснення базовими положеннями теорії поведінки споживача. Соціальні ефекти, що ускладнюють зв'язок між індивідуальним і ринковим попитом: ефект "юрби", ефект "сноба", ефект "Веблена".

Пропозиція і закон пропозиції. Функція пропозиції. Закон пропозиції. Аналіз змін пропозиції загалом та величини (обсягу) пропозиції.

Взаємодія попиту і пропозиції. Ринкова рівновага. Поняття ринкової рівноваги. Визначення рівноважної ціни та рівноважної кількості товару. Вплив змін попиту й пропозиції на стан рівноваги, рівноважну ціну та рівноважну кількість товару на ринку. Сталість і динамічність ринкової рівноваги.

Поняття про надлишок споживача і надлишок виробника.

Еластичність попиту і пропозиції. Концепція еластичності взаємозв'язаних показників. Еластичність попиту за чинниками впливу: за власною ціною блага, за ціною взаємодоповнюючого або взаємозамінюваного блага (перехресна еластичність), за доходом. Взаємозв'язок між ціною та валовим виторгом за різною еластичності.

Фактори впливу на пропозицію. Еластичність пропозиції за власною ціною блага та за цінами факторів виробництва.

Тема 3. ТЕОРІЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА

Корисність в економічній теорії і проблема її виміру. Поняття “потреби”, “види потреб”. Економічні блага, їх класифікація. Поняття “корисність”, її особливості; спосіб досягнення. Сукупна та гранична корисність. Функція корисності як залежність між кількістю одиниць споживаного блага та рівнем корисності, що досягається споживачем.

Закон спадної граничної корисності блага. Процес споживання та динаміка зміни сукупної і граничної корисності. Перший закон Госсена. Закон спадної корисності блага, його графічне подання.

Оптимізація споживання за умови множинності споживаних благ. Вплив на поведінку споживача бюджетних стримувань і цін на блага. Модифікація функції корисності як залежності між кількістю спожитих благ і рівнем корисності за умови бюджетних обмежень. Сутність раціонального вибору споживача.

Рівновага споживача з кардиналістських позицій. Поняття “рівновага споживача”. Модель споживання набору благ. Другий закон Госсена. Еквімаржинальний принцип досягнення раціонального вибору та рівновага споживача.

Поняття “попит на благо”. Моделювання поведінки споживача, який прагне раціоналізувати свій вибір з урахуванням спадної граничної корисності блага: визначення індивідуального попиту на благо.

Вибір споживача з ординалістських позицій. Система переваг споживача та її основні елементи: здатність до ранжування альтернатив; транзитивність переваг; ненасиченість благами; взаємозамінність благ. Множинність благ і повна інформованість споживача як зовнішні умови для здійснення вибору.

Криві байдужості, їх властивості. Особливості аналізу функції корисності з ординалістських позицій. Спадний характер і неможливість перетинання кривих байдужості за інших однакових умов. Карта байдужості.

Гранична норма заміни (заміщення) благ: сутність і методика обчислення. Наслідок динаміки норми у поясненні форми кривих байдужості. Крайні випадки взаємозаміщення та взаємодоповнення благ.

Бюджетна лінія. Бюджетне обмеження та можливості споживача. Бюджетна лінія: рівняння й графічна побудова. Визначення нахилу бюджетної лінії та його кута за зміни цін на блага. Вплив зміни доходу споживача та положення бюджетної лінії на процес споживання.

Розділ 2. ТЕОРІЯ ПІДПРИЄМСТВА: ВИРОБНИЦТВО І ВИТРАТИ

ТЕМА 4. ТЕОРІЯ ВИРОБНИЦТВА. ВИТРАТИ І ВИПУСК

Підприємство як суб'єкт ринку та виробничо-ринкова система. Підприємство як суб'єкт ринкових відносин, як економічна організація, як найважливіший різновид мікросистем. Найпростіша схема ринково-виробничої системи (вхід, процесор, вихід). Підприємство як закупівельна система, як товаровиробник, як продавець. Динамічність зовнішнього середовища та його вплив на внутрішню динаміку виробництва. Поняття: адаптивність, гнучкість та гомеостатичність виробничо-ринкової системи.

Підприємство як центр прийняття рішень. Мотивація поведінки підприємства. Основні види вибору підприємства: що виробляти (продукція, роботи, послуги), як виробляти (технологія, фактори виробництва), для кого виробляти (ринки, споживачі, ціни). Фактор часу та періоди у функціонуванні оптимального та рівноважного станів підприємства.

Найважливіші параметри підприємства як мікроекономічної моделі. Фактори виробництва, їх групування та варіації. Поняття і параметри виробничої функції. Сукупний, середній та граничний продукт. Витрати виробництва, економічний та бухгалтерський підходи до визначення. Альтернативні витрати та їх склад. Сукупні, середні та граничні витрати. Поняття: загальний (сукупний, валовий), середній та граничний виторг. Прибуток як кінцевий результат діяльності підприємства. Різні концепції прибутку. Сукупний, середній та граничний прибуток.

Частинна варіація факторів виробництва. Виробнича функція з одним змінним фактором та її графічне відображення. Феномен “згасання” виробничої функції. Правило спадної віддачі (продуктивності)

змінного фактора виробництва. Еластичність виробництва: поняття, методика обчислення показників, діапазон змін. Обґрунтування управлінських рішень щодо розширення та згортання виробництва.

Ізоквантна варіація факторів виробництва. Виробнича функція з двома змінними факторами. Крива однакового продукту (виробничої байдужості) – ізокванта. Карта ізоквант. Заміщення факторів виробництва. Гранична норма технічного взаємозаміщення. Доповнювання, подільність, мобільність та інтенсивність використання факторів виробництва.

Пропорційна варіація факторів виробництва. Збільшення випуску за рахунок пропорційного нарощування обсягів ресурсів. Постійна (стала), спадна та зростаюча віддача від масштабу. Графіки віддачі від масштабу однорідних виробничих функцій. Причини зростаючого та спадного ефекту від масштабу. Еластичність масштабу та її взаємозв'язок з еластичністю виробництва.

Оптимум виробника та ізоклинна варіація факторів. Вибір комбінації виробничих факторів за критеріями мінімізації витрат чи максимізації випуску. Умови комбінації (взаємозаміщення) факторів. Лінія однакових витрат – ізокоста, карта ізокост. Спільний графік однакового продукту та однакових витрат. Траєкторія розширення виробничої діяльності фірми у коротко- та довгостроковому періодах. Межі розширення виробництва у короткостроковому періоді. Оптимальний шлях розвитку в довгостроковому періоді. Ізоклинна варіація факторів виробництва. Зміна цін на ресурси. Ефекти взаємозаміщення та випуску. Концепція X -фактора (X -ефективності).

Витрати виробництва в короткостроковому періоді. Частинна варіація факторів виробництва і функція витрат. Постійні та змінні витрати (сукупні та середні). Типовий характер зміни витрат у короткостроковому періоді. Закон неминучого зростання граничних витрат (зниження дохідності).

Витрати на довгострокових інтервалах. Ізоквантна, пропорційна та ізоклинна варіації факторів виробництва та функція витрат. Криві довгострокових витрат (сукупних і середніх) як такі, що огинають криві короткострокових витрат. Види кривих довгострокових середніх витрат. Концепція мінімально ефективного розміру підприємства. Варіанти технологічного вибору підприємства в процесі вироблення довгострокової стратегії розвитку. Оптимальна виробнича потужність (оптимальні обсяги випуску). Мінімально ефективний розмір виробництва та структура ринку.

Тема 5. ФІРМА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ І РИЗИКУ

Умови виникнення ризику та його елементи. Модель ризику. Умова невизначеності, відсутності вичерпної інформації. Умова можливості активного керування, управління, прийняття рішень. Об'єкт, суб'єкт та джерело ризику. Ризик та сучасна цивілізація.

Невизначеність і ризик. Поняття невизначеності. Невизначеність у природознавстві. Співвідношення невизначеностей. Статистична та нестатистична невизначеності. Невизначеність у суспільстві. Інформаційний конус.

Купівля та продаж ризику (вступ до теорії страхування та грального бізнесу). Ставлення до ризику: схильність, несхильність і нейтральність до ризику. Закон спадної корисності та ризик. Принцип об'єднання ризику. Моральний ризик.

Оцінка ризику. Аналіз сподіваного значення та варіації доходу. Поверхня байдужості “сподіваний прибуток – ступінь ризику”. Гранична норма заміни ступеня ризику сподіваним доходом. Рівновага інвестора.

Теорія сподіваної корисності. Корисність за Нейманом-Моргенштерном. Аксиоми теорії сподіваної корисності.

Аналіз фірми в умовах ризику. Аналіз фірми за умов невизначеності у цінах. Усереднення. Розрахунок сподіваної корисності. Невизначеність у витратах. Технологічна невизначеність. Теорема про рівновагу.

Розділ 3. ТЕОРІЯ РИНКОВИХ СТРУКТУР: РИНОК ПРОДУКТУ

Тема 6. ФІРМА В УМОВАХ ДОСКОНАЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

Модель ринку досконалої конкуренції та її характеристики. Ознаки та умови досконалої конкуренції: атомістичність, відкритість, мобільність ресурсів, прозорість, однорідність товару тощо. Поліполістичний спосіб поведінки суб'єктів ринку.

Взаємодія попиту й пропозиції. Ринкова рівновага. Поняття ринкової рівноваги. Визначення рівноважної ціни та рівноважної кількості товару. Зрівноважувальна функція цін. Вплив змін попиту і пропозиції на стан рівноваги, рівноважну ціну та рівноважну кількість товару на ринку (зокрема, одночасно одно- або різноспрямовані). Деякі варіанти комбінації попиту та пропозиції; множинність рівноваги. Сталість ринкової рівноваги.

Рівновага підприємства та галузі у короткостроковому періоді. Ринковий попит на продукцію підприємства за умов досконалої конкуренції. Графічне відображення попиту, середнього, граничного й сукупного виторгу підприємства. Максимізаційно-мінімізаційні цілі

підприємства в короткостроковому періоді. Визначення оптимальних обсягів випуску: два підходи. Поведінка підприємства за умов зміни ринкової ситуації. Правила поведінки підприємства, їх універсальність. Пропозиція підприємства в короткостроковому періоді, її зв'язок з кривими витрат; графік галузевої пропозиції.

Ринок досконалої конкуренції у довгостроковому періоді. Рухомість ринкового попиту і пропозиції. Звуження мотивації діяльності підприємства з одночасним розширенням можливостей маневрування ресурсами. Пропозиція підприємства у довгостроковому періоді. Крива ринкової пропозиції у довгостроковому періоді та можливі її конфігурації (галузі з постійними, зростаючими, спадними витратами, з їх комбінаціями).

Довгострокова рівновага підприємства, галузі, ринку та механізм її підтримки.

Тема 7. ФІРМА В УМОВАХ ЧИСТОЇ МОНОПОЛІЇ

Модель “чистої” монополії та її характеристики. Поняття “єдиний продавець”, “ринкова (монопольна) влада” у вузькому та широкому розумінні. Ознаки “чистої” монополії: єдиний продавець, відсутність замінників товару, перешкоди для вступу конкурентів до монополізованої галузі. Різновиди монополії. Діагностування монопольної влади. Монополістичний спосіб дій.

Монопольний ринок у короткостроковому та довгостроковому періодах. Крива попиту монополіста. Вибір монополістом ціни та обсягу виробництва. Вплив на поведінку монополіста цінової еластичності попиту. Пропозиція монополіста та особливості її формування. Визначення монопольної ціни. Цінова диференціація та дискримінація. Рівновага підприємства-монополіста у довгостроковому періоді. Досягнення та утримання монополістом ринкової влади.

Особливості функціонування реальних монополізованих ринків. Аналіз поведінки реальних монополій. Економічні наслідки монополізації галузі. Порівняльна оцінка конкурентного та монопольного ринків. Потреба державного регулювання монополії, антимонопольна політика.

Тема 8. МОНОПОЛІСТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ Й ОЛІГОПОЛІЯ

Ознаки і поширення монополістичної конкуренції. Спільні риси та відмінності монополістичної конкуренції порівняно з досконалою конкуренцією та чистою монополією. Кількість товаровиробників і диференціація виробів. Умови вступу до галузі. Нецінова конкуренція за даної ринкової структури.

Модель поведінки підприємства – монополістичного конкурента. Еластичність попиту за монополістичної конкуренції. Прибутковість і збитковість підприємства у короткостроковому періоді. Визначення оптимального обсягу продажів і цінова політика. Умова досягнення та підтримання беззбитковості у довгостроковому періоді.

Нецінова конкуренція. Суть і передумови розвитку нецінової конкуренції. Поглиблення диференціації продукту: позитивні наслідки і загрози. Реклама товару. Вплив рекламної діяльності на обсяг продажів і витрат.

Ефективність монополістичної конкуренції. Наслідки нецінової конкуренції споживачів: діапазон споживчого вибору і втрати вільного часу. Позитивний і негативний аспекти рекламної пропаганди товарів. Надлишкова виробнича потужність, її наслідки для товаровиробника та суспільства в цілому.

Основні ознаки олігополії. Нечисленність підприємств в олігополістичних галузях. Загальна взаємозалежність олігополістів. Однорідність або диференційованість продукту. Значні перешкоди для вступу до галузі. Асиметричність ринкової влади олігополістів.

Теоретичні моделі олігополії. Олігополістична взаємозалежність та еволюція способу дій учасника ринку. Ринкові лідери та аутсайтери. Узагальнення моделей дуополії за Штакельбергом. Моделі дуополії Курно та Бертрана як відображення ринкової поведінки початківця. Моделювання поведінки олігополістів за функціями їх реакції на ринкові зміни. Стратегія постійного співвідношення цін. Теорія ігор у моделюванні олігополії.

Особливості організації олігополістичного ринку. Взаємозалежність олігополістів, цінові війни та схильність до змови. Таємні змови, мовчазні згоди та легальні угоди. Картелі. Нецінова конкуренція.

Ефективність олігополії. Суспільна оцінка олігополістичного ринку. Ефективність олігополії порівняно з іншими ринковими структурами. Економічні наслідки олігополії. Можливості державного регулювання за олігополії.

Розділ 4. РИНКИ ФАКТОРІВ ВИРОБНИЦТВА

Тема 9. УТВОРЕННЯ ПОХІДНОГО ПОПИТУ НА РЕСУРСИ. РИНОК ПРАЦІ

Похідний попит. Взаємозв'язок ринків продуктів і факторів виробництва. Попит на продукти та фактори виробництва. Ринки факторів виробництва, їх функції в економіці. Споживання факторів виробництва: цілі та обмеження. Граничний продукт виробничого

ресурсу. Виробнича функція, витрати виробництва та попит на фактори виробництва. Вплив різновиду структури ринку товару на похідний попит. Особливості поведінки підприємства-покупця на моносонічному та олігосонічному ринках факторів виробництва.

Похідний попит за досконалої конкуренції на ринку товару. Індивідуальний та галузевий попит на фактори виробництва. Функція похідного галузевого попиту. Зміна обсягу попиту та попиту в цілому. Цінова еластичність попиту на ресурс виробництва. Аналіз залежності між ринком товару та ринком ресурсу щодо обсягів і цін, її графічне подання.

Монопольний похідний попит. Монопольний ринок товару та ринок факторів виробництва. Функція монопольного похідного попиту, аналітичне та графічне подання. Порівняння похідних попитів за монополії та за досконалої конкуренції.

Похідний попит та принцип оплати факторів. Порівняння граничного виторгу та граничних витрат товаровиробника при споживанні одного фактора виробництва. Вартісний граничний продукт і ціна фактора. Умова довгострокової рівноваги підприємства з урахуванням похідного попиту.

Загальна характеристика ринку факторів виробництва. Функції ринків ресурсів в економіці. Споживання виробником факторів виробництва: цілі та обмеження. Граничний фізичний продукт ресурсу, методика його обчислення та графічна інтерпретація. Гранична дохідність ресурсу для різних виробників. Граничні витрати ресурсу та максимізація прибутку виробником. Попит на ресурси: зміна обсягу попиту та попиту в цілому. Цінова еластичність попиту на ресурс.

Попит на працю за умов досконало конкурентного ринку ресурсів. Праця як фактор виробництва, її мобільність. Суть та особливості використання поняття “заробітна плата”. Характеристики досконало конкурентного ринку праці. Граничний вигравш виробника від найму праці. Обґрунтування рішення про найм. Попит окремого виробника на працю. Формування галузевого та ринкового попиту на працю.

Ринкова пропозиція праці на досконало конкурентному ринку. Еластичність пропозиції праці для галузей з різною динамікою витрат на виробництво. Обґрунтування вибору робітника щодо праці та відпочинку: інструментарій ординалістської теорії корисності. Ефекти доходу і заміщення за зміни заробітної плати. Криві пропозиції праці, що “вгинається всередину”. Ринкова пропозиція послуг праці. Диференціація заробітної плати. Рівновага на ринку праці: двосекторна модель.

Ринок праці з недосконалою конкуренцією. Попит монополії на працю і монопольна рівновага. Моносонічний та олігосонічний ринки,

їх особливості. Прийняття рішення про наймання на моносонічному ринку праці.

Монопольна влада продавців праці. Контроль профспілок над пропозицією робочої сили, рівнем заробітної плати та продуктивністю праці.

Двостороння монополія і визначення реального рівня заробітної плати. Дискримінація на ринках робочої сили. Проблеми еквівалентності праці.

Тема 10. РИНОК КАПІТАЛУ І ЗЕМЛІ

Капітал і процентний дохід. Капітал як ресурс тривалого використання; форми капіталу. Рух капіталу і капітальні фонди. Поняття “позичковий процент”. Вплив ставки позичкового процента на короткострокові інвестиційні проекти підприємців. Обґрунтування інвестиційних рішень у довгостроковому періоді.

Пропозиція заощаджень. Часова перевага як економічна категорія. Гранична норма часової переваги, її графічна інтерпретація. Міжчасове бюджетне обмеження в результаті зміни ставки позичкового процента.

Визначення ринкової ставки позичкового процента за умов досконалої конкуренції. Ринкова ставка позичкового процента, однозначність її для позичальників і кредиторів. Вплив зміни ставки на рівноважний обсяг підприємницьких інвестицій. Поняття “поточна, або дисконтована вартість”, методика обчислення. Поточна вартість і ринкова ціна основних фондів. Обґрунтування інвестиційних рішень щодо придбання основних фондів. Ризик в інвестуванні та оцінка надійності вкладень.

Розділ 5. РІВНОВАГА ТА ЕФЕКТИВНІСТЬ РИНКОВОЇ СИСТЕМИ

Тема 11. ЗАГАЛЬНА РІВНОВАГА Й ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ

Поняття ринкової рівноваги, її аналіз. Часткова та загальна рівновага. Необхідність визначення ринкової системи як цілого, дослідження взаємодії та взаємозалежності її частин. Аналіз загальної рівноваги, її етапи. Ефект зворотного зв'язку. Система рівнянь загальної рівноваги за Вальрасом. Закон Вальраса.

Рівновага обміну. Необхідність і вигоди ринкового обміну. Порівняння граничних норм заміщення для пар товарів, що обмінюються. Діаграма Еджворта. Ефективність при обміні. Крива контрактів.

ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

Парето-ефективний розподіл. Крива можливостей споживачів. Загальна рівновага за Парето.

Ефективність у виробничій сфері. Розподіл виробничих ресурсів. Діаграма Еджворта. Крива виробничих контрактів. Парето-оптимальний розподіл ресурсів. Рівновага виробника на конкурентному ринку факторів виробництва. Крива виробничих можливостей та ефективність випуску. Ефективність на конкурентних ринках товарів.

Загальна рівновага та економіка добробуту. Сукупна (зведена) ефективність конкурентних ринків (при обміні, при використанні вкладень у виробництво, на ринку товарів). Причини обмеженої спроможності ринкового регулювання: наявність ринкової влади, непрозорість ринків і неповна, або асиметрична інформація, вплив зовнішніх ефектів, існування суспільно значущих благ, позаринкова діяльність суб'єктів ринку та неринкові механізми регулювання тощо. Оптимум і квазіоптимум ринкової системи. Теорія загальної рівноваги та політика у галузі економіки добробуту. Критерії оцінювання добробуту.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ пор.	Назва теми	Денна форма навчання				Заочна форма навчання			
		Кількість годин							
		лекцій	семінарських занять	підсумкових контрольних робіт	самостійної роботи студентів	лекцій	семінарських занять	підсумкових контрольних робіт	самостійної роботи студентів
1	Вступ до мікроекономіки	4	4	2	4	–	–	–	15
2	Ринкові операції: вихідний аналіз попиту і пропозиції	4	6	4	6	3	–	–	16
3	Теорія поведінки споживача	4	4	2	6	–	2	–	15
4	Теорія виробництва. Витрати і випуск	4	6	4	6	3	2	–	16
5	Фірма в умовах невизначеності і ризику	2	4	2	4	–	–	–	15
6	Фірма в умовах досконалої конкуренції	4	4	3	5	–	–	–	15
7	Фірма в умовах чистої монополії	4	4	3	4	–	–	–	15
8	Монополістична конкуренція й олігополія	4	4	3	6	–	–	–	15
9	Утворення похідного попиту на ресурси. Ринок праці	4	4	3	6	–	–	–	15
10	Ринок капіталу і землі	4	4	3	6	–	–	–	15
11	Загальна рівновага й економічна ефективність	2	4	3	4	–	–	–	15
	Разом	40	48	32	57	6	4	–	167
	Підсумковий контроль	3							
	Усього	180							

Тема 1. ВСТУП ДО МІКРОЕКОНОМІКИ

План семінарського заняття

- I. Макро- та мікроекономіка як найважливіші складові сучасної теоретичної економіки.
 1. Проблема обмеженості ресурсів та необхідності вибору.
 2. Зміст, співвідношення та генезис термінів: “політична економія”, “економічна теорія”, “теоретична економіка”, “економіка” та ін.
 3. Альтернативність цілей використання обмежених ресурсів.
 4. Раціональність поведінки суб’єктів ринкових відносин.
- II. Методологія мікроекономіки.
 1. Граничний аналіз.
 2. Моделювання: графічне, аналітичне, табличне.
 3. Оптимізація і визначення рівноваги.
 4. Нормативна і позитивна мікроекономіка.
- III. Мікросистема: поняття та різновиди.
 1. Мета, роль і особливості функціонування мікросистем у ринковій економіці.
 2. Матриця ринкових форм.
 3. Основні ознаки ринків досконалої та недосконалої конкуренції.
 4. Характеристика дії мікросистем у різних ринкових ситуаціях.

Сучасна мікроекономіка – наука про прийняття рішень. Вона закладає основу для розуміння підприємницьких рішень та індивідуального вибору. Сама назва свідчить про те, що мікроекономіка детально розглядає економічні взаємовідносини. Мікроскопічна перспектива дозволяє досягнути те, що в іншому випадку було б невидимим. Аналіз багатьох рішень, що приймаються щодня менеджерами, споживачами, робітниками, інвесторами – ключ до розуміння того, як функціонує економіка.

У вступній темі обговорюються цілі і функції економічних операцій, а також методи, які використовуються в економічній теорії для дослідження причинно-наслідкових зв’язків між такими економічними показниками, як ціни й обсяги товарів, що реалізуються та купуються.

Після оволодіння поняттями, ідеями та їхнім застосуванням, що містяться в даній темі, Ви зможете пояснити, що таке обмеженість ресурсів і чому вона змушує людей робити вибір; зрозумієте мету, функції ринків; як ціни впливають на рішення, прийняті при розподілі обмежених ресурсів; зможете пояснити, яким чином стимули до здійснення економічних операцій залежать від прав власності та витрат обігу; зрозумієте мету економічної теорії й основні елементи економічної моделі і багато чого іншого.

Основні поняття і категорії

Економічна теорія пройшла декілька стадій у своєму розвитку, на кожній з яких її предмет трактувався особливим чином.

Економія – наука про ведення домашнього господарства як елемент виховання гідних громадян, на відміну від **хрематистики** – мистецтва робити гроші (у сфері оптової торгівлі і лихварства).

Політична економія – фундаментальна економічна наука, що вивчає методологічні і теоретичні проблеми виробництва, розподілу, обміну і споживання економічних благ.

У різних школах економічної думки існували такі визначення предмета політичної економії:

- *меркантилізм* – наука про види діяльності, які пов’язані з обміном і торгівлею між людьми (і країнами);
- *класична політекономія* – наука про багатство;
- *марксистська політекономія* – наука про виробничі відносини між людьми, що формуються в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання життєвих благ на різних етапах розвитку суспільства;
- *маржиналізм* – економічна наука про діяльність людей щодо задоволення своїх потреб шляхом використання обмежених виробничих ресурсів;
- *нова історична школа* – наука про повсякденне ділове життя і діяльність людей у різні епохи й у різних країнах.

Економікс, економіка – наука про використання людьми рідкісних або обмежених виробничих ресурсів (земля, праця, капітал, підприємницькі здібності, інформація) для виробництва різних товарів і послуг, їхнього розподілу й обміну між членами суспільства з метою споживання.

До головних напрямків економікса належать:

- *кейнсіанство* – економічна течія сучасного лібералізму, що обґрунтовує необхідність державного стимулювання ефективного попиту;
- *монетаризм* – неокласична економічна теорія, що приписує грошовій системі визначальну роль у процесі зміни економічної кон’юнктури;
- *нова політична економія (теорія суспільного вибору)* – наука, що вивчає різні способи і методи, за допомогою яких люди використовують урядові установи у власних інтересах;
- *інституціоналізм* – економічна наука про інститути, в межах і за допомогою яких здійснюється кругообіг економічних благ.

Залежно від рівня, на якому ведеться аналіз, економічна теорія поділяється на мікроекономіку та макроекономіку.

Мікроекономіка – розділ економічної науки, що вивчає діяльність окремих економічних агентів (індивідів, домогосподарств, фірм та ін.) і їхню поведінку на галузевих ринках.

Макроекономіка – розділ економічної науки, що вивчає економіку як єдине ціле.

Залежно від цілей пізнавальної діяльності економічна наука поділяється на позитивну і нормативну.

Позитивна економічна наука – пізнання, пояснення і прогнозування економічних явищ і процесів, що відбуваються об'єктивно.

Нормативна економічна наука – з'ясування умов досягнення індивідами, фірмами або суспільством у цілому максимального результату при даних витратах, наука про раціональну (насамперед, у рамках ринкової економіки) поведінку людей і діяльність інститутів.

Метод – вивчення походження, структури і способів застосування всієї сукупності пізнавальних засобів. У найбільш широкому розумінні до методу науки належить логіка і весь розроблений у її рамках науковий апарат.

Формальна логіка – наука, що вивчає думку з погляду її структури, форми; сукупності загальнозначущих форм і засобів думки, необхідних для раціонального пізнання.

Поняття – думка про предмет.

Судження – спосіб з'єднання понять, у результаті якого формується думка, в якій стверджується або заперечується що-небудь про що-небудь.

Умовивід – прийом мислення, у результаті якого з вихідного знання утворюється вивідне знання.

Аналіз – метод, що полягає в поділі цілого на частини.

Синтез – метод, що полягає в об'єднанні частин у ціле.

Індукція – метод пізнання від часткового до загального.

Дедукція – метод пізнання від загального до часткового.

Порівняння – метод, що визначає подібність і відмінності явищ і процесів.

Аналогія – метод, заснований на перенесенні властивостей із відомого об'єкта на невідомий.

Антиномія – протиріччя, в якому теза й антитеза мають однакову силу.

Апорія – твердження, що суперечить практичному досвіду.

Проблема – чітко сформульоване питання або комплекс питань, що виникли у процесі пізнання.

Гіпотеза – метод пізнання, що полягає у висуванні науково обгрунтованого припущення про природу, структуру або закономірності розвитку явищ і процесів.

Доведення – метод знаходження переконливих основ.

Діалектична логіка – наука про найбільш загальні закони процесу пізнання.

Математична логіка – наука, що застосовує математичні методи та досліджує мислення за допомогою відрахувань (формалізованих мов).

Моделі – абстрактні теоретичні конструкції, логічна структура яких визначається як властивостями об'єкта, так і цілями, характером дослідження.

Економічні експерименти – штучна зміна або відтворення економічних явищ з метою їхнього практичного вивчення в найбільш сприятливих умовах.

Потреби – внутрішні мотиви, що спонукають до економічної діяльності.

Економічне благо – засіб задоволення потреб, наявний в обмеженій кількості, на противагу благам неекономічним.

Рідкісність – характеристика економічних благ, що відбиває обмеженість ресурсів для задоволення безмежних потреб суспільства.

Ресурси економічні – фактори виробництва – елементи, що необхідні для виробництва економічних благ.

Основними видами ресурсів є:

- *праця* – доцільна діяльність людини, спрямована на створення економічних благ;
- *капітал* – створені минулою працею блага, використовувані для виробництва товарів та послуг;
- *земля, природні ресурси* – природні умови, необхідні для виробництва товарів та послуг;
- *підприємництво, підприємницька здібність, управління* – здатність раціонально і найбільш ефективно використовувати ресурси для виробництва економічних благ.

До переліку ресурсів часто відносять *інформацію* – упорядковану систему знань.

Економічний вибір – вибір найкращого серед альтернативних варіантів, за якого досягається максимізація корисності в результаті використання обмежених ресурсів. Раціональність економічного вибору припускає *аналіз вигод та витрат*.

Альтернативні економічні витрати відбивають цінність найкращого з альтернативних варіантів, від якого довелося відмовитися при економічному виборі. Альтернативні витрати часто характеризуються як цінність втрачених можливостей: витрати одного блага, виражені через інше благо, котрим довелося пожертвувати для одержання першого блага.

Крива (межа) виробничих можливостей – крива, що демонструє різні комбінації двох благ, що можуть бути вироблені в економіці при повному використанні даного обсягу ресурсів та за даного рівня розвитку техніки та технології.

Економічне зростання – розширення виробничих можливостей суспільства в результаті збільшення кількості використовуваних ресурсів або удосконалення технології.

Ефективність – поняття, що характеризує співвідношення обсягу вироблених економічних благ (результатів) і кількості ресурсів (витрат):

- виробництво даного обсягу благ із мінімальними витратами;
- виробництво максимального обсягу благ при даних ресурсах.

Ефективне розміщення ресурсів – сполучення чинників виробництва в часі і просторі, що дозволяє максимізувати корисність.

Економічний кругообіг – круговий рух реальних економічних благ, що супроводжується зустрічним потоком грошових доходів та витрат.

Економічні цілі – цілі, що переслідують у своїй діяльності індивіди, домогосподарства, фірми, суспільства.

Економічна система – сукупність взаємозалежних економічних елементів, що утворюють певну цілісність (економічну структуру суспільства).

Економічна свобода – можливість індивіда реалізувати свої інтереси і здібності шляхом активної діяльності у виробництві, обміні, розподілі і споживанні економічних благ.

Темі рефератів

1. Етапи формування мікроекономіки.
2. Діалектика – якісно новий етап розвитку економічної науки.
3. Економічні системи: порівняльний аналіз.

Проблемні завдання

1. Які проблеми, що стоять перед економічною теорією, краще досліджувати на мікрорівні, а які – на макрорівні? Чому?
2. Як би Ви провели межі між економікою та суміжними науками – політологією, соціологією, психологією та ін.?
3. У чому відмінність між ринком та галуззю промисловості? Чи існує взаємодія між фірмами в різних галузях, яку можна було б вважати взаємодією в межах одного ринку?
4. Чому нульова ціна продукту вказувала б, що він не є дефіцитним? Приклад продукту з нульовою ціною – соснові голки, що обсіпалися. Проте брикетовані голки звичайно продають за додатною ціною. Чи немає тут суперечностей?

5. У СРСР черги використовувалися як засіб нормованого розподілу виробленої продукції. Які соціальні витрати вибору такого підходу нормування?
6. Чому деяким професійним спортсменам платять значно більше, ніж іншим (для пояснення використайте поняття граничної вигоди та граничних витрат)? Які чинники на це впливають? Чи виграє, із погляду прибутку, команда, запрошуючи “суперзірку”, а не гравця середнього рівня?
7. Іноді дійсно дефіцитне благо не має ціни. Приклад – чисте повітря. Люди, що живуть у містах, де повітря забруднене, хотіли б заплатити за право дихати чистим повітрям. Чому важко призначити ціну на повітря, яким ми дихаємо, і використовувати отримуваний прибуток для поліпшення його якості?
8. Часто говорять, що гарною є та теорія, яку, у принципі, можна оцінити емпірично, на підставі конкретних даних. Поясніть, чому теорія, яку неможливо оцінити емпірично, не є гарною.
9. Модель – це відбиток деяких, але не всіх, сторін реальної дійсності. Отже, модель ніколи не відбиває реальність у всій її повноті. Чи припустиме в цьому випадку застосування моделей? Чи можна обійтися без них у теоретичному дослідженні?
10. Чому, здійснюючи передбачення, засноване на економічній моделі, необхідно вводити обмеження “за інших однакових умов”? Який кінцевий критерій корисності теорії?
11. Чи можливе створення єдиного, універсального методу економічної теорії? Якщо “так”, то які його характерні риси? Якщо “ні”, то чому?
12. У чому переваги й обмеженість систем, побудованих на основі формальної та діалектичної логіки?
13. В яких випадках економічні явища краще розглядати історично, а в яких – логічно? Охарактеризуйте переваги та недоліки обох методів. Наведіть відомі Вам приклади їхнього використання.
14. Що таке емпіричні і теоретичні методи? На яких стадіях розвитку науки вони застосовуються? Які їхні переваги та недоліки? Який взаємозв’язок між ними?
15. Обмеженість яких ресурсів стримує можливість економічного розвитку України? Як, на Вашу думку, варто вирішувати проблему рідкості цих ресурсів?
16. Чи враховують люди в повсякденному житті принцип альтернативних витрат? Наведіть власні приклади.

17. Які альтернативні витрати страйку шахтарів: для суспільства в цілому, для страйкарів, якщо профспілка:
- а) підтримує їх матеріально на рівні 100 % заробітку;
 - б) 50 % заробітку?
 - в) не підтримує зовсім?
- Обґрунтуйте відповідь з погляду раціонального економічного вибору.
18. Що відбувається з кривою виробничих можливостей, якщо зростає кількість ресурсів, які знаходяться в розпорядженні суспільства? Чи може при цьому відбутися стрибок вперед у розвитку технології?
19. Чи може економіка функціонувати ефективно за умови “незайнятості” частини ресурсів?
20. Джон Мейнард Кейнс писав: “Ідеї економістів і політичних мислителів – і коли вони праві, і коли помиляються – мають набагато більше значення, ніж прийнято думати. У дійсності тільки вони і правлять світом. Люди-практики, що вважають себе абсолютно не чутливими до інтелектуального впливу, звичайно, є рабами якого-небудь економіста минулого. Безумці, що мають владу, що чують голос із неба, витягають свої шалені ідеї з творінь якого-небудь академічного писака, що творив декілька років тому”. Прокоментуйте це твердження. Чи можете Ви назвати імена економістів, чії ідеї в різні періоди впливали на економічну політику України?
21. Які ресурси були найбільш рідкісними в доіндустріальній економіці, індустріальному та постіндустріальному суспільстві?
22. Яким чином традиційне суспільство, ринкова і командна економіка вирішують проблему рідкості ресурсів?
23. Визначте, позитивними чи нормативними є такі твердження, і поясніть чому:
- а) якби ціна на чоловічі костюми зросла на 20 %, обсяг їх виробництва зменшився б на 30 %;
 - б) варто ввести тарифи на іноземні автомобілі;
 - в) тарифи на іноземні автомобілі сприятимуть підвищенню зарплати у вітчизняній автомобільній промисловості;
 - г) варто проводити політику, що підвищує національний дохід, тому що вона корисна для країни;
 - г) варто подолати дефіцит Державного бюджету;
 - д) подолання дефіциту Держбюджету призведе до зменшення процентних ставок.

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. Що таке економічна теорія?
2. Які особливості мікроекономіки як одного з основних розділів економічної теорії?
3. Як розвивалася економічна теорія на основі мікроаналізу? Основні школи (австрійська, американська, лозанська, кембріджська) і основні ідеї.
4. Охарактеризуйте основні етапи розвитку предмета економічної теорії. В яких напрямках йшло його розширення? Які питання випадали з поля зору економічної теорії і чому?
5. Чим відрізняється предмет “нової політичної економії” від предмета політичної економії в традиційному розумінні?
6. Дайте визначення мікроекономіки і макроекономіки.
7. Чому обмеженість ресурсів припускає, що витрати вибору деякого варіанта використання ресурсу ніколи не будуть дорівнювати нулеві?
8. Яка функція ринку?
9. Як права власності на використання ресурсу і витрати обігу впливають на стимули займатися ринковою торгівлею?
10. Яка мета економічної моделі?
11. Які передумови поведінки найчастіше використовуються в мікроекономічних моделях?
12. Поясніть зміст і завдання курсу “Мікроекономіка”, використовуючи побудову блочно-змістовної схеми.
13. Користуючись матрицею ринкових форм, дайте класифікацію ринків за кількістю учасників.
14. Поясніть суть економічного вибору як основної мети економічних суб’єктів мікроекономіки.
15. Що являють собою економічні потреби та блага?
16. Прокоментуйте основні положення методології мікроекономіки: граничний аналіз, моделювання (графічне, аналітичне, табличне), оптимізація і визначення рівноваги та ін.
17. У чому подібність і відмінність позитивного і нормативного підходів до вивчення економіки?
18. Що таке емпіричний і теоретичний методи? На яких стадіях розвитку науки вони застосовуються? Які їхні недоліки та переваги?

Тема 2. РИНКОВІ ОПЕРАЦІЇ: ВИХІДНИЙ АНАЛІЗ ПОПИТУ І ПРОПОЗИЦІЇ

План семінарського заняття

- I. Попит як економічна категорія; зображення попиту: аналітичне, табличне, графічне.
 1. Закон попиту.
 2. Соціальні ефекти “юрби”, “сноба”, “Веблена”.
 3. Цінові і нецінові детермінанти попиту.
- II. Концепція цінової еластичності попиту: методичні підходи до визначення показника еластичності.
 1. Чинники цінової еластичності попиту, особливості їх впливу.
 2. Методика обчислення коефіцієнта попиту за доходом.
 3. Сутність “перехресної” еластичності попиту.
 4. Практичне використання концепції “перехресної” еластичності попиту.
- III. Пропозиція як економічна категорія.
 1. Зображення пропозиції, закон пропозиції.
 2. Цінові і нецінові детермінанти пропозиції.
 3. Методи обчислення рівня цінової еластичності пропозиції; чинники, що впливають на еластичність пропозиції.
- IV. Попит і пропозиція: ринкова рівновага.
 1. Усталеність рівноваги.
 2. Застосування аналізу попиту і пропозиції.

Дана тема присвячена ринковим операціям. Проводиться початковий аналіз попиту і пропозиції. Розглядаються чинники, що впливають на попит і пропозицію. Вивчивши дану тему, студенти повинні засвоїти, як зміни в економічних умовах впливають на ціни і кількість товарів і послуг, реалізованих на цих ринках; застосувати знання для аналізу наслідків різних варіантів політики і регулювання доступності товарів і послуг на ринках. Такого роду політика враховує податки, субсидії, контроль над цінами, субсидування цін, квотування імпорту, тарифи.

У даній темі розглядаються також чинники, що впливають на ринковий попит, і показники чутливості попиту до змін чинників, що його визначають. Попит на продукцію залежить від чисельності населення, його вікової структури, від доходів споживачів, переваг і смаків.

Цілком природно, що фірми-конкуренти стурбовані попитом на свою продукцію, тому знання ринкового попиту забезпечить успішний маркетинг і збут.

Знання, отримані студентами при аналізі індивідуального попиту, застосовуються для виведення кривих ринкового попиту.

У даній темі вводяться поняття еластичності попиту за цінами, еластичності попиту за доходом, перехресної еластичності попиту й обговорюється застосування цих показників до чутливості попиту. Студенти повинні зрозуміти, як оцінка еластичності попиту за ціною продукту допомагає передбачити зміни в споживчих витратах на товар, коли ціна цього товару змінюється. Тут також розглядаються еластичність пропозиції і чинники, які впливають на неї.

Ринковий попит також є індикатором максимального рівня цін, що були б сплачені за товар при різних ступенях його якості. Студенти повинні проаналізувати, як криві ринкового попиту можуть бути використані в приблизній оцінці вигод, які одержують споживачі, купуючи товари, і як політика, що впливає на ціну, впливає на чистий виграш, одержуваний споживачем.

Основні поняття і категорії

Закон попиту стверджує, що існує зворотна залежність між ціною товару й обсягом попиту, яка відображається кривою попиту, що має від'ємний нахил.

Зміна обсягу попиту – рух уздовж даної *кривої попиту* у відповідь на зміну ціни товару за інших рівних умов. Зміна самого попиту (характеру попиту) – зміщення всієї кривої попиту у відповідь на зміну деякого чинника, що впливає на попит, крім ціни товару.

Крива попиту – графічне зображення залежності між ринковими цінами блага і кількістю цього блага, що готові купити споживачі в даний момент часу.

Американський економіст Х. Лейбенстайн виділяє три соціальні ефекти.

1. Ефект приєднання до більшості (ефект “юрби”). Споживач, намагаючись не відставати від інших, купує те, що купують інші.
2. Ефект “сноба”. У цьому випадку споживач хоче виділитися з юрби. Тут спостерігається залежність споживача від вибору інших. Якщо в першому випадку ця залежність пряма, то в другому – зворотна.
3. Ефект Веблена. Демонстративне споживання, коли товари або послуги використовуються не за прямим призначенням, а для того, щоб справити враження.

Закон пропозиції стверджує, що обсяг пропозиції підвищується разом із ціною товару. Зміна обсягу пропозиції – рух уздовж даної кривої пропозиції, у той час як зміна самої пропозиції (характеру пропозиції) – це зміщення всієї кривої пропозиції у відповідь на зміну цін на ресурси, технології або інші чинники, що впливають на пропозицію, крім ціни товару.

Еластичність попиту за ціною вимірює чутливість обсягу попиту до змін ціни і дорівнює зміні обсягу попиту (у відсотках) у результаті 1-процентної зміни ціни продукту.

Попит на товар еластичний за ціною, коли абсолютне значення цінової еластичності більше 1. Попит нееластичний, коли абсолютне значення цінової еластичності знаходиться між 0 і 1. Коли абсолютне значення цінової еластичності дорівнює 1, попит має одиничну еластичність.

Еластичність попиту за доходом залежить від наявності товарів – замінників і часу для пристосування до зміни цін. Вона залежить і від частки бюджету, що витрачається на товар. Оцінки цінової еластичності можуть бути використані для прогнозування змін у витратах споживачів і в прибутках продавця через зміни ціни продукту.

Перехресна еластичність попиту вимірює чутливість попиту на один товар залежно від зміни ціни на інший товар. Позитивна перехресна еластичність показує, що два дані товари взаємозамінні, негативна – що вони є комплементарними.

Еластичність пропозиції показує зв'язок між ціною товару й обсягом його пропозиції. Чутливість обсягу пропозиції до зміни ціни позитивна, у той час як чутливість обсягу попиту до зміни ціни на товар – негативна.

Чинники, що впливають на еластичність пропозиції: можливість заміни одного чинника виробництва іншим, наприклад чинник часу. Чим більший період часу може бути використаний для зміни обсягу пропозиції, тим більша його еластичність.

Ринкова рівновага встановлюється, коли ціна досягає того рівня, за якого обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції. Ринкові рівноважні ціни й обсяг товару, що продається, можуть змінюватися у відповідь на зміну попиту і пропозиції.

“Стелі ціни” – граничні значення ціни, що встановлюються державою. Коли рівень “стелі цін” нижче рівноважної ціни, виникає *дефіцит*. При дефіциті обсяг попиту перевищує обсяг пропозиції.

Коли мінімальні рівні цін встановлюються вище рівноважної ціни, обсяг пропозиції перевищує обсяг попиту, з'являється *надлишок* товарів.

Умови стійкості рівноваги на ринку розглядалися А. Маршаллом і Л. Вальрасом. Метод Л. Вальраса ґрунтується на зміні динаміки ціни в напрямку досягнення стану рівноваги, тоді як підхід А. Маршалла базується на зміні динаміки обсягів товару, тобто Л. Вальрас розробив “модель корекції ринкових цін”, у той час як А. Маршалл – “модель корекції випуску”.

Темати рефератів

1. Ринок, його функції і види.
2. Теорія попиту.
3. Теорія пропозиції.
4. Попит, пропозиція, рівноважна ціна.
5. Концепція цінової еластичності попиту.
6. Застосування аналізу попиту і пропозиції.

Проблемні завдання

1. В яких галузях економіки дія ринку може бути неефективною? Обґрунтуйте відповідь.
2. В яких одиницях вимірюється вигода споживача – грошових або кориснісних?
3. “Прогрес у технології в галузях, що виробляють сировину для даного виробництва, приносить користь виробникам, а не споживачам даного товару”. Чи згодні Ви з цим твердженням? Поясніть свою думку.
4. “Оскільки бензин – товар першої необхідності, попит на нього буде нееластичним за будь-якої ціни”. Чи згодні Ви з цим твердженням?
5. Власник парку відпочинку хоче збільшити щомісячний прибуток від продажу квитків на атракціони. Щоб досягти мети, він збільшив ціну квитків. За яких умов це могло б збільшити прибуток? За яких умов прибуток зменшиться?
6. Які чинники, що впливають на обсяг попиту, не вимірюються різними типами еластичності? Чи можуть бути визначені інші типи еластичності, щоб виміряти вплив цих та інших чинників? Назвіть і визначте хоча б ще один показник еластичності.
7. При ціні 4,5 грн. за десяток яєць місячний попит на курячі яйця дорівнює місячному обсягу пропозиції. Багато споживачів скаржаться, що ця ціна занадто висока, і схиляють уряд змусити продавців призначити тільки 4 грн. Проаналізуйте ефект урядового регулювання цін на ринку яєць.
8. Якщо еластичність попиту за доходом продовольства “низька”, еластичність попиту за доходом для автомобілів “висока”, сільське господарство чи промисловість більше постраждають від загального народногосподарського економічного спаду?
9. Визначте причину, що викликала збільшення Qd товару “X” при зниженні його ціни:
 - а) зі зниженням ціни збільшився попит на товар “X”;
 - б) зниження ціни привело до зміщення кривої S вліво;

- в) зниження ціни “X” збільшило реальний дохід покупців, що дозволило їм купувати більше товару “X”;
- г) більш низька ціна товару “X” приводить до зміщення кривої D вправо.
10. Застосовуючи термін “пропозиція”, економісти мають на увазі:
- а) взаємозв’язок Q_s зі змінами технології виробництва;
- б) конкретну точку на кривій пропозиції;
- в) усю сукупність різних співвідношень ціни товару і відповідних розмірів Q_s ;
- г) падаючу криву, що відбиває залежність ціни товару “X” і кількості проданих одиниць товару.
11. Зниження ціни товару за інших рівних умов спричинить:
- а) зрушення кривої S вліво;
- б) збільшення Q_d ;
- в) зниження Q_d ;
- г) збільшення Q_s ;
- г) зрушення кривої D вправо;
- д) усі твердження неправильні.
12. Переміщення вздовж кривої пропозиції товару “X” буде відбуватися, якщо змінюються:
- а) субсидії фірмам-виробникам;
- б) ціни на товари-замінники;
- в) ціна товару “X” та його Q_s ;
- г) пропозиція товару “X”;
- г) немає правильних відповідей.
13. Зміщення кривої пропозиції вправо може викликати:
- а) підвищення податків на виробників;
- б) збільшення витрат на ресурси, що вводяться;
- в) збільшення доходів споживачів;
- г) використання більш продуктивної техніки;
- г) усі відповіді правильні.
14. На ринку товару “X” встановилася рівновага. Це означає, що:
- а) відсутній надлишок запропонованого товару;
- б) уряд встановив нижню межу цін;
- в) попит дорівнює пропозиції;
- г) $Q_d = Q_s$;
- г) криві попиту і пропозиції не мають точки перетину.
15. Якщо пропозиція і попит на товар зростають, то:
- а) ціни підвищуються;
- б) збільшиться загальна кількість товару;

- в) ціна залишиться стабільною;
 - г) добробут суспільства зросте.
16. Якщо два товари взаємозамінні, то зростання ціни першого товару викликає:
- а) зниження попиту на другий товар;
 - б) зростання попиту на другий товар;
 - в) збільшення обсягу попиту на другий товар;
 - г) зниження обсягу попиту на другий товар.
17. Які з наведених нижче чинників не приведуть до зміщення кривої попиту на бейсбольні м'ячі?
- а) дуже гарна погода;
 - б) падіння цін на бейсбольні м'ячі;
 - в) збільшення кількості хлопчиків у віці 9 років;
 - г) зростання цін на бейсбольні м'ячі;
 - г) усі названі чинники приводять до зміщення кривої попиту на бейсбольні м'ячі.
18. Якщо попит нееластичний:
- а) збільшення ціни на 2 % призведе до зменшення попиту менше 2-х %;
 - б) збільшення ціни на 2 %, як наслідок, приведе до зменшення попиту на 2 %;
 - в) наслідком збільшення ціни на 2 % є зменшення попиту більше, ніж на 2 %;
 - г) внаслідок збільшення ціни на 2 % відбулося збільшення попиту менше, ніж на 2 %;
 - г) усі відповіді неправильні.
19. Для яких із наведених товарів варто очікувати більш високого показника еластичності в короткостроковому періоді у порівнянні з довгостроковим?
- а) бензин;
 - б) квитки в кіно;
 - в) автоматичні пральні машини;
 - г) молоко;
 - г) жоден із наведених товарів.
20. Якщо лінія пропозиції вертикальна, а лінія попиту – пряма з від'ємним нахилом, то потоварний податок:
- а) зменшить рівноважний обсяг продажу;
 - б) збільшить ціну, що сплачується покупцями;
 - в) збільшить ціну продавців;
 - г) рівноважний обсяг продажів залишиться незмінним.

Завдання і вправи

1. Ринок пшениці в США в 1981 р. характеризувався такими функціями попиту і пропозиції (P в дол.; Q млн. бушелів): $Q_d = 3\,550 - 266 \cdot P$, $Q_s = 1\,800 + 240 \cdot P$.
Функція внутрішнього попиту на пшеницю: $Q_d = 1\,000 - 46 \cdot P$.
Попит на зовнішньому ринку скоротився на 40 %:
 - а) як вплинуло зменшення попиту на зовнішньому ринку на прибутки фермерів від продажу пшениці?
 - б) припустимо, що уряд встановив ціну на всю пшеницю на рівні 3 дол. за бушель і закупив надлишки зерна. Скільки пшениці він повинен закупити, в яку суму це йому обійдеться?
2. Визначте ринкову ціну і кількість товару, якщо попит на нього заданий рівнянням: $Q_s = 15 + 2 \cdot P$; $Q_d = 20 - 3 \cdot P$.
Відповідь підтвердіть графічно. Що відбудеться на ринку, якщо:
 - а) держава встановить мінімальну ціну на цей товар, рівну 0,8 грн.;
 - б) виробники будуть продавати товар по 2 грн.
3. Припустимо, що й апельсини, і грейпфрути продаються на конкурентних національних ринках. Початкові ціна і обсяг рівноваги на ринку апельсинів – 1,20 за фунт і 500 млн. фунтів відповідно, так що початковий сукупний прибуток виробників апельсинів – 600 млн. дол. Дайте відповідь на такі питання:
 - а) якщо пропозиція грейпфрутів підвищується, що відбувається із сукупним доходом виробників апельсинів?
 - б) припустимо, що грейпфрутові гаї ушкоджені шкідниками, що зменшить пропозицію грейпфрутів, але не вплине на пропозицію апельсинів. Як це відіб'ється на рівноважних цінах і обсягах грейпфрутів і апельсинів?
4. Попит на лампи має лінійний вигляд. Ціна лампи 30 дол. Крива попиту зрушується паралельно самій собі у відповідь на збільшення доходів споживачів. Доведіть, що попит на лампи менш еластичний за ціною після зрушення кривої попиту.
5. Студенти Юра, Оля, Микола, Маша, Саша і Максим збираються готувати абітурієнтів до вступу у вищий навчальний заклад. Для цього необхідно одержати ліцензії. Юра готовий заплатити за одну ліцензію не більше 70 грн., Оля – не більше 90 грн., Микола і Саша – не більше 80 грн., Маша – не більше 30 грн., Максим – не більше 50 грн. Відобразіть графічно сумарну криву попиту студентів на ліцензію.

6. Попит і пропозиція деякого товару описується рівняннями:
 $Q_d = 600 - 35 \cdot P$, $Q_s = 100 + 100 \cdot P$:
- знайдіть параметри рівноваги на ринку даного товару;
 - держава встановила податок із продажу на одиницю даного товару розміром 2,5 грош. од. Знайдіть, що втратять при цьому покупці, а що продавці даного товару.
7. На валютній біржі денний попит на долари виражається функцією $P_D = 5\,250 - 1,5 \cdot Q$, а пропозиція $P_S = 5\,050 + 2,5 \cdot Q$, де P – ціна дол. у гривнях, а Q – кількість дол. у млн. Яким буде рівноважний курс і скільки буде куплено за цим курсом? Якою повинна бути інтервенція центрального банку, щоб курс становив 5 160 грн./дол., припускаючи, що центральний банк готовий продавати свою валюту за будь-яким курсом?
8. Якщо зменшення ціни товару на 5 % приводить до зниження обсягу його пропозиції на 8 %, що можна сказати про еластичність пропозиції цього товару?
9. Збільшення ціни на чай на 3 % викликало збільшення попиту на каву на 6 %. Визначте перехресну еластичність попиту на каву.
10. Припустимо, що цінова еластичність пропозиції сирої нафти дорівнює 2,5. На скільки повинна піднятися ціна, щоб обсяг виробництва збільшився на 2 %?
11. Якщо крива попиту на арахіс визначається за формулою:
 $Q_D = 20\,000 - 5 \cdot P$, де Q_D вимірюється в тоннах, а P – ціна, що становить 800 дол. за тонну, при $Q_D = 16$ тис. т. Визначте коефіцієнт еластичності попиту.
12. Дано рівняння кривих попиту і пропозиції: $Q_D = 189 - 2,25 \cdot P$;
 $Q_S = 124 + 1,5 \cdot P$.
 Чому дорівнює еластичність попиту за ціною при збалансованому ринку?
13. Функція попиту на товар $Q_D = 9 - P$, функція пропозиції $Q_S = -2 + 2 \cdot P$.
 Припустимо, що на даний товар вводять податок, що сплачується продавцем у розмірі 2 грн. за одиницю. Якою буде ціна покупця?
- 15 грн.;
 - 12 грн.;
 - 7 грн.;
 - 5 грн.
14. Дано функцію попиту і функцію пропозиції на товар “Х” відповідно: $Q_{Dx} = 12 - P$; $Q_{Sx} = -3 + P$. Уряд встановив дотацію в розмірі 3 грн. за виріб, яку отримує продавець. Ціна продавця становитиме:
- 9 грн.;
 - 12 грн.;

- в) 15 грн.;
г) 6 грн.
15. Визначте коефіцієнт прямої еластичності попиту за ціною, якщо відомо, що функція попиту на товар $Q_d = 15 - 2 \cdot P$, а ціна дорівнює 6 грн. за одиницю?
а) $-0,5$;
б) -1 ;
в) -4 ;
г) -8 .
16. Функція попиту на товар “X” подана у вигляді: $Q_{dx} = 10 - P_x + 0,5 \cdot P_y$.
Визначити коефіцієнт перехресної еластичності попиту на товар “X”, якщо ціна товару “X” – 12 грн., ціна товару “Y” – 8 грн.
а) 0,2;
б) 1,25;
в) 2;
г) 4.
17. За даними таблиці 2.1 накресліть криві пропозиції і попиту
а) визначте коефіцієнти для кривої попиту $Q_d = a - b \cdot P$ і для кривої пропозиції $Q_s = c + d \cdot P$;
б) перевірте, чи є точки, що характеризують дані таблиці для $P=10$ і $P=40$ такими, що належать відповідним лініям;
в) визначте рівноважну ціну і кількість.

Таблиця 2.1

Ціна	Попит	Пропозиція
10	1 000	100
20	800	500
30	600	900
40	400	1 300

18. Поданквільський університет знаходиться в невеликому містечку Поданквіль. Сьогодні оренда звичайної квартири обходиться студентам у 300 дол. щомісяця, а орендується усього 15 тис. квартир. Університет хоче збільшити кількість студентів. За оцінкою місцевого економіста еластичність попиту на житло за ціною становить $1/3$, а еластичність пропозиції – $1/2$. Припустимо, що попит на житло зріс на 20% внаслідок збільшення студентів в університеті. Якими

- будуть нова ціна і кількість на цьому ринку в довгостроковому періоді? Визначте еластичність попиту за умов нової рівноваги.
19. Припустимо, що попит на пшеницю на внутрішньому ринку якої-небудь країни такий: $Q_d = 300 - P$.
- Пропозиція пшениці вітчизняними виробниками – $Q_s^h = 0,5 \cdot P - 300$:
- знайдіть рівноважні ціну і кількість пшениці;
 - припустимо, що імпортерам дозволили продавати зерно в даній країні. Пропозиція імпортерів зерна описується рівнянням:

$$Q_s^i = 2,5 \cdot P - 20.$$
- Знайдіть нове значення рівноважної ціни; кількість зерна, що продане вітчизняними фермерами, та кількість імпортованого зерна. Проаналізуйте отримані дані.
20. Гітарист Петро готовий працювати безкоштовно не більш 8 годин на тиждень. Гітарист Павло працює при оплаті не нижче 2 грош. од. / год. При оплаті 10 грош. од. / год. кожний гітарист готовий працювати 48 годин на тиждень. Скільки готовий працювати кожний гітарист, якщо оплата становить 2,5 грош. од. за год.?

Питання для повторення вивченого матеріалу

- Дайте визначення понять “попит” і “пропозиція”.
- Що означає функція попиту і функція пропозиції, як вони зображуються графічно?
- Які чинники впливають на попит і пропозицію?
- У чому полягає різниця між зміною попиту та зміною обсягу попиту, зміною пропозиції та обсягу пропозиції?
- Поясніть, у чому суть ефекту взаємодії попиту і пропозиції.
- За яких умов ринок досягає рівноваги?
- Дайте визначення рівноважної ціни.
- Поясніть, що означає цінова еластичність попиту.
- Які види цінової еластичності попиту Вам відомі?
- Як визначається перехресна еластичність попиту?
- Що показує перехресна еластичність попиту?
- Що означає еластичність попиту за доходом?
- Які чинники впливають на цінову еластичність попиту, на перехресну еластичність попиту, на еластичність попиту за доходом?
- У чому полягає цінова еластичність пропозиції?
- Які чинники впливають на еластичність пропозиції?

Тема 3. ТЕОРІЯ ПОВЕДІНКИ СПОЖИВАЧА

План семінарського заняття

- I. Теорія граничної корисності і поведінка споживача. Кардиналістська теорія поведінки споживача.
 1. Поняття потреби, види потреб, економічні блага, їх класифікація.
 2. Поняття корисності, сукупна і гранична корисність, функція корисності.
 3. Процес споживання і динаміка зміни сукупної і граничної корисності. Перший закон Госсена. Закон спадної граничної корисності блага, його графічне зображення.
 4. Вплив на поведінку споживача бюджетних обмежень і цін. Сутність раціонального вибору споживача.
 5. Поняття рівноваги споживача. Другий закон Госсена.
- II. Ординалістська теорія поведінки споживача.
 1. Система переваг і її основні елементи.
 2. Криві байдужості, карта кривих байдужості.
 3. Гранична норма заміщення благ: сутність і методика обчислення.
 4. Бюджетне обмеження і можливості споживача; бюджетна лінія, визначення нахилу бюджетної лінії. Загальна умова рівноваги (еквіваржинальний принцип).
- III. Моделювання поведінки споживача на ринку товарів. Зміна оптимального стану споживача в результаті зміни його доходу.
 1. Графічний аналіз і побудова лінії “дохід – споживання”. Крива Енгеля.
 2. Зміна вибору споживача в результаті зміни ціни на один із товарів. Побудова лінії “ціна – споживання”.
 3. Ефект зміни доходу і ефект заміщення. Парадокс Гіффена.
 4. Виграш споживача; застосування кривої компенсованого попиту для вимірювання виграшу споживача.

Теорія, розглянута в даній темі, пояснює, як споживачі витрачають свій дохід із метою максимізації свого задоволення. Вона показує, яким способом на вибір впливають ціни товарів, дохід, переваги. Раціональний споживач віддає перевагу певним товарам і послугам відповідно до аксіом порядкового (ординалістського) підходу до аналізу корисності і попиту:

- 1) аксіома повної упорядкованості;
- 2) аксіома транзитивності;
- 3) аксіома ненасичення;
- 4) аксіома незалежності споживача.

Слід також акцентувати увагу студентів, що теорія споживчого вибору є основою загальної теорії прийняття рішень. У зв'язку з цим варто детально проаналізувати криві байдужості з метою вивчення реакції споживача на зміни в доходах і цінах.

Теорія споживчого вибору має широку сферу застосування. Вона може бути використана для пояснення і передбачення результатів економічної політики, що впливає на ціни і доходи, а також для пояснення вибору споживачів між витратою своїх доходів на деякий окремий товар і збереженням цього доходу для придбання інших товарів.

Поведінка споживача визначається за допомогою кривої байдужості, коли до уваги беруться тільки порядкові властивості корисності, що дозволяють ранжувати альтернативи відповідно до *ординалістської теорії корисності*, або в термінах функції корисності відповідно до *кардиналістської теорії корисності*.

Основні поняття і категорії

Корисність – це задоволення споживача, коли він споживає товари або послуги.

Гранична корисність – це приріст корисності при споживанні кожної додаткової одиниці товару або послуги.

Сукупна корисність – сума корисностей усіх спожитих благ.

Функція корисності – це співвідношення між обсягами товарів і послуг, що споживаються, і рівнем корисності, якого досягає споживач.

Крива байдужості – лінія постійного рівня задоволеності споживача (постійної корисності) від споживання різних наборів благ. Перехід до більш високої кривої байдужості супроводжується збільшенням рівня задоволеності споживача.

Гранична норма заміщення, субституції – кількість одного товару, що споживач готовий обміняти на інший товар так, щоб рівень його задоволення від споживання даного набору благ залишався без змін.

Гранична норма заміщення:

$$MRS = \frac{MU_1}{MU_2},$$

де MU_1 і MU_2 – граничні корисності 1-го і 2-го товарів.

Бюджетне обмеження, лінія цін, пряма витрат – усі комбінації товарів, що споживач має можливість купити на даний дохід при даних цінах на товари, характеризує сукупність припустимих варіантів вибору набору товарів споживачем за умови повної витрати їм наявного доходу.

Бюджетні обмеження для двох товарів визначаються за формулою:

$$P_1X_1 + P_2X_2 = I,$$

- де P_1 – ціна 1-го товару;
 P_2 – ціна 2-го товару;
 X_1 – кількість 1-го товару;
 X_2 – кількість 2-го товару;
 I – дохід споживача.

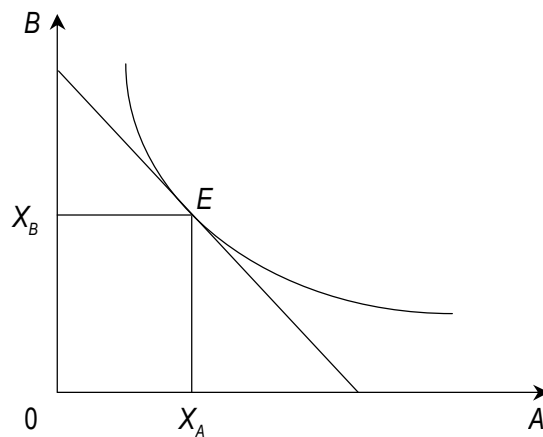

Рис. 3.1

Рівновага споживача – оптимальне правило купівлі набору товарів – точка дотику лінії бюджетного обмеження з кривою байдужності (рис. 3.1); $\{X_A, X_B\}$ – оптимальний набір товарів споживача, що знаходиться в рівновазі.

Ефект заміщення, субституції – зміна структури споживання (співвідношення засобів, що виділяються на купівлю різних товарів) у результаті зміни ціни одного з товарів, що входять у споживчий набір.

Ефект заміщення:

$$X_1^S = X_1(P_1', I') - X_1(P_1, I),$$

- де X_1^S – зміна кількості товару “ X_1 ” внаслідок ефекту заміщення;
 $X_1(P_1', I')$ – споживання товару “ X_1 ” при новій ціні P_1 і новому доході I' ;
 $X_1(P_1, I)$ – споживання товару “ X_1 ” при старій ціні P_1 і старому доході I .

Ефект доходу – зміна реального доходу споживача в результаті зміни ціни одного з товарів, що входять у його споживчий набір.

Ефект доходу:

$$X_1^1 = X_1(P'_1, I) - X_1(P_1, I),$$

де X_1^1 – зміна кількості товару “ X_1 ” внаслідок ефекту доходу;
 $X_1(P'_1, I)$ – споживання товару “ X_1 ” за новою ціною P'_1 і старому доході.

Загальна зміна споживання товару “ X_1 ” внаслідок зміни його ціни (рис. 3.2):

$$\Delta X_1 = \Delta X_1^s + \Delta X_1^n.$$

Крива Енгеля – крива, що показує залежність зміни величини споживання товару від зміни доходу споживача (рис. 3.3).

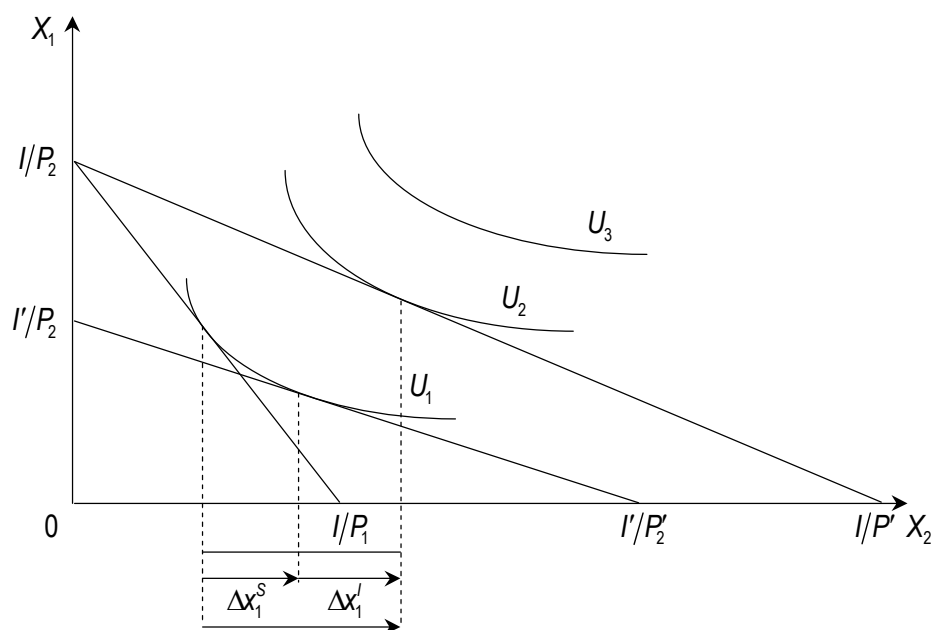

Рис. 3.2. Ефект доходу і ефект заміщення

Залежно від реакції споживача на зміну доходу при покупці товару розрізняють три категорії товарів: цінні, малоцінні і звичайні.

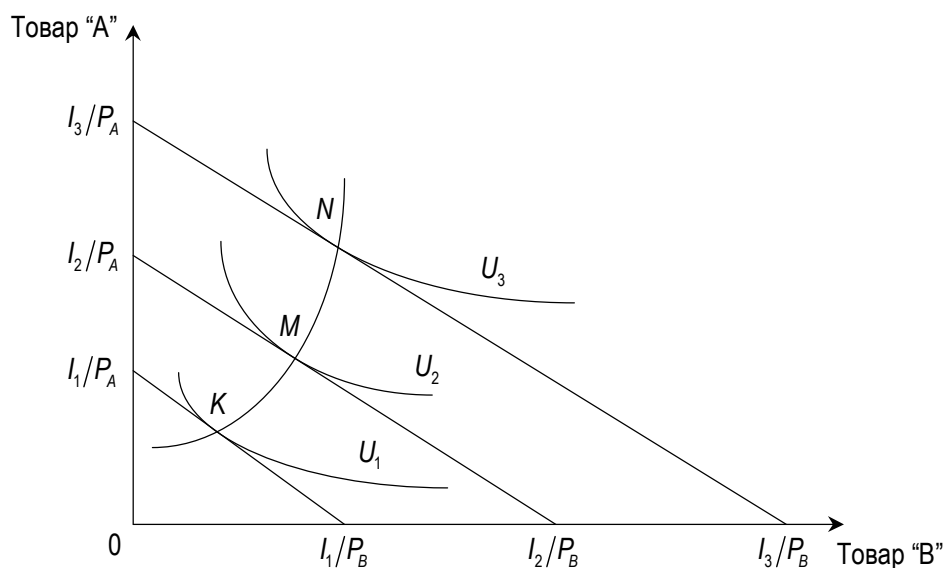

Рис. 3.3. Крива Енгеля – крива *KMN*

Товар "X" – звичайний товар; товар "Y" – малоцінний товар (рис. 3.4).

Цінні товари – товари, попит на які різко збільшується при зростанні доходу (предмети розкоші).

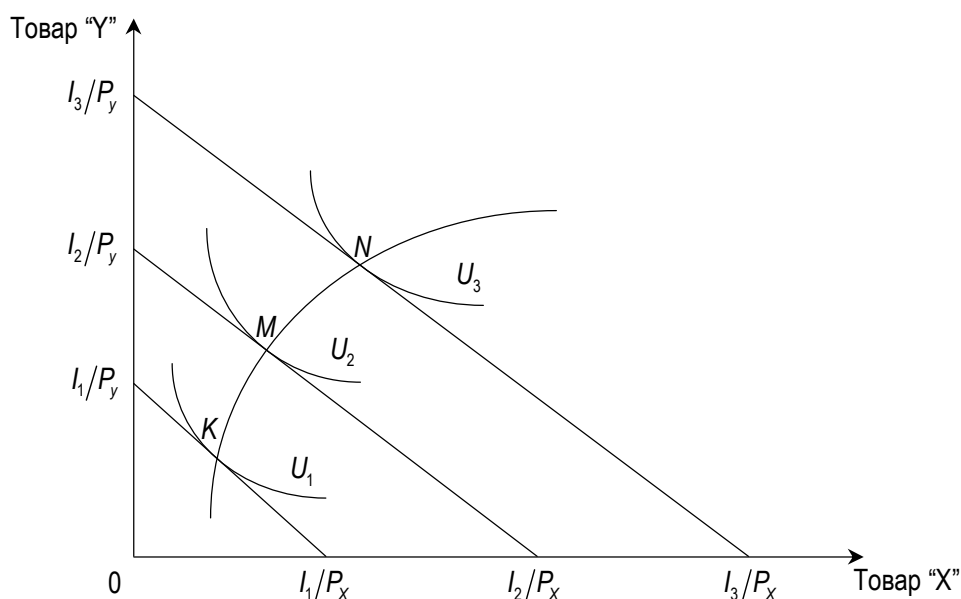

Рис. 3.4. Крива Енгеля (крива *KMN*) для двох звичайних товарів

Звичайні товари – товари, попит на які при зростанні доходу спочатку незначно збільшується, але в міру подальшого збільшення доходу стабілізується на деякому постійному рівні (предмети першої необхідності).

Малоцінні (неякісні) товари – товари, попит на які зменшується при зростанні доходу і збільшується при його зниженні.

Темі рефератів

1. Поведінка споживача в ринковій економіці.
2. Поведінка споживача в перехідній економіці.
3. Роль аналізу кривих байдужості в теорії споживчого вибору.
4. Практичне застосування теорії споживчого вибору.

Проблемні завдання

1. Дослідіть Ваші власні переваги стосовно двох спожитих наборів товарів (благ). Спробуйте побудувати криві байдужості для різних наборів цих товарів, питаючи себе, віддасте Ви перевагу одному набору перед іншим або не робите різниці між ними.
2. Оцініть правильність висловлювання:
 - а) благо – це все, що при споживанні підвищує рівень добробуту споживача;
 - б) повний набір кривих байдужості називається картою байдужості.
3. “Якщо при споживанні товару забезпечується позитивна гранична корисність, деяка частина цього товару завжди буде купуватися споживачем, що максимізує корисність”. Чи правильне це твердження?
4. Покупці акцій можуть купити їх із малим ризиком вкладення в них грошей і низьких очікуваних доходів; можливі різні проміжні комбінації цих ознак. Покажіть, як покупець акцій визначає комбінацію ризику й очікуваних доходів, максимізуючи корисність. Використовуйте висхідні криві байдужості.
5. Поясніть, чому нормування (раціонування) товарів і послуг може стимулювати їх обмін на чорному ринку?
6. Винагорода постійного клієнта створює злам на його бюджетній лінії. Поясніть, як гранична норма заміщення авіарейсів на інші блага впливає на ймовірність того, що споживач вирішить брати участь у програмі “постійного клієнта”.
7. Члени клубу аматорів детективу можуть купити книги з 50 %-ю знижкою. Однак існуючі членські внески такі, що немає різниці чи купувати книги за ринковими цінами, чи за зниженими цінами через клуб. Поясніть, чому, якщо Ви вступаєте в клуб, зміна у Ваших покупках книг буде ефектом взаємозамінності книг з іншими благами при зниженні ціни на них на 50 %.
8. Припустимо, що Ви одержали непередбачену спадщину. Як це вплине на Ваш розподіл часу між роботою і дозвіллям?
9. Змінився б парадокс води і діаманта, якби був відкритий спосіб штучним шляхом перетворювати воду в діаманти, а діаманти у воду?
10. Які з основних постулатів теорії споживчої поведінки носять абсолютний, довговічний характер, а які – відносний, тимчасовий?

11. Якщо гранична норма заміни між двома благами дорівнює $2/3$ при будь-якому рівні споживання, то Ви зробите висновок, що:
- ці два товари є повністю замінними;
 - ці два товари є доповнюючими один одного;
 - крива байдужості між цими двома товарами опукла до початку координат.
12. Коли Максим завжди одержує позитивну граничну корисність і від гри у футбол, і від читання детективів, то його криві байдужості між цими благами являють собою:
- увігнуті лінії;
 - лінії, які загинаються догори з позитивним нахилом;
 - кутоподібні лінії;
 - опуклі догори лінії.
13. Якщо при падінні ціни товару “А” кількість одиниць цього товару також зменшилася, то:
- товар “А” є нормальним товаром, зниження покупок A пояснюється ефектом доходу;
 - товар “А” – гіффеновський товар; зниження покупок A внаслідок ефекту доходу перевищує те збільшення одержаної кількості A , що відбувається через ефект заміщення;
 - товар “А” – неякісний товар, і зменшення покупок A пояснюється зниженням попиту на товар “Х” внаслідок ефекту заміщення;
 - товар “А” – нормальний товар, і подібна реакція пояснюється дією ринкових законів.
14. У стані рівноваги Дмитро споживає 2 кг помідорів за ціною 1 грн. за 1 і 4 кг груш за ціною 2 грн. за 1 кг. Чому дорівнює для нього гранична норма заміни помідорів грушами:
- $2/4$;
 - $4/2$;
 - $2/1$;
 - $1/2$.
15. Який із цих товарів покаже найменший ефект доходу:
- сіль;
 - м'ясо;
 - картопля;
 - полуниця.
16. Нахил бюджетної лінії визначається співвідношенням:
- $MU_y | MU_x$;
 - $\frac{MU_x}{P_x} \cdot \frac{MU_y}{P_y}$;

- в) P_x / P_y ;
 г) P_y / P_x .
17. Якщо ціна товару “Х” знижується, то збільшення кількості одиниць Х приведе до:
- зниження загальної корисності придбаних одиниць товару “Х”;
 - зменшення загальної корисності на одиницю товару “Х”;
 - збільшення граничної корисності товару “Х”;
 - зниження граничної корисності товару “Х”.
18. Щоб максимізувати корисність, споживач повинний розподілити дохід таким чином, щоб:
- гранична корисність кожного спожитого товару була однаковою;
 - загальна корисність кожного товару з розрахунку на одиницю товару була однаковою;
 - гранична корисність кожного товару, отримана з розрахунку на 1 грн., була однаковою;
 - придбати максимальну кількість товарів, що не є замінниками.
19. Визначте, яке з тверджень є неправильним:
- крива байдужості відображає безліч наборів товарів, що мають однакову корисність для споживача;
 - збільшення доходу споживача графічно виражається в нормальному зміщенні бюджетної лінії вправо;
 - споживач максимізує корисність, коли його бюджетна лінія перетинає криву байдужості;
 - коли дотримується умова $MU_a / P_a = MU_b / P_b$, крива байдужості стосується бюджетної лінії;
20. Коли ціна товару збільшується, ефект заміщення означає:
- зниження споживання даного товару;
 - зниження споживання даного товару і збільшення споживання інших товарів;
 - зниження споживання даного товару й інших товарів;
 - зниження споживання даного товару і ніяких змін у споживанні інших товарів.

Завдання і вправи

1. У набір споживача входять два товари: пиво і раки. Загальна корисність характеризується такими даними, наведеними в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Кількість кувалів пива	1	2	3	4	5	6
Загальна корисність	10	18	24	28	31	33
Кількість раків	10	20	30	40	50	60
Загальна корисність	7	13	18	22	25	27

ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

Ціна одного кухля пива дорівнює 10 дол., ціна одного рака – 50 центів. Загальний дохід споживача, який він витрачає на пиво і раки, дорівнює 25 дол. Яку кількість кухлів пива і раків купує раціональний споживач у стані рівноваги?

2. Нехай домогосподарство купує три види товарів “X”, “Y”, “Z”. Загальна корисність U (в ютилях), що одержує домогосподарство від послідовного споживання цих товарів, показана в таблиці 3.2. На основі даних цієї таблиці:
- розрахуйте граничні корисності MU_x , MU_y , MU_z , внесіть їх значення в таблицю;
 - нехай $P_x = 2$ грн., $P_y = 1$ грн., $P_z = 4$ грн. Обчисліть значення граничної корисності з розрахунку на 1 грн. для всіх трьох товарів і внесіть отримані результати в таблицю;

Таблиця 3.2

Кількість товару	Товар “X”			Товар “Y”			Товар “Z”		
	U_x	MU_x	MU_x/P_x	U_y	MU_y	MU_y/P_y	U_z	MU_z	MU_z/P_z
1	20			10			32		
2	39			19			63		
3	57			27			93		
4	74			34			122		
5	90			40			150		
6	105			45			177		
7	119			49			203		
8	131			52			227		

- нехай $P_x = 2$ грн., $P_y = 1$ грн., $P_z = 4$ грн. Обчисліть значення граничної корисності з розрахунку на 1 грн. для всіх трьох товарів і внесіть отримані результати в таблицю;
- якщо бюджет домогосподарства становить 17 грн., то який набір товарів “X”, “Y”, “Z” забезпечить йому максимальну корисність?
- бюджет домогосподарства зріс і становив 38 грн. Який набір товарів у цьому випадку буде давати максимальну корисність? Чому дорівнює в цьому випадку загальна корисність U , одержувана домогосподарством?
- в якій із наведених нижче комбінацій одержуваних товарів домогосподарство також максимізує загальну корисність:

5 од. X	4 од. Y	6 од. Z
3 од. X	2 од. Y	1 од. Z
8 од. X	5 од. Y	8 од. Z
5 од. X	3 од. Y	3 од. Z

3. Припустимо, що гранична корисність з розрахунку на 1 дол. у сорочки – 5 од., а в пари черевиків – 10 од. Чи досягаєте Ви рівноваги при споживанні цих двох товарів? Поясніть відповідь. Тепер намалюйте криві байдужості для цих двох товарів. Покажіть, чому наведені дані про граничну корисність і ціну відповідають перетинанню Вашої бюджетної лінії і кривої байдужості. Як Ви повинні змінити споживання цих товарів, щоб досягти рівноваги?
4. Кім купує тільки “Пепсі-колу” і компакт-диски. Банка “Пепсі-коли” коштує 60 центів, а один компактний диск – 12 дол. Вона може витратити на ці два товари щотижня 18 дол. Якщо Кім максимізує корисність, то яка її гранична норма заміщення компактного диска “Пепсі-колою”.
5. Рисунок, наведений нижче (рис. 3.5), зображує криву “дохід – споживання” товару “X” для споживача. Треба відповісти на такі питання:
 - а) яка ціна товару “X”?
 - б) які витрати споживача на інші блага в точці *A*, в точці *B*?
 - в) які координати двох точок на кривій Енгеля?
 - г) чи може товар “X” бути неякісним для споживача при рівні його доходів у 600 дол., в 2 000 дол.?
 - г) чи хоче споживач пожертвувати однією і тією ж сумою витрат на інші блага для придбання додаткової одиниці *X* в усіх точках кривої “дохід – споживання”, тобто чи однакова гранична корисність в усіх точках кривої “дохід – споживання”?

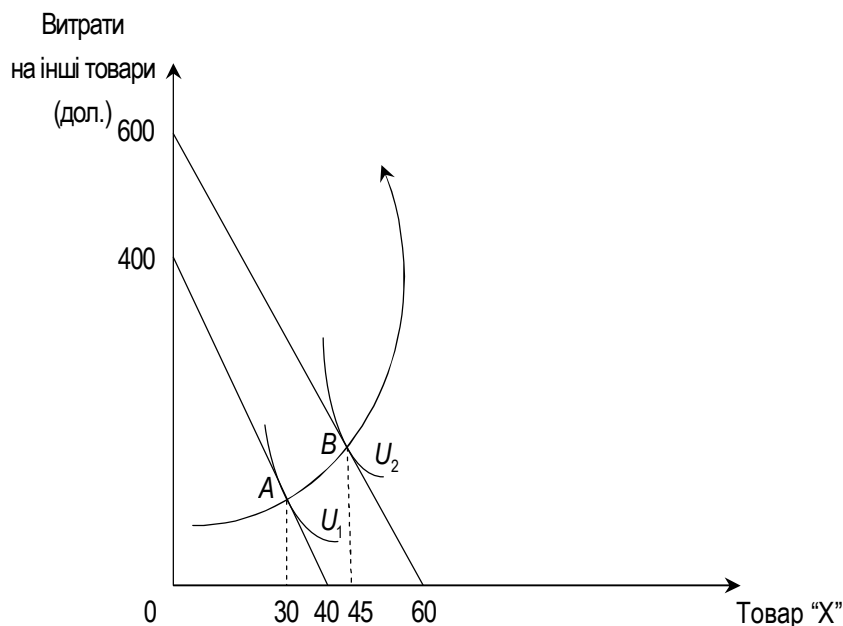

Рис. 3.5. Крива “дохід – споживання” для товару “X”

6. Ви повинні вирішити, як розподілити свої кишенькові гроші на покупку їжі в шкільному буфеті й аудіокасет. На рисунку 3.6 зображені Ваші бюджетні лінії і криві байдужості. Покажіть на ньому такі точки:
- точку рівноваги споживача;
 - точку, що означає, що Ви відмовилися від шкільних обідів;
 - Ви вирішили на частину своїх кишенькових грошей купити мамі подарунок до 8 Березня. Покажіть точку, в якій Ви будете знаходитися;
 - точку, в якій Ви одержите більше задоволення порівняно з точкою D , але на це у Вас не вистачить грошей.

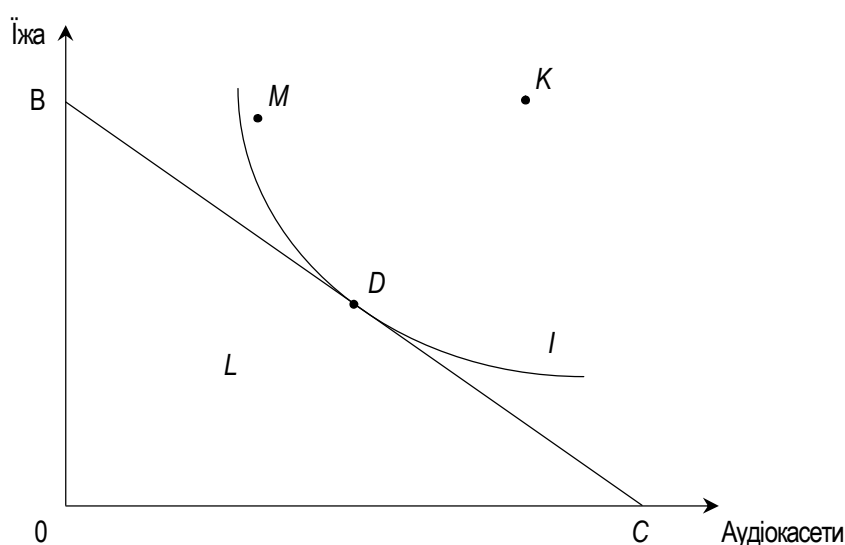

Рис. 3.6

- Коли дохід Світлани зростає, вона купує менше пиріжків. Одночасно при зростанні ціни на пиріжки вона купує їх більше. Чи можливо таке? Якщо ні, то які допущення теорії споживача порушуються?
- Які з наведених пар товарів є товарами-замінниками, а які – компліментарними?
 - бензин і автомобільні шини;
 - тенісні м'ячі і кросівки;
 - мікрохвильові печі і харчові напівфабрикати.
- Щоб уникнути забруднення вулиць, уряд уводить податок у розмірі 20 центів на кожному банку содової води, а отримані гроші направляє на знижки споживачам. Після введення податку Джон купує щомісяця 30 банок. Він також одержує щомісячну знижку в розмірі 6 доларів. Чи змінився рівень його добробуту після введення податку?

10. Лінію бюджету Джо задано рівнянням $15 \cdot П + 45 \cdot О_Д = 900$. Коли Джо максимізує свою корисність, він купує 30 одиниць одягу. Скільки продуктів при цьому входить у його споживчий набір?
11. Набори $(20; 0)$ і $(10; 8)$ мають вартість по 80 грош. од. кожний. Визначте ціни продуктів.
12. Якій із аксіом ординалістської теорії суперечать криві байдужості на рисунку 3.7?

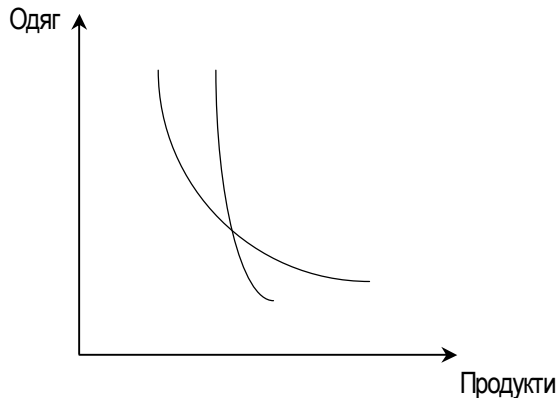

Рис. 3.7

13. Споживач має 100 грн. для придбання товарів “X” і “Y”. Ціна товару “X”: $P_{(x)} = 5$. Ціна товару “Y”: $P_{(y)} = 4$:
- напишіть рівняння бюджетної лінії;
 - побудуйте бюджетну лінію;
 - визначте нахил бюджетної лінії.
14. Студент Сидоров віддає перевагу товарному набору, який складається з однієї банки пива й однієї банки лимонаду, перед товарними наборами, що складаються із двох банок пива або з двох банок лимонаду. При цьому набір, який складається з двох банок лимонаду, йому подобається більше:
- ранжируйте товарні набори за перевагою;
 - чи можна стверджувати, що поведінка Сидорова відповідає аксіомам теорії раціональної поведінки?
15. Споживач витрачає 300 грн. на місяць на придбання відеокaset (X) і дисків (Y). Ціна однієї відеокasetи 10 грн., диска – 2 грн. Функція корисності споживача $U = x^2 y$:
- знайдіть граничну норму субституції MRS ;
 - напишіть рівняння бюджетного обмеження споживача і бюджетної лінії. Побудуйте бюджетну лінію на графіку;

- в) визначте оптимальне співвідношення кількості відеокасет і дисків, які купуються щомісяця, що приносить споживачу максимальне задоволення;
- г) зобразіть оптимум споживача графічно.
16. Функція корисності деякого споживача $U = x^{1/2} + 2 \cdot y^{1/2}$. Дохід споживача дорівнює 10. Ціна товару “X”: $P_x = 2$; ціна товару “Y”: $P_y = 1$:
- а) знайдіть рівняння лінії “ціна – споживання”;
- б) знайдіть рівняння лінії “дохід – споживання”. Чи є товар “X” нормальним товаром?
17. Споживач має фіксований дохід і витрачає його весь на придбання товарів “X” та “Y”. Ціна товару “Y” падає:
- а) покажіть ситуацію графічно за допомогою бюджетних ліній і кривих байдужості;
- б) чи спостерігається в даному випадку ефект доходу і ефект заміщення? Якщо так – покажіть на графіку.
18. Дохід споживача, який він повністю витрачає на купівлю товарів “X” та “Y”, зменшується. При цьому ціни цих товарів “залишаються без змін:
- а) покажіть дану ситуацію на графіку;
- б) чи відбувається в даному випадку ефект субституції?
19. У Каті існує вибір: з’їсти шоколадку або одержати грошову компенсацію. Катя дуже любить шоколад, але після чотирьох шоколадок вони перетворюються для неї в антиблаго, тобто вона згодна з’їсти ще одну шоколадку, тільки якщо їй за це заплатять. Накресліть карту кривих байдужості Каті (вибір між грошима і шоколадками) і позначте напрямок зростання переваг.
20. Морозиво є звичайним товаром для Іри і малоцінним для Олі. Покажіть на кривих байдужості, як зміниться споживання морозива Ірою і Олею внаслідок зниження його ціни в 2 рази.

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. У чому полягає сутність теорії поведінки споживача?
2. Назвіть основні умови споживчого вибору.
3. Поясніть значення поняття корисності.
4. У чому полягає різниця між сукупною і граничною корисністю?
5. Дайте визначення функції корисності.
6. Що показує крива байдужості?
7. Що показує гранична норма заміщення?
8. Які чинники Вам відомі, що впливають на бюджетну лінію?
9. Що знаходиться в основі визначення рівноваги споживача?
10. Як пояснюється досягнення рівноваги споживача в ординалістській теорії?

11. Як формується концепція рівноваги споживача в термінах граничної корисності?
12. Що означають криві “дохід – споживання” і “ціна – споживання”?
13. Як розкривається отримання ефекту доходу?
14. Як розкривається отримання ефекту заміщення?
15. Що описується картою кривих байдужості? Які особливості такої карти Ви знаєте?

Тема 4. ТЕОРІЯ ВИРОБНИЦТВА. ВИТРАТИ І ВИПУСК

План семінарського заняття

- I. Підприємство як суб’єкт ринкових відносин.
 1. Спрощена схема ринково-виробничої системи.
 2. Підприємство як закупівельна система, товаровиробник і продавець.
 3. Динамічність зовнішнього середовища, його вплив на внутрішню динаміку виробництва.
- II. Мотивація поведінки підприємства.
 1. Основні види вибору підприємства.
 2. Періоди функціонування підприємства.
 3. Поняття оптимального і рівноважного станів підприємств.
- III. Фактори виробництва, їхнє групування та варіації.
 1. Виробнича функція: поняття і параметри.
 2. Сукупний, середній і граничний продукти.
- VI. Витрати виробництва.
 1. Економічний і бухгалтерський підходи до обліку витрат.
 2. Альтернативні витрати.
 3. Сукупні, середні і граничні витрати.
 4. Середні витрати; графічна інтерпретація залежності між середніми і граничними витратами.
 5. Оптимізація виробництва в короткостроковому періоді.
- V. Оптимізація виробництва в довгостроковому періоді.
 1. Метод ізоквант: поняття ізокванти, ізокости.
 2. Гранична норма технологічного заміщення.
- IV. Збільшення випуску за рахунок пропорційного нарощування обсягів ресурсів.

Ця тема логічно об’єднує дві підтеми: “Теорія виробництва”, “Витрати і випуск”. Перша частина присвячена дослідженню взаємозв’язку між набором ресурсів і кількістю товарів, вироблених із цих ресурсів. Одним із основних чинників, що визначають кількість

виготовленої продукції, є фізичний обсяг ресурсів, використовуваних у виробництві цих товарів. Економічні ресурси (праця, машини, земля, сировина та ін.) – необхідні складові процесу виробництва.

Вивчення теорії виробництва – необхідна умова для усвідомленої побудови кривих пропозиції, тому що процес пропозиції товарів на ринок складається з трьох різних фаз:

- по-перше, компетентний фахівець повинен мати уявлення про можливі комбінації факторів виробництва даного обсягу продукції за певний період часу, тому перша фаза передбачає вивчення технологічної залежності між витратами і випуском продукції, уточнення законів виробництва і різних базових понять;
- по-друге, необхідний поглиблений аналіз структури витрат, необхідних для виробництва певного обсягу продукції;
- по-третє, передбачається дослідження обмежень, що виникають при виробництві товарів, сутність одного з них полягає в існуванні межі обсягу продукції, що може бути отриманий при будь-якій комбінації виробничих ресурсів.

Таким чином, рішення, що приймають виробничі фірми, визначаються умовами виробництва і витратами. Витрати на виробництво товарів прямо впливають на ефективність таких рішень, тому в економічній теорії та практиці вагомим є аналіз зміни витрат залежно від зміни обсягу випуску, що, у свою чергу, впливає на співвідношення цін і кількості товарів, запропонованих виробничими фірмами.

З економічного погляду витрати являють собою вартість усіх видів використовуваних матеріалів та послуг. Починаючи аналіз витрат, необхідно спочатку вивчити, як вони визначаються, а далі вже можна приступати до дослідження залежності між витратами і результатом. Зміни витрат, залежно від обсягу випуску, дають ключ до розуміння ролі пропозиції для фірм, орієнтованих на максимізацію прибутку.

Після вивчення понять, ідей і визначень, що містяться в даній темі, для перевірки отриманих знань Ви зможете описати зв'язок між структурою витрат і випуском продукції, використовуючи поняття виробничої функції; обговорити з колегами важливість закону спадної граничної продуктивності для організації виробництва; використовувати визначення сукупного продукту, середнього продукту і граничного продукту фактора виробництва для опису зміни обсягу випуску продукції, залежно від зміни цього фактора за інших однакових умов; зможете пояснити, як зменшення граничної норми заміщення одного фактора на інший змінює форму ізокванти; проаналізувати можливі ефекти зростання масштабів виробництва, коли всі фактори виробництва збільшуються в однаковій пропорції; показати, як, використовуючи

виробничу функцію, можна побудувати функцію витрат; визначити їх складові у короткостроковому плані і пояснити, яким чином закон спадної граничної продуктивності впливає на кут нахилу кривої змінних витрат; побудувати короткострокові криві середніх і граничних витрат і пояснити, як форма цих кривих відбиває сутність закону спадної продуктивності; показати, як при незмінних загальних чинниках витрат форма довгострокової кривої витрат залежить від ефекту зростання масштабу виробництва, як поліпшення технології, зміна у вартості ресурсів і обмеження у використанні ресурсів впливають на криву витрат виробничого підприємства.

Основні поняття і категорії

Фірма – економічний суб'єкт, що має господарську самостійність і виконує три функції: він купує ресурси (фактори виробництва), використовує їх для виробництва продукту і продає продукт.

Типи ділових підприємств:

- *індивідуальна фірма* – фірма, якою володіє одна фізична особа, що самостійно веде справи у власних інтересах і відповідальна за неї особистим майном;
- *партнерство* – фірма, що належить двом або більше особам, які спільно володіють й управляють підприємством, одержують частину прибутку і несуть необмежену відповідальність за діяльність фірми;
- *корпорація* – фірма, що має статус юридичної особи і належить групі акціонерів, причому майно і власність цієї фірми відокремлені від майна і власності її співвласників (відповідальність кожного акціонера обмежена його внеском).

Фактори виробництва – будь-який товар або послуга, що використовуються для виробництва товару.

Виробнича функція фірми показує максимально можливий обсяг випуску певного товару при використанні всіх можливих комбінацій факторів виробництва, де $Q = f(F_1, F_2, \dots, F_n)$. Спрощений варіант виробничої функції – залежність виробництва товару Q від праці L і капіталу K : $Q = f(L, K)$.

Продукт сукупний – TP , середній – AP , граничний – MP .

Сукупний (загальний) продукт фактора виробництва – обсяг продукції, що виробляє фірма з використанням певної кількості даного фактора.

Середній продукт фактора виробництва – це відношення сукупного продукту змінного фактора до обсягу фактора, що забезпечив випуск цього продукту.

Граничний продукт фактора виробництва – додатковий випуск товару, пов'язаний зі збільшенням фактора виробництва на одиницю при незмінності обсягу інших використовуваних факторів виробництва. Граничний продукт визначається як відношення приросту випуску товару до приросту даного фактора.

Ізокванта – крива, що показує усі можливі комбінації ресурсів, використання яких забезпечує фіксований обсяг випуску продукції.

Ізокоста – лінія, що показує всі можливі комбінації ресурсів, що мають однакову сукупну вартість.

Економія від масштабу – зростаюча, постійна, спадна.

Зростаюча економія від масштабу – збільшення обсягу продукції більш швидкими темпами, ніж збільшення витрат усіх використаних для виробництва ресурсів. Наприклад, при зростанні витрат ресурсів на 20 % обсяг виробництва зростає на 30 %.

Постійна економія від масштабу – збільшення обсягу продукції тими ж темпами, що і збільшення витрат усіх використаних для виробництва ресурсів. Наприклад, при зростанні витрат ресурсів на 20 % обсяг виробництва також зростає на 20 %.

Спадна економія від масштабу – збільшення обсягу продукції більш низькими темпами, ніж збільшення витрат усіх використаних для виробництва ресурсів. Наприклад, при зростанні витрат ресурсів на 20 % обсяг виробництва зростає тільки на 10 %.

Короткостроковий, або короткий період у діяльності фірми – проміжок часу, протягом якого неможливо змінити хоча б один виробничий фактор.

Довгостроковий, або тривалий період у діяльності фірми – проміжок часу, достатній для зміни усіх факторів виробництва.

Фактори виробництва:

- *постійні фактори виробництва* – фактори, витрати яких не залежать від рівня випуску продукції;
- *змінні фактори виробництва* – фактори, витрати яких залежать від рівня випуску продукції.

Витрати:

- *зовнішні витрати* – витрати факторів виробництва, що не належать фірмі і купуються нею;
- *внутрішні (неявні) витрати* – витрати факторів виробництва, що належать фірмі;
- *граничні витрати* – додаткові витрати, пов'язані зі збільшенням виробництва даного товару на одиницю;
- *постійні (фіксовані) витрати* – витрати, яких зазнає фірма незалежно від обсягу випуску продукції;

- *змінні витрати* – витрати, що змінюються зі зміною обсягу випуску продукції;
- *сукупні витрати* – сукупність усіх витрат підприємства на виробництво і реалізацію якогось продукту, тобто це – сума змінних і постійних витрат;
- *середні витрати* – витрати на одиницю випуску продукту.

Прибуток:

- *валовий (бухгалтерський) прибуток* являє собою різницю між сукупним доходом від продажу товарів (або послуг) і зовнішніми витратами, пов'язаними з їхнім виробництвом і реалізацією;
- *нормальний прибуток*, нульовий економічний прибуток – альтернативна вартість використання підприємницьких здібностей. Коли фірма одержує тільки нормальний прибуток, то її дохід повністю витрачається на покриття усіх витрат фірми;
- *економічний прибуток* – різниця між сукупним доходом від продажів і усіх витрат, як зовнішніх, так і внутрішніх.

Дохід:

- *валовий дохід* – показник сукупного доходу ділового підприємства за підсумками року від усіх видів його економічної діяльності, складається з валової виручки від реалізації товарів (послуг) та сальдо платіжного балансу, що враховує позареалізаційну діяльність підприємства. Поняття “валовий дохід” використовується як показник доходу, отриманого від продажу даного продукту (або декількох продуктів);
- *середній дохід* – дохід, одержуваний від продажу одиниці продукту;
- *граничний дохід* – додатковий дохід, отриманий у результаті зростання обсягу продаж товару на одиницю. Граничний дохід визначається як відношення приросту валового доходу до приросту обсягу продажів.

Темати рефератів

1. Підприємство як суб'єкт ринкових відносин.
2. Мотивація поведінки підприємства.
3. Прибуток як кінцевий результат діяльності підприємства.

Проблемні завдання

1. Спадна віддача від одного ресурсу виробництва і постійна віддача від масштабу – несумісні. Поясніть це твердження.
2. Ви – роботодавець, котрому потрібно заповнити вакантну посаду на складальній лінії. Що цікавить Вас більше – середня продуктивність чи гранична продуктивність останнього з найнятих робітників? Якщо Ви помітили, що середня продуктивність почала зменшуватися,

то чи впливає з цього, що Вам треба найняти додаткову кількість робітників? Як пов'язана ця ситуація з граничною продуктивністю праці останнього найнятого працівника?

3. В умовах, що постійно змінюються, навіщо компанії взагалі утримувати деякі ресурси фіксованими? Що саме визначає те, яким є ресурс – фіксованим чи змінним?
4. Чи може компанія мати функцію виробництва, що демонструє зростаючу віддачу, постійну віддачу й спадну віддачу від масштабу при збільшенні обсягів продукції? Поясніть.
5. Наведіть приклад процесу виробництва, у якому короткостроковий період означає день або тиждень, а довгостроковий період – якийсь період, що перевищує тиждень.
6. Чи залежать середні, граничні і сукупний продукти праці від величини застосовуваного фірмою капіталу. Якщо “так”, то яким чином?
7. Фірма має у своєму розпорядженні достатню кількість виробничих приміщень для виробництва комп'ютерів. Частина приміщень використовується для складання комп'ютерів, інша – для виробництва деталей для комп'ютерів. Припустимо, що граничний продукт виробничих приміщень для виробництва деталей перевищує граничний продукт виробничих приміщень для складання комп'ютерів. Що необхідно здійснити для збільшення виробництва комп'ютерів у даний період?
8. Компанія, що займається кредитуванням під нерухомість, могла б одержувати і виплачувати більше позичок, якби збільшила чисельність персоналу. Всі інші чинники (автомобілі, комп'ютери, робочі місця в офісі), необхідні для проведення позичкових операцій, залишаються незмінними. Якщо граничний продукт праці становить 0,5 позичок за годину, а середній продукт праці – 0,7 позичок, як зміниться середній продукт праці при збільшенні чисельності персоналу?
9. Якщо фірма наймає непрацюючого робітника, вартість втрачених альтернатив використання його послуг дорівнює нулеві. Чи правильне це твердження?
10. Власник невеликого роздрібного магазину сам виконує обов'язки бухгалтера. Як би Ви визначили вартість втрачених альтернатив його праці?
11. Припустимо, що виробник стільців встановив, що гранична норма технологічного заміщення праці капіталом у процесі виробництва значно перевищує відношення орендної плати за машини до зарплати працівника складальної лінії. Як необхідно йому змінити використання матеріальних і трудових ресурсів, щоб звести до мінімуму виробничі витрати.

12. Якщо граничні витрати виробництва зростають, про що це свідчить: про зростання чи зменшення середніх змінних витрат? Поясніть, чому.
13. Якщо граничні виробничі витрати перевищують середні змінні витрати, про що це свідчить: про зростання чи зменшення середніх змінних витрат? Поясніть, чому.
14. Якщо криві середніх витрат фірми мають U-подібну форму, чому крива середніх змінних витрат досягає своєї нижчої точки при меншому рівні виробництва, ніж крива середніх сумарних витрат?
15. Якщо фірма має зростаючу віддачу від масштабу до певного рівня випуску, а після цього – постійну віддачу від масштабу, що Ви можете сказати про форму кривої постійних середніх витрат фірми?
16. Як зміна ціни одного з ресурсів фірми позначається на лінії експансії (розвитку) фірми в довгостроковому періоді?
17. Припустимо, що фірма повинна вносити плату за приватну справу, відкриту за ліцензією, що є фіксованою сумою незалежно від того, виробляє вона продукцію чи ні. Як цей податок впливає на фіксовані, граничні і середні витрати фірми?
18. Припустимо, що для фірми встановлений податок, сума якого пропорційна кількості товарів, що вона виробляє. Як цей податок впливає на фіксовані, граничні і середні витрати фірми?
19. Як відомо, гранична продуктивність праці перевищує середню при даному рівні зайнятості. Зростає чи зменшується середня продуктивність? Поясніть, чому?
20. Які співвідношення виражає виробнича функція? Що значить уникнути марнотратства ресурсів, підвищуючи технологічну ефективність?

Завдання і вправи

1. Фірма виплачує своєму бухгалтеру щорічний гонорар у сумі 10 тис. доларів. До яких витрат належать ці виплати?
2. Сукупний продукт – 560 годин праці, змінний фактор, який при постійних витратах на устаткування й інші фактори, складає 50 одиниць продукції. Визначте середній продукт праці.
3. Припустимо, що середній продукт праці на фабриці постійно перевищує його граничний продукт. Як зміниться випуск продукції за годину праці, якщо для роботи на фабриці буде залучена більша кількість робітників?
4. Припустимо, що коли фірма збільшує застосований капітал від 120 до 150 і використовувану працю – від 500 до 625, то випуск продукції збільшується від 200 до 220. Який ефект зростання масштабу виробництва спостерігається в даному випадку?

5. Виробнича функція невеликого цеху, що виготовляє рами для картин, має вигляд:

$$Q = 5 \cdot L^{1/2} \cdot K^{1/2},$$

де Q – кількість картин, вставлених у раму за день;
 L – години праці;
 K – години роботи машин.

Припустимо, що за день витрачається 9 годин праці і 9 годин роботи машин. Яку максимальну кількість картин можна вставити в рами за день? Визначте середній продукт праці при витратах за 9 годин праці і 9 годин роботи машин. Припустимо, що фірма подвоїла витрати обох факторів. Визначте збільшення випуску продукції. Поясніть ефект масштабу виробництва.

6. За довгостроковий період фірма розширилася, подвоївши витрати праці і капіталу. Покажіть, що при постійному ефекті зростання масштабу виробництва середній продукт праці і капіталу залишається постійним незалежно від того, у яких кількостях вони використовуються за умови, що співвідношення витрат праці і капіталу завжди залишаються постійними.
7. Постійні витрати фірми складають 10 000 дол. на місяць. Якщо змінні витрати складають 20 000 дол. і фірма випускає 3 000 одиниць продукції, визначте сукупні витрати, середні витрати, середні змінні витрати і середні постійні витрати.
8. Розрахуйте середній і граничний продукти фірми, якщо відомі такі дані:

Таблиця 4.1

Кількість працівників, осіб	Сукупний продукт
1	30
2	70
3	100
4	120
5	135
6	145
7	150
8	145

9. На діаграмі, зображеній на рис. 4.1, побудована крива середнього продукту праці для виробництва тари для прохолодних напоїв. Дайте відповідь на такі питання, використовуючи діаграму:
- якщо середній продукт праці має максимальну величину у точці $L=10$, то чи можна вважати, що сукупний продукт праці також має максимальну величину у точці $L=10$?
 - якщо граничний продукт п'ятнадцятої одиниці праці має від'ємне значення, то чи значить це, що середній продукт праці в цій точці має від'ємні значення?
 - якщо $AP=40$ при $L=8$ і граничний продукт дев'ятої одиниці праці дорівнює 60, який сукупний продукт праці при $L=9$.
 - чому дорівнює сукупний продукт, якщо середній продукт праці дорівнює 25?
 - для якого рівня витрат праці середні і граничний продукти праці однакові?

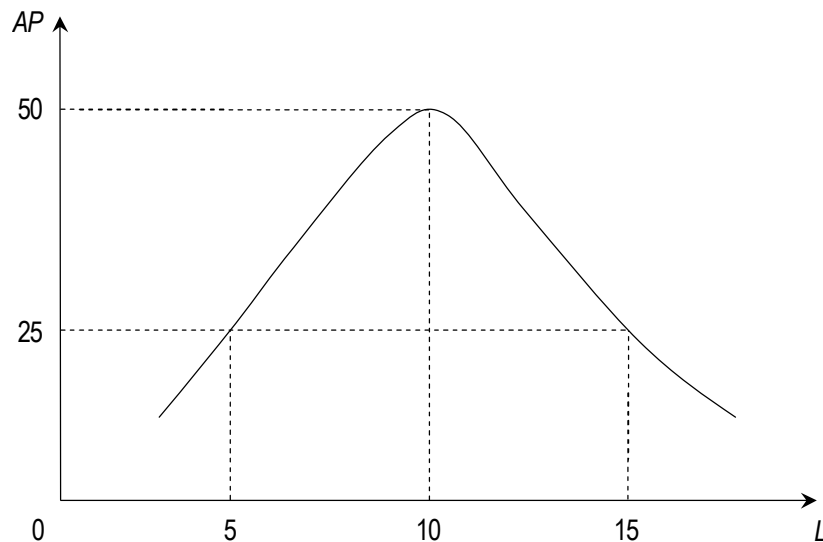

Рис. 4.1. Крива середнього продукту праці

- Праця – єдиний змінний чинник на заводі, що виробляє комп'ютери. Середній продукт праці становить 20 комп'ютерів на одного робітника. Якщо робітники одержують заробітну плату в розмірі 3 000 дол. на місяць, визначте величину середніх змінних витрат виробництва комп'ютерів у даний момент часу.
- Припустимо, що постійні витрати фірми становить 60 дол., а змінні витрати показані в наведеній нижче таблиці 4.2. На підставі відомих даних виконайте такі завдання:
 - заповніть таблицю;
 - накресліть криві постійних, змінних і сукупних витрат. Поясніть, яким чином закон спадної продуктивності впливає на форму кривих змінних і сукупних витрат;

в) накресліть криві AFC , AVC , ATC і MC . Поясніть спосіб обчислення і форму кожної з чотирьох кривих, а також характер їхньої взаємодії.

12. Функція сумарних витрат компанії задана рівнянням $TC = 190 + 53 \cdot Q$, де TC – сумарні витрати; Q – сумарний обсяг виробництва.

- якими є фіксовані витрати компанії?
- якщо компанія виробила 100 тис. одиниць товару, якими є її середні змінні витрати?
- якими є граничні витрати на одиницю продукції?
- якими є середні фіксовані витрати?

Таблиця 4.2

Сукупний обсяг виробництва, од.	Сума змінних витрат, дол.	Сума сукупних витрат, дол.	Середні постійні витрати, дол.	Середні змінні витрати, дол.	Середні сукупні витрати, дол.	Граничні витрати, дол.
0	0	–	–	–	–	–
1	45	–	–	–	–	–
2	85	–	–	–	–	–
3	120	–	–	–	–	–
4	150	–	–	–	–	–
5	185	–	–	–	–	–
6	225	–	–	–	–	–
7	270	–	–	–	–	–
8	325	–	–	–	–	–
9	390	–	–	–	–	–
10	465	–	–	–	–	–

13. Використовуючи зображену нижче (рис. 4.2) діаграму ізокоств-ізоквант, дайте відповіді на питання:

- яка норма технологічного заміщення в точці A ;
- якщо в точці B $P_K = 6$ дол. і $P_L = 4$ дол., фірма, перебуваючи у цій точці, застосовує 50 одиниць капіталу і 30 одиниць праці, яка величина середніх витрат виробництва на 100 одиниць продукції?
- чи відбиває точка C комбінацію факторів виробництва, що використовуються для визначення довгострокових середніх витрат при встановленні ціни на 80 одиниць продукції? Чому “так” або чому “ні”?
- поясніть, як повинні б змінюватися ціни на ресурси, щоб точка C відповідала такій комбінації цих ресурсів, за якої витрати в довгостроковому плані були б мінімальними.

14. Сумарні витрати фірми за короткостроковий період становлять:

$$TC(Q) = 100 + 2Q + Q^2$$

при величині граничних витрат $MC(Q) = 2 + 2Q$.

Необхідно визначити:

- розмір середніх сумарних витрат і середніх змінних витрат як функцію рівня виробництва;
- якщо $P = 25$, то який обсяг фірма буде виробляти в короткостроковому періоді;
- якщо $P = 20$, то який обсяг фірма буде виробляти в короткостроковому періоді?

Який обсяг фірма буде виробляти в довгостроковому періоді? (Припустимо, що в довгостроковому періоді фірма має ті ж криві витрат).

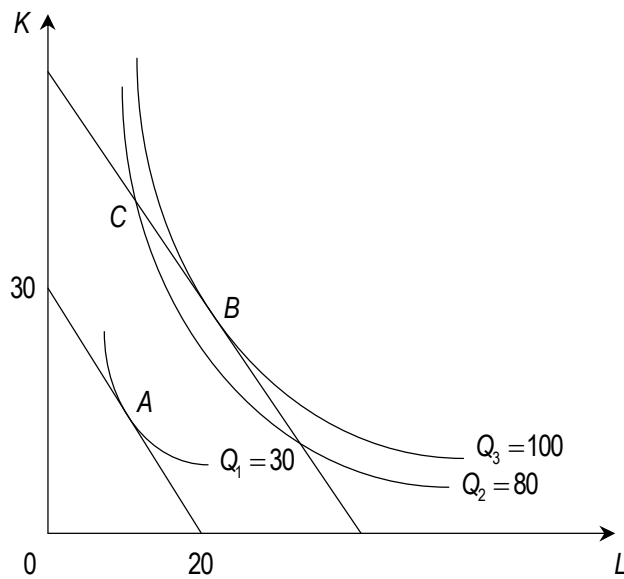

Рис. 4.2. Діаграма ізокост-ізоквант

15. Фірма, що виробляє цукерки, вибирає одну з трьох виробничих технологій, кожна з яких відрізняється різними комбінаціями використовуваних ресурсів (праці і капіталу). Дані про застосовувані технології наведені в таблиці 4.3.

(L – праця, K – капітал; усі показники вимірюються в одиницях за тиждень).

Таблиця 4.3

Обсяг виробництва	Технології					
	А		Б		В	
	L	K	L	K	L	K
1	9	2	6	4	4	6
2	19	3	10	8	8	10
3	29	4	14	12	12	14
4	41	5	18	16	16	19
5	59	6	24	22	20	25
6	85	7	33	29	24	32
7	120	8	45	38	29	40

Припустимо, що ціна одиниці праці становить 200 дол., а ціна одиниці капіталу – 400 дол.

Виконайте такі завдання:

- визначте, яку виробничу технологію вибере фірма при кожному рівні випуску продукції;
- визначте сукупні витрати при кожному рівні випуску продукції;
- припустимо, що ціна одиниці праці збільшилася до 300 дол., а ціна капіталу залишилася тією ж. Чи вплине ця зміна в ціні на вибір технології фірмою;
- визначте, яка технологія буде обрана для кожного обсягу виробництва при новому рівні витрат на оплату праці.

16. У таблиці 4.4 наведені дані про загальні витрати фірми в довгостроковому періоді:

- визначте величину довгострокових середніх витрат і довгострокових граничних витрат;
- побудуйте криві довгострокових середніх витрат і довгострокових граничних витрат;
- за якого обсягу виробництва довгострокові середні витрати будуть мінімальними;
- за якого обсягу виробництва граничні витрати будуть дорівнювати довгостроковим середнім витратам?

Таблиця 4.4

Обсяг		Витрати, дол.	
виробництва, шт./тижд.	сукупні	середні	граничні
0	0	–	–
1	32	–	–
2	48	–	–

Продовж. табл. 4.4

Обсяг		Витрати, дол.	
виробництва, шт./тижд.	сукупні	середні	граничні
3	82	–	–
4	140	–	–
5	225	–	–
6	352	–	–

17. На підставі кривих, що Ви побудували, виконуючи завдання 16, дайте відповідь на такі питання:

- за яких обсягів випуску продукції фірма має позитивний та негативний ефекти від збільшення масштабу виробництва?
 - яким буде мінімальний ефективний масштаб виробництва в даній фірмі?
 - припустимо, що Ви могли б виміряти віддачу від масштабу виробництва в окремій точці на кривій *LRAC*. Який обсяг виробництва показує точка, в якій *LRAC* є мінімальним.
18. Фірма має постійні витрати в розмірі 45 дол. Дані про середні змінні витрати в короткостроковому періоді (*SAVC*) наведені в таблиці 4.5:

Таблиця 4.5

Обсяг виробництва, шт./тижд.	<i>SAVC</i>
1	17
2	15
3	14
4	15
5	19
6	29

- визначте середні постійні, середні змінні, середні сукупні і граничні витрати в короткостроковому періоді;
- накресліть криві *SAVC*, *SATC* і *SMC*; перевірте, чи проходить крива *SMC* через мінімальні точки інших двох кривих;
- обсяг виробництва у фірмі збільшився з 5 до 6 штук за тиждень, короткострокові граничні витрати повинні зрости. Поясніть, чому це відбудеться, яку роль при цьому відіграє граничний продукт праці.

19. Джон Гомес володіє невеликою фірмою по виробництву керамічних виробів. Він наймає одного помічника за 12 000 дол. на рік, сплачує 5 000 дол. річної орендної плати за виробничі приміщення, та ще сировина обходиться йому в 20 000 дол. на рік. Виробниче устаткування обійшлося йому в 40 000 дол. власних коштів, що могли б при іншому використанні приносити йому 4 000 дол. річного прибутку. Конкурент Д. Гомеса пропонує йому робоче місце гончаря з оплатою 15 000 на рік. Свій підприємницький талант Д. Гомес оцінює в 3 000 дол. річних. Сукупний річний дохід від продажу кераміки складає 72 000 дол. Розрахуйте бухгалтерський і економічний прибутки Д. Гомеса.
20. Наприкінці року бухгалтер говорить Вам, що Ваш прибуток – 50 000 дол. Керуючи своєю власною фірмою, Ви упускаєте зарплату в 30 000 дол., яку Ви могли б одержувати, працюючи в іншому місці. 100 000 дол. власних коштів теж вкладені у Ваш бізнес. Припустимо, що Ви упускаєте 15 % інтересу (процента) із цих фондів, розрахуйте економічний прибуток. Чи залишитеся Ви в цьому бізнесі на наступний рік?

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. На будь-якому прикладі поясніть спрощену схему ринково-виробничої системи.
2. Яким чином позначається вплив динамічності зовнішнього середовища на внутрішню динаміку виробництва?
3. Поясніть циклічність функціонування підприємства.
4. Поясніть мотивацію поведінки підприємства як покупця, товаровиробника, продавця.
5. Як проявляється вплив чинника часу на періодах функціонування підприємства?
6. Коли підприємство перебуває в оптимальному та рівноважному станах?
7. Як групуються і варіюють фактори виробництва?
8. Яку інформацію містить виробнича функція?
9. Як використовується карта ізоквант для побудови виробничої функції для товару?
10. Поясніть, чому ізокванти мають позитивний нахил?
11. Поясніть, як зменшення норми граничного заміщення одного фактора виробництва на інший змінює форму ізокванти.
12. Поясніть, чому середній продукт праці продовжує збільшуватися після проходження точки початку зменшення граничної продуктивності.
13. Чому в міру заміщення капіталу працею знижується гранична норма технологічного заміщення працею капіталу?

14. Як концепція граничних витрат застосовується для визначення економічних витрат діяльності підприємства? У чому полягає відмінність економічних витрат від бухгалтерських (звітних)?
15. Що являють собою альтернативні витрати? Які їхні складові?
16. Обговоріть важливість закону спадної граничної продуктивності для організації виробництва.
17. Як, використовуючи виробничу функцію, можна побудувати функцію витрат?
18. Визначте складові витрат у короткостроковому плані і поясніть, яким чином закон спадної граничної продуктивності впливає на кривизну кривої змінних витрат.
19. Побудуйте короткострокові криві середніх і граничних витрат і поясніть, чому форма цих кривих відбиває чинність закону спадної продуктивності.
20. Поясніть різницю між довгостроковою кривою витрат і короткостроковою кривою витрат. Покажіть, як при незмінних інших чинниках витрат форма довгострокової кривої витрат залежить від ефекту зростання масштабу виробництва.
21. Поясніть, як поліпшення технології, зміна у вартості ресурсів і обмеження у використанні ресурсів впливають на криву витрат виробничого підприємства.

Тема 5. ФІРМА В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ І РИЗИКУ

План семінарського заняття

- I. Введення в теорію прийняття рішень в умовах ризику.
 1. Умови виникнення ризику і його елементи (об'єкт, суб'єкт і джерело ризику).
 2. Невизначеність і ризик.
 3. Купівля і продаж ризику (введення в теорію страхування і гральний бізнес).
- II. Оцінка ризику.
 1. Аналіз очікуваного значення і варіації прибутку.
 2. Теорія очікуваної корисності.
- III. Аналіз фірми в умовах ризику.
 1. Аналіз фірми в умовах невизначеності в цінах.
 2. Аналіз фірми в умовах невизначеності у витратах.

Життя не стоїть на місці. Щодня доводиться приймати нові рішення. Важливою умовою прийняття раціональних рішень є інформація. Однак, як і всі економічні блага, інформація, як правило, обмежена.

Прийняття рішень в умовах неповної інформації має свої наслідки. Одне з них полягає в тому, що доводиться ризикувати. Ризик – це частина нашого життя. Не дивно, що майбутнє далеко не завжди розвивається відповідно до наших прогнозів. Прийняті рішення часто виявляються помилковими, вигоди – скромнішими, а витрати – більшими, ніж ми очікували. За помилки доводиться платити. Крім того, доводиться платити і за те, щоб застрахувати себе від помилок. Це стосується усіх: споживачів і виробників, покупців і продавців. Невизначеність стає серйозним бар'єром на шляху до ефективного ринку, приводить до значних витрат сил, засобів, часу й енергії, неоптимального розподілу товарів і ресурсів.

Основні поняття і категорії

Ризик – це оцінена будь-яким способом імовірність.

Умови існування ризику: *невизначеність* умов і наслідків прийняття рішень, *керованість* економічною системою, *зацікавленість* у результатах її функціонування з боку особи, яка приймає рішення.

Моральний ризик – це поведінка індивіда, що свідомо (або підсвідомо) підвищує ризик утрати, сподіваючись на відшкодування з боку страхової компанії.

Об'єкт ризику – керована система, щодо якої приймаються рішення, ефективність і умови функціонування котрої заздалегідь точно невідомі.

Суб'єкт ризику – індивід або колектив, що зацікавлені в результатах керування об'єктом ризику і компетентні приймати рішення щодо об'єкта ризику.

Джерело ризику – це чинники (явища, предмети, процеси), що обумовлюють невизначеність результатів рішень.

Невизначеність – це те, що не піддається оцінці.

Імовірність – можливість отримання певного результату.

Об'єктивна імовірність – це імовірність, що базується на розрахунку частоти, з якою відбувається даний процес або явище.

Суб'єктивна імовірність – це імовірність, заснована на припущенні про можливість одержання даного результату.

Очікуване значення – це середньозважене значення всіх можливих результатів.

Відхилення – це різниця між дійсним результатом і очікуваним.

Противник ризику – це людина, що при даному очікуваному доході віддасть перевагу певному, гарантованому результату і відмовиться від невизначених, ризикованих результатів.

Нейтральний до ризику – це людина, що при даному очікуваному доході є байдужою до вибору між гарантованим і ризикованим результатами.

Схильний до ризику – це людина, що при даному очікуваному доході віддасть перевагу не гарантованому результату, а результату, пов'язаному із ризиком.

Способи (методи) зниження ризику:

- 1) *диверсифікація* – це метод, спрямований на зниження ризику шляхом розподілу його між декількома ризиковими товарами таким чином, що підвищення ризику від покупки (або продажу) одного означає зниження ризику від покупки (або продажу) іншого;
- 2) *об'єднання ризику* – це метод, спрямований на зниження ризику шляхом перетворення випадкових збитків у порівняно невеликі постійні витрати;
- 3) *розподіл ризику* – це метод, при якому ризик ймовірного збитку ділиться між учасниками таким чином, що можливі втрати кожного порівняно невеликі;
- 4) *пошук інформації*.

Спекуляція – купівля чого-небудь за низькою ціною з розрахунку продати пізніше за ціною більш високою.

Типи аукціонів: англійський, голландський, аукціон “натемну”.

Темі рефератів

1. Історичний розвиток теорії очікуваної корисності.
2. Спекуляція та її роль в економіці.
3. Економіка аукціонів.

Проблемні завдання

1. Наведіть приклади рішень, пов'язаних із ризиком, що зустрічалися у Вашій практиці. Визначте елементи ризику в цих ситуаціях.
2. Наведіть приклади прислів'їв і приказок, у яких відбивається ставлення до ризику і до людей із різним ставленням до нього.
3. Поясніть, чому в природознавстві при фундаментальності невизначеності вона не переходить у ризик.
4. Який вид підприємницької діяльності має більший масштаб: страхування чи гральний бізнес? Поясніть свою точку зору.
5. Чому групі домовласників, які є сусідами, сутужніше здійснити взаємне страхування проти повені, ніж проти пожежі?
6. Поясніть, чому результати лотереї не є ризиком для суспільства, хоча кожний учасник окремо ризикує програти.
7. Чи є непослідовними люди, що грають в азартні ігри й одночасно купують страховку?

Завдання і вправи

1. Громадянин Удачник мріє виграти суму в 1 млн. грн. в Українській національній лотереї, однак втрата з імовірністю більше $r\%$ суми X вважається неприйнятною. Як будуть виглядати криві байдужості Удачника (рис. 5.1) при:

- а) малих значеннях r ;
- б) великих значеннях r ;

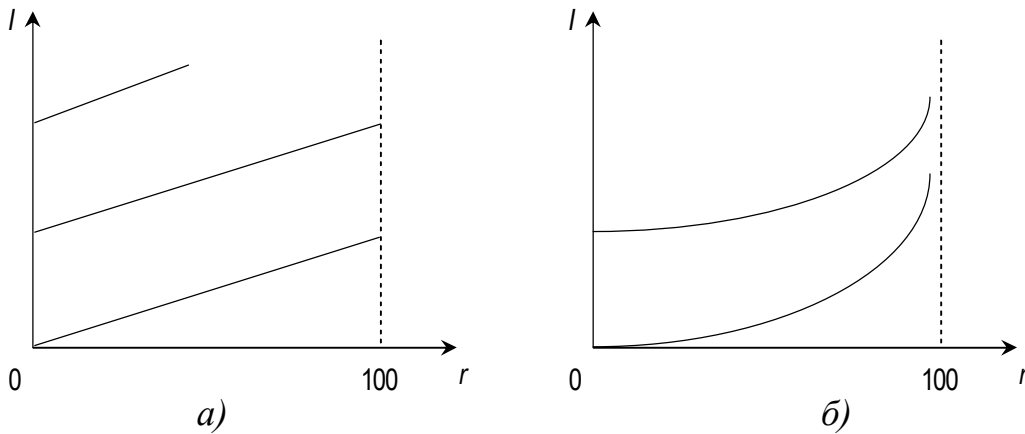

Рис. 5.1

2. Громадянин Страхів максимізує функцію корисності, зображену на графіку (рис. 5.2). Його щомісячний дохід дорівнює 1 тис. грн., а участь у грі в карти може з рівною імовірністю збільшити прибуток до 1 500 грн. або зменшити до 500 грн. Поясніть:

- а) чи буде Страхів грати в карти?
- б) як він ставиться до ризику?
- в) яку суму він готовий заплатити, щоб уникнути ризику?

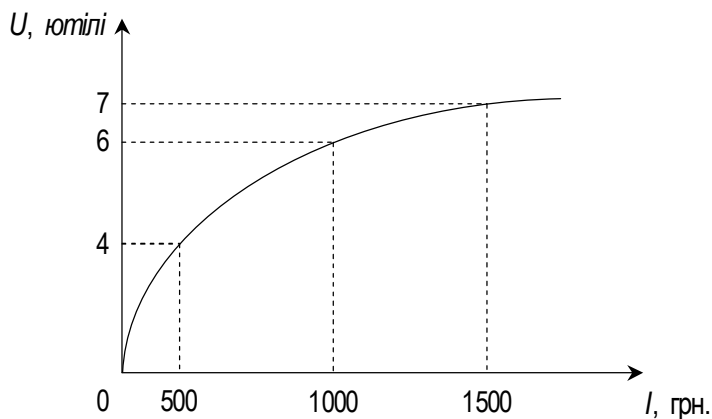

Рис. 5.2

3. Власник нового автомобіля, ціна якого 25 тис. грн., застрахував його від викрадення на всю суму. Імовірність викрадення оцінювалася страховою компанією в 5 %. Автомобіль не дуже влаштував власника Мудренка, у нього з'явилося бажання його поміняти. Продаж цього автомобіля і купівля нового коштували б Мудренку додаткових витрат, а халатні дії з експлуатації автомобіля збільшували б імовірність викрадення до 60 %. Оцініть збиток страхової компанії у випадку морального ризику і запропонуйте заходи щодо його зниження.
4. Підприємство “Мишача радість” виробляє сири. Дослідження ринку показало, що можливі три сценарії функціонування підприємства в найближчі 5 років.

Сценарій	ЧДД	Імовірність сценарію
Оптимістичний	40	0,25
Нормальний	25	0,50
Песимістичний	-8	0,25

Як критерій оцінки діяльності розглядається показник чистого дисконтованого доходу (ЧДД дорівнює різниці наведених за 5 років результатів і витрат) у тисячах гривень. Оцінка ЧДД для песимістичного сценарію отримана шляхом аналізу еластичності результату за максимально можливих небажаних змін ринкових факторів. Оцінка оптимістичного сценарію – результат сприятливих умов функціонування. Нормальний сценарій припускав незмінність ринкових чинників. Що можна сказати про ризикованість функціонування підприємства? Що можна сказати про інший можливий варіант функціонування підприємства, що припускає інвестиції, якщо можливі сценарії розвитку наведені в таблиці:

Сценарій	ЧДД	Імовірність сценарію
Оптимістичний	60	0,1
Нормальний	30	0,5
Песимістичний	-10	0,4

5. Керівництво заводу обговорює проект розширення асортименту продукції, що випускається. Приріст очікуваного щорічного прибутку протягом 3 років за рахунок розширення асортименту становить 80 млн. грн. Для здійснення цього проекту необхідні інвестиції в розмірі 200 млн. грн. За якою ставкою відсотка проект буде прийнятий?

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. У чому різниця між невизначеністю і ризиком?
2. Чи прораховується імовірність будь-якої майбутньої події?
3. Чому в реальному житті економічний агент не може скористатися частотним підходом до оцінки імовірності?
4. У чому причина поділу понять об'єктивної і суб'єктивної імовірностей?
5. Наведіть приклади споживчого вибору не на користь грошового виграшу.
6. Охарактеризуйте поведінку економічного агента, не налаштованого на ризик. Як у тих же ситуаціях вчинить людина, схильна до ризику?
7. Яким способом споживачі знижують ступінь ризику? Чи прийнятні ці методи для всіх споживачів?
8. Чому при аварії власник нового автомобіля одержує компенсацію в розмірі більшому, ніж ціна ушкоджених частин плюс ремонт?
9. Чому порушується ринкова рівновага при нерівній доступності інформації для економічних агентів?
10. Як недоступність або неповнота інформації впливають на обсяги ринкової торгівлі і можливості збагачення?
11. Чи можна знизити моральний ризик?
12. Що можна сказати про ставлення людини до ризику, якщо його функція корисності від доходу (I) має вигляд: $U(I) = A - B / I$, де A і B постійні величини?
13. Наведіть приклади ризикованих рішень, застосовуваних виробником продукції. Чинник часу підвищує чи знижує ризик?
14. Що таке інвестиційний ризик?
15. Як виробник обирає менш ризикований варіант виробництва й інвестування? Назвіть методи зниження ризику у виробника.
16. Витрати на освіту і навчання можна розглядати як інвестиції. Чому безкоштовна освіта дається молодим, а не літнім людям? Як пояснити прийняття урядом або фірмою такого рішення в поняттях інвестиційного ризику?
17. Як процентна ставка впливає на процес інвестування?
18. Що дозволяє страховим компаніям забезпечувати справедливу страховку інвесторів?
19. На чий плечі лягає ризик здійснення інвестиційного проекту? Чи можливе тут об'єднання ризиків, розподіл ризиків?
20. Чи є закупівля яблук на Сумщині та їх перепродаж у Києві спекуляцією?

Тема 6. ФІРМА В УМОВАХ ДОСКОНАЛОЇ КОНКУРЕНЦІЇ

План семінарського заняття

- I. Досконала конкуренція.
 1. Ознаки досконалої конкуренції.
 2. Рівновага в конкурентній галузі: рівновага фірми в короткостроковому і довгостроковому періодах.
 3. Переваги досконалої конкуренції: економічна ефективність у ринковій економіці. Критерії Калдора-Хікса.
 4. Недоліки досконалої конкуренції: фіаско ринку.
- II. Попит і пропозиція конкурентного продавця.
 1. Абсолютно еластичний попит.
 2. Середній валовий і граничний доходи.
 3. Крива граничних витрат як крива пропозиції фірми.
- III. Максимізація прибутку в короткостроковому періоді.
 1. Принцип зіставлення валового доходу з валовими витратами.
 2. Принцип зіставлення граничного доходу з граничними витратами.
 3. Фірма і галузь: ціна рівноваги.
- IV. Максимізація прибутку в довгостроковому періоді.
 1. Пропозиція галузі з постійними витратами в довгостроковому періоді.
 2. Пропозиція галузі зі зростаючими витратами в довгостроковому періоді.
- V. Чиста конкуренція й ефективність.

При аналізі досконалої конкуренції передбачається наявність великої кількості фірм, покупців і продавців, відсутність цінової дискримінації. Це означає, що частка кожної фірми на ринку галузі незначна, так що жодна з них не здатна істотно впливати на ціну продукту.

Важливою передумовою аналізу є повна мобільність усіх ресурсів, що припускає свободу вступу в галузь і виходу з неї. Як передумова розглядається також однорідність товарів і послуг, тобто передбачається виробництво стандартної продукції й абсолютна інформованість виробників і споживачів.

У дійсності досконала конкуренція є досить рідкісним явищем, і лише деякі з ринків наближаються до неї (наприклад, ринок зерна, цінних паперів, іноземних валют). Для студентів, що вивчають дану тему, істотне значення має не тільки сфера практичного застосування отриманих знань (на цих ринках), але і той факт, що досконала конкуренція є найпростішою ситуацією і дає вихідний, еталонний зразок для порівняння й оцінки ефективності реальних економічних процесів. Вивчивши цю тему, Ви зможете зрозуміти таке: характерні риси

досконалої конкуренції; визначення рівня випуску продукції, що дає максимальний прибуток на короткостроковому часовому інтервалі в умовах досконалої конкуренції; досягнення фірмою самооплатності на короткостроковому часовому інтервалі за умов досконалої конкуренції; як фірма продовжує функціонувати навіть за наявності збитків на короткостроковому часовому інтервалі в умовах досконалої конкуренції; причини припинення виробництва фірмою в умовах досконалої конкуренції; співвідношення кривої короткострокової пропозиції фірми з кривими її витрат в умовах досконалої конкуренції; умови оптимального випуску фірми в умовах досконалої конкуренції на довгостроковому часовому інтервалі; особливості довгострокової кривої пропозиції фірми, галузі і ринку в умовах досконалої конкуренції; наскільки ефективно функціонують ринки в умовах досконалої конкуренції.

Основні поняття і категорії

Досконала конкуренція – ринкова структура, що характеризується такими ознаками:

- 1) велика кількість продавців і покупців товару;
- 2) однорідність продукції;
- 3) абсолютна мобільність руху ресурсів, відсутність перешкод входження в галузь і виходу з неї;
- 4) жодний економічний агент не має влади над цінами;
- 5) повна проінформованість учасників про ціни й умови виробництва.

Якщо хоча б одна ознака порушується, конкуренція стає **недосконалою**.

Економічна ефективність у ринковій економіці – доцільність використання засобів для досягнення поставлених цілей. Основним критерієм оцінки тієї або іншої дії як ефективної або неефективної є критерій Калдора-Хікса. Критерій Калдора-Хікса стверджує, що економічна дія є ефективною, якщо позитивні результати від неї у вигляді споживчого надлишку і прибутку виробників перевищують її можливі негативні результати.

Досконало конкурентна фірма – це фірма, що приймає ціну на свою продукцію як дану, як таку, що не залежить від проданого нею обсягу продукції. Її крива попиту є паралельна горизонтальній осі і показує, що будь-яка кількість товарів і послуг фірми буде продаватися за однією ж і тією ціною, що визначається загальним галузевим попитом і пропозицією.

Короткостроковий часовий інтервал – це період, недостатній для входження нових виробників у галузь або виходу з неї. На короткостроковому часовому інтервалі основне завдання конкурентної фірми – це вибір оптимального обсягу виробництва для досягнення максимізації

прибутку або мінімізації збитків. Існують два шляхи вирішення цієї проблеми:

- 1) зіставлення валового доходу і валових витрат (перевірка прибутковості). Прибуток – різниця між валовим доходом (TR) і сукупними витратами (TC) за період продажів;
- 2) зіставлення граничного доходу (MR) і граничних витрат (MC) (граничний підхід).

Довгостроковий часовий інтервал – період, достатній для входу нових виробників у галузь або виходу з неї. Усі види витрат є цілком перемінними. Досконало конкурентна фірма виробляє продукцію на довгостроковому часовому інтервалі тільки в тому випадку, якщо ціна не нижче довгострокових середніх витрат ($P \geq LAC$).

Максимально прибуткова рівновага (умова рівноваги фірми: $MR = MC$) – це стан підприємства, при якому кількість запропонованих ним послуг визначається рівністю ринкової ціни граничним витратам і граничному доходу ($P = MC = MR$).

Умова рівноваги фірми на конкурентному ринку в довгостроковому періоді: $MR = MC \neq C_{\min} \neq P$.

Надлишок виробника – різниця між ринковою ціною товарів (або послуг) і граничними витратами виробництва.

Досконало конкурентна фірма, що одержує прибуток, – це фірма, що має перевищення доходу над витратами.

Самоокупна фірма – це фірма, що покриває усі свої витрати.

Збиткова фірма – це фірма, що не покриває усі свої витрати.

Мінімізація збитків – спостерігається у випадку, якщо ціна опускається нижче мінімальних середніх витрат (ATC або AC), але перевищує мінімум середніх змінних витрат (AVC).

Припинення виробництва – спостерігається при падінні ціни нижче мінімуму середніх змінних витрат.

Крива пропозиції конкурентної фірми в короткостроковому періоді – частина кривої граничних витрат фірми, що знаходиться вище кривої її середніх змінних витрат.

Крива ринкової пропозиції:

- 1) відбиває сумарний обсяг продукції, що поставляється усіма фірмами, що пропонують стандартизований продукт на ринок за будь-якою можливою ціною;
- 2) утворюється шляхом додавання обсягів пропозиції усіх фірм при кожній можливій ціні.

Галузь – група конкуруючих фірм, що продають певний продукт на ринку. Умовою досягнення конкурентної рівноваги на довгостроковому часовому інтервалі є рівність ціни граничним витратам у точці мінімальних середніх витрат: $P = LMC = \min LAC$.

Темі рефератів

1. Підприємницька фірма і її соціальні функції при переході до ринку в Україні.
2. Мікроекономічна модель підприємства.
3. Проблеми формування конкурентного середовища при переході до ринку.
4. Організаційні форми підприємництва в Україні.

Проблемні завдання

1. За допомогою понять “граничні витрати” і “граничний дохід” проаналізуйте управлінські рішення стосовно пропозиції товарів і послуг, коли фірма максимізує прибуток.
2. Застосуйте графіки для ілюстрації випуску продукції конкурентної фірми, що максимізує прибуток, а також для аналізу її прибутків або збитків від реалізації продукції.
3. Покажіть, за яких умов фірма припиняє операції в короткостроковому плані.
4. Поясніть, чому короткострокова крива пропозиції фірми, що максимізує прибуток, – це частина її кривої граничних витрат, що знаходиться вище мінімальної точки на кривій її середніх змінних витрат.
5. Перерахуйте детермінанти короткострокової пропозиції і її короткострокової цінової еластичності на досконало конкурентному ринку і позначте наслідки змін у цінах на виробничі ресурси й інших чинників пропозиції на криву пропозиції.
6. За допомогою концепції виграшу виробників оцініть, як впливає на добробут продавців політика, що впливає на ринкові ціни.
7. Ціна пшениці – 40 грн. за центнер. Якщо фермер продає пшеницю на досконало конкурентному ринку, яким є його граничний дохід за 1 центнер? Які будуть граничні витрати виробництва пшениці, якщо фермер максимізує прибуток?
8. Фірма підтягує випуск до рівня $MR = MC$, виявляє, що при такому випуску прибуток дорівнює нулю. Намалуйте криві витрат фірми і покажіть, що її продукція виробляється при мінімально можливих середніх витратах.

9. За яких умов фірма продовжить діяти на ринку як продавець, навіть якщо не зможе одержувати від цього прибуток?
10. Поясніть, чому раптове подвоєння цін постійних ресурсів для конкурентної фірми на ринку не вплине на короткострокову криву ринкової пропозиції.
11. Як вплине зниження цін змінних ресурсів на виграш виробника, отриманий конкурентною фірмою на ринку?
12. Перерахуйте умови, що повинні переважати, щоб галузь була досконало конкурентною. Чи буде крива попиту конкурентної фірми за необхідності горизонтальною лінією, якщо покупці цієї фірми не знають цін інших фірм?
13. На конкурентному ринку кожна фірма, що продає свій продукт, приймає ціну як задану. Якщо жодна з фірм не може впливати на ціну, як змінюється ціна у відповідь на зміни у витратах?
14. Граничний дохід (тобто ціна) у досконало конкурентної фірми може дорівнювати граничним витратам при двох різних рівнях випуску. Поясніть, чому фірма максимізує прибуток, виробляючи більший із цих двох обсягів продукції.
15. Коли фірма одержує нормальний прибуток, економічний прибуток дорівнює нулю. Чи не є це суперечністю?
16. Припустимо, ціна продукту фірми – 50 грн. При поточному рівні випуску фірма має граничні витрати, рівні 30 грн. Поясніть, що фірма повинна робити для максимізації прибутку?
17. Корпорація дає вказівку своїм підрозділам, що діють на досконало конкурентних ринках, максимізувати прибуток з розрахунку на одиницю випуску. Кожна фірма встановлює обсяг випуску, для якого різниця між ціною і середніми витратами максимальна. Поясніть, чому ця політика необов'язково максимізуватиме загальний прибуток. Поясніть, чому ця політика закінчиться тим, що в кожному підрозділі вироблятиметься обсяг випуску, що відповідає мінімально можливим середнім витратам.
18. Поясніть, чому фірма може мінімізувати свої втрати, продовжуючи діяти в короткостроковому плані, коли ринкова ціна перевищує AVC , але залишається менше AC .
19. Якщо ціна капіталу зростає, ціна короткострокової рівноваги для досконало конкурентної галузі не змінюється. Правильне чи неправильне це твердження? Поясніть.
20. Проілюструйте на діаграмі, чому зростання ринкового попиту збільшить виграш виробника в цілому в досконало конкурентній галузі і для кожної фірми цієї галузі зокрема.

Завдання і вправи

1. На рисунку 6.1 показані криві витрат фірми, що працює в умовах досконалої конкуренції:
 - а) за якою ціною товару фірма готова припинити виробництво?
 - б) за якою ціною товару фірма одержала б тільки нормальний прибуток?
 - в) визначте на графіку площу, що являє собою загальні постійні витрати за ціною товару, що забезпечує фірмі нормальний прибуток;
 - г) в якому діапазоні цін фірма буде продовжувати виробництво зі збитками в короткостроковому періоді?
 - г) покажіть на графіку криву пропозиції для фірми;
 - д) за якою ціною товару фірма могла б одержувати економічний прибуток у короткостроковому періоді?

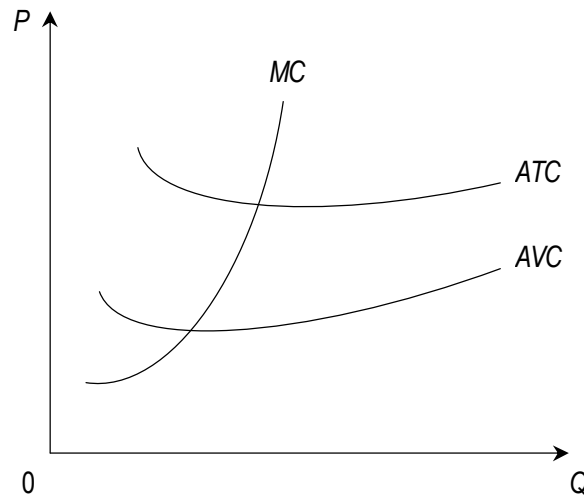

Рис. 6.1

2. Фірма планує випустити підручник з економіки. Середні витрати на виробництво книги складають $4 \text{ дол.} + 4000 / Q$, де Q – кількість підручників, випущених за рік. Планована ціна книги 8 дол. Який повинен бути річний тираж підручника, що відповідає точці беззбитковості?
 - а) 500;
 - б) 750;
 - в) 1 000;
 - г) 2 000;
 - г) 3 000.

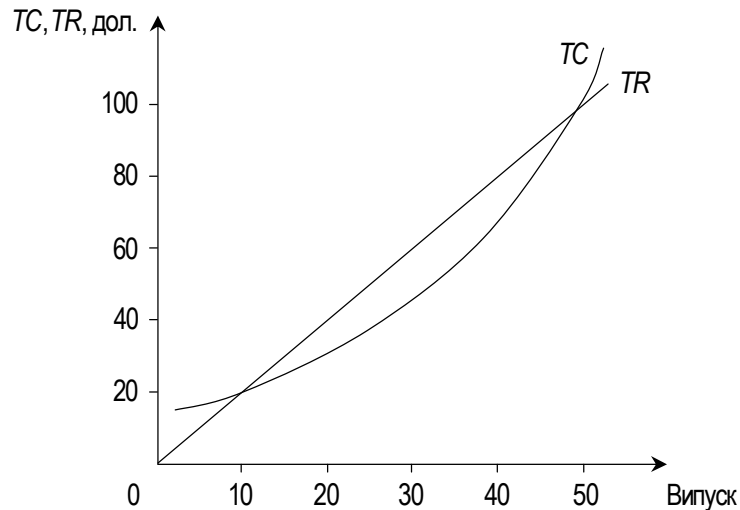

Рис. 6.2

3. На рисунку 6.2 показані криві загальних витрат і загального доходу гіпотетичної фірми. Уважно вивчіть графік і дайте відповіді на питання:
- якому типу ринку відповідає цей графік, чому?
 - який тимчасовий період відбиває графік: короткостроковий або довгостроковий, чому?
 - яка ціна товару, що випускається фірмою?
 - яка величина постійних витрат фірми?
 - при яких обсягах випуску фірма одержує нульовий економічний прибуток?
 - при якому обсязі випуску фірма одержує максимальний прибуток?

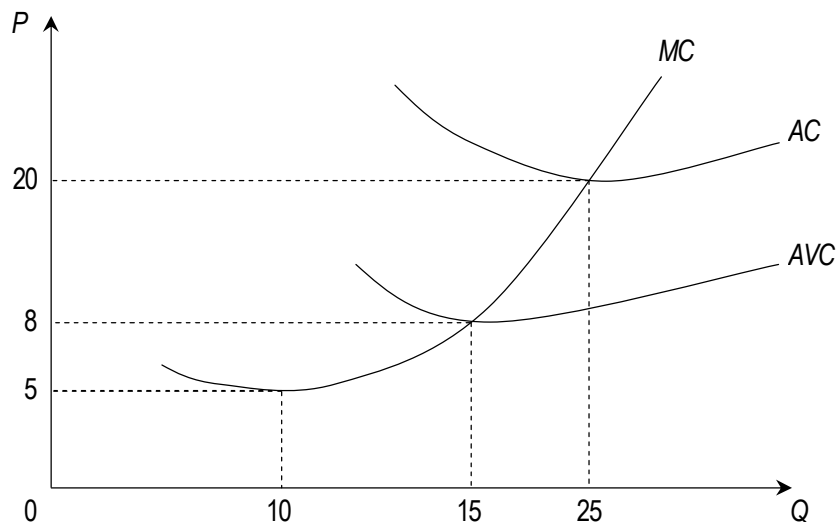

Рис. 6.3

4. Дайте відповіді на питання, що стосуються досконало конкурентної фірми, використовуючи зображену діаграму короткострокових витрат (рис. 6.3):
- чи вироблятиме фірма продукцію у короткостроковому плані за ціною 7 дол.?
 - чи вироблятиме фірма продукцію у короткостроковому плані за ціною 10 дол.? Поясніть, чому?
 - якщо ціна 30 дол., чи одержить фірма економічний прибуток? Накресліть на графіку прямокутник, площа якого відображає економічний прибуток фірми або втрати за цією ціною;
 - припустимо, що ціна короткострокової рівноваги – 25 дол., сукупні витрати скорочуються для цієї фірми і для усіх фірм галузі через зменшення ціни на капітал. Чи будуть змінюватися в короткостроковому плані ціна і рівноважний випуск галузі в результаті цієї зміни?
5. Прийmemo такі дані про витрати на одиницю продукції для діючого в умовах чистої конкуренції виробника:

Таблиця 6.1

Загальна кількість продукту	Середні постійні витрати, дол.	Середні змінні витрати, дол.	Середні валові витрати, дол.	Граничні витрати, дол.
0	–	–	–	–
1	60,00	45,00	105,00	45
2	30,00	42,50	72,50	40
3	20,00	40,00	60,00	35
4	15,00	37,50	52,50	30
5	12,00	37,00	49,00	35
6	10,00	37,50	47,50	40
7	8,57	38,57	47,14	45
8	7,50	40,63	48,13	55
9	6,67	43,33	50,00	65
10	6,00	46,50	52,50	75

- якщо ціна продукту 32 дол., чи буде дана фірма виробляти його в короткостроковому періоді? Чому так або чому ні? Якщо вона виробляє, яким буде обсяг виробництва, що максимізує прибуток або мінімізує збиток, поясніть. Визначте розмір економічного прибутку або збитку на одиницю продукції;

- б) дайте відповідь на попереднє питання за умови, що:
- ціна продукту 41 дол.;
 - за умови, що ціна продукту 56 дол.;
- в) поясніть: “той відрізок кривої граничних витрат конкурентної фірми, що знаходиться вище кривої її середніх змінних витрат, становить криву пропозиції в короткостроковому періоді для фірми”. Проілюструйте даний вираз графічно;
- г) заповніть таблицю 6.2 пропозиції фірми в короткостроковому періоді і визначте прибуток або збиток, отримані при кожному обсязі виробництва (колонки 1-3);

Таблиця 6.2

Ціна, дол.	Запропонована кількість, одна фірма	Прибуток або збиток, дол.	Запропонована кількість, 1 500 фірм
26			
32			
38			
41			
46			
56			
66			

- г) тепер припустимо, що в конкурентній галузі – 1 500 однакових фірм, кожна з яких має ті ж самі витрати. Обчисліть графік галузевої пропозиції (колонка 4, див. табл. 6.2);
- д) припустимо, що дані ринкового попиту на продукт такі (табл. 6.3):
- е) якою буде ціна рівноваги? Який буде рівноважний обсяг виробництва продукції для кожної фірми? Який буде прибуток або збиток на одиницю продукції для фірми? У довгостроковому періоді галузь буде розширюватися або скорочуватися?

Таблиця 6.3

Ціна, дол.	Загальна необхідна кількість
26	17 000
32	15 000
38	13 500
41	12 000
46	10 500
56	9 500
66	8 000

6. Чому рівність граничного доходу і граничних витрат є суттєвими для максимізації прибутку у всіх ринкових структурах?
7. Поясніть: конкурентний виробник повинен стежити за середніми змінними витратами при визначенні, виробляти чи не виробляти в короткостроковому періоді, за граничними витратами – при ухваленні рішення про найкращий обсяг виробництва і середніми валовими витратами, щоб обчислити прибутки або збитки. Чому фірма могла б скоріше виробляти в короткостроковому періоді при збитках, аніж закритися?
8. Використовуючи діаграми як для галузі, так і для типової фірми, проілюструйте довгострокову конкурентну рівновагу. Покажіть, як збільшення або зменшення ринкового попиту порушить цю довгострокову рівновагу.
Простежте на графіку й охарактеризуйте процеси пристосування, за допомогою яких відновлюється довгострокова рівновага, припустивши, що дана галузь з постійними витратами.
9. З'ясуйте відмінності між галуззю з постійними витратами і галуззю зі зростаючими витратами.
10. Рис. 6.4 показує три альтернативні криві $LRAC$ для типової фірми в галузі з досконалою конкуренцією по виробництву пшениці. Дайте відповіді на такі питання:

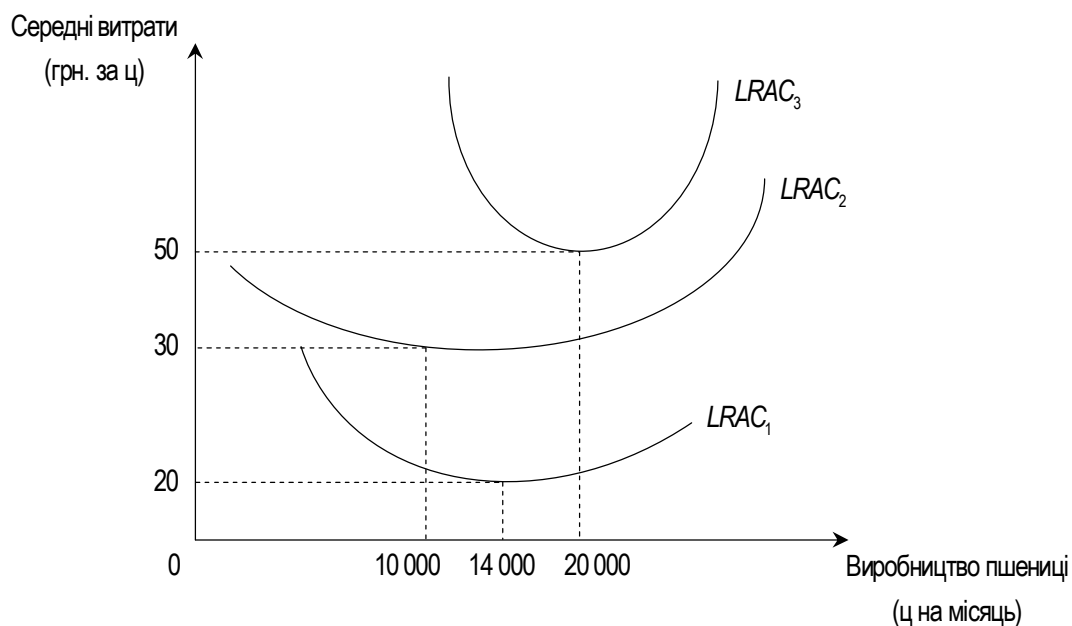

Рис. 6.4

- а) для якої із кривих $LRAC$ довгострокова рівноважна ціна буде найбільшою?
- б) чи є довгостроковий рівноважний загальний дохід фірми більш високим, якщо крива $LRAC$ має вигляд кривих $LRAC_1$ або $LRAC_2$?

- в) якщо галузь по виробництву пшениці знаходиться в довгостроковій рівновазі, а крива $LRAC$ зміщується від $LRAC_1$ до $LRAC_2$, фірма прагнуче вступити в цю галузь чи вийти з неї?
11. Для кожного з наступних положень, що стосуються досконалої конкуренції, позначте їхню хибність або правильність і коротко поясніть відповідь:
- зростання попиту в галузі для досконало конкурентної фірми збільшить обсяг виграшу виробника;
 - зменшення ціни праці збільшить у короткостроковому плані рівноважний випуск і рівноважну ціну;
 - чим більш нееластична в короткостроковому плані галузева пропозиція, тим більше зростання ціни буде обумовлено даним зростанням галузевого попиту;
 - сукупна податкова виручка, отримана від введення податку на одиницю проданого товару на досконало конкурентному ринку, дорівнює розміру втрат у виграшах споживача і виробника, що відбуваються в результаті введення податку.
12. На рис. 6.5 зображено криві $LRAC$ і $LRMC$ для типової фірми – виробника зерна. Зерно продається на чисто конкурентному ринку. Дайте відповіді на такі питання:
- якщо ринкова ціна зерна – 4 грн. за центнер, яким є в довгостроковому плані випуск, що максимізує прибуток, і прибуток типового виробника зерна?

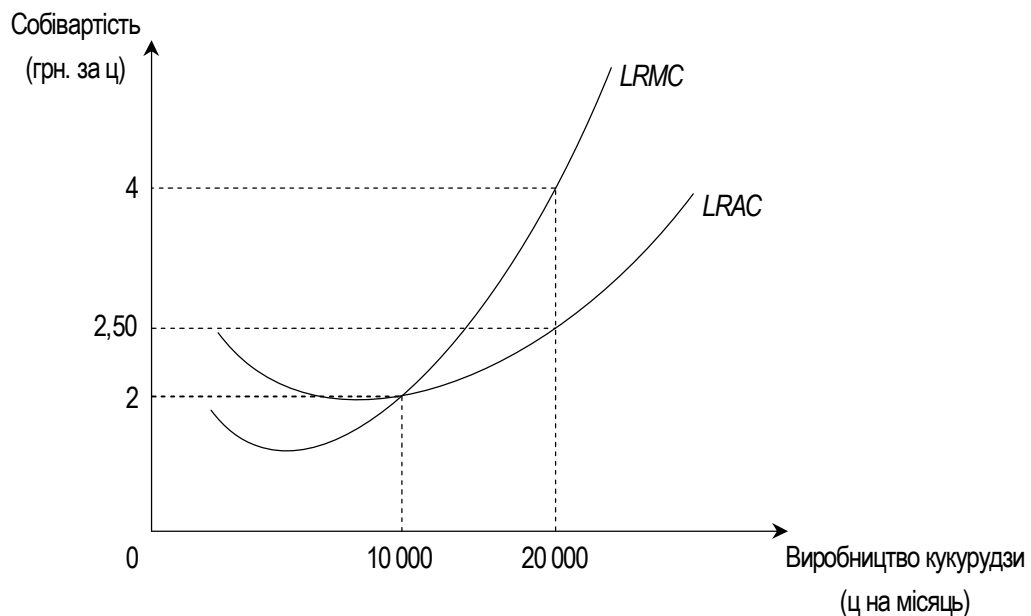

Рис. 6.5

- б) припустимо, що в результаті зростання ринкового попиту на зерно, ціна зросте від 2 до 3 грн. за центнер. Збільшиться або зменшиться в довгостроковому плані пропозиція зерна?
- в) якщо довгостроковий рівноважний випуск у галузі – 20 тис. центнерів на місяць, то скільки індивідуальних виробників зерна буде в галузі при рівновазі в довгостроковому плані?

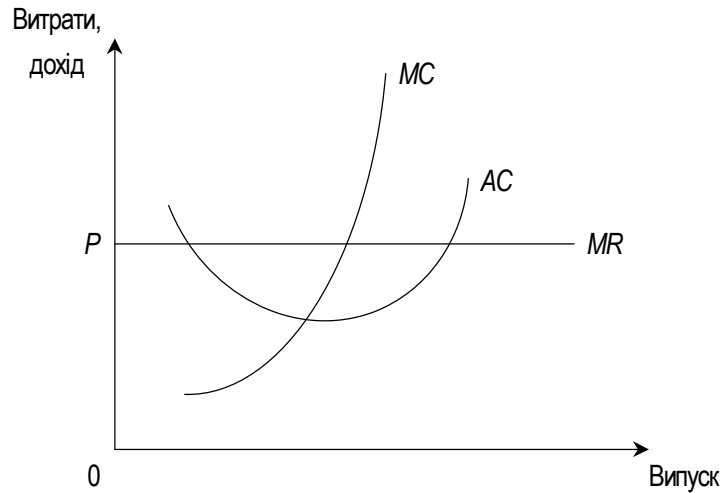

Рис. 6.6. Криві витрат конкурентної фірми

13. На рисунку 6.6 показані криві витрат фірми, що діє в конкурентній галузі, OP – поточна ринкова ціна:
- покажіть на графіку рівень випуску, при якому прибуток фірми максимальний;
 - визначте на графіку площу, що являє собою величину прибутку фірми при даних рівнях ціни і випуску;
 - припустимо, ця галузь знаходиться у стані рівноваги. Подумайте, яка це може бути рівновага: у короткостроковому або довгостроковому періоді. Обґрунтуйте свою відповідь;
 - як може вплинути на дану фірму зменшення ринкового попиту на товари, вироблені галуззю?
14. На рисунку 6.7 показані криві доходу і витрат двох різних фірм, що функціонують у конкурентній галузі. Використовуючи цю інформацію, визначте: правильні (Π) або неправильні (H) такі твердження:
- при обсягу випуску q_0 фірма № 1 не зможе мінімізувати збитки;
 - при обсягу випуску q_0 фірма № 2 одержує тільки нормальний прибуток;
 - обидві фірми оперують на короткостроковому часовому інтервалі;
 - фірма № 1 має економічні збитки, рівні площі $Pzab$;
 - фірма № 2 одержує економічний прибуток, рівний площі $Zpab$;

- д) сукупний дохід, одержуваний фірмою № 1, дорівнює площі $OZaq_0$;
- е) постійні витрати фірми № 2 рівні площі $WZbc$;
- є) загальні змінні витрати фірми № 1 рівні площі $OWcq_0$;
- ж) постійні витрати фірми № 1 рівні площі $OVdq_0$;
- з) попит на продукцію фірми № 1 абсолютно нееластичний за ціною;
- и) попит на продукцію фірми № 2 абсолютно еластичний за ціною;
- і) загальні витрати фірми № 1 рівні площі $OPbq_0$;
- ї) загальні витрати фірми № 2 рівні площі $OZbq_0$;

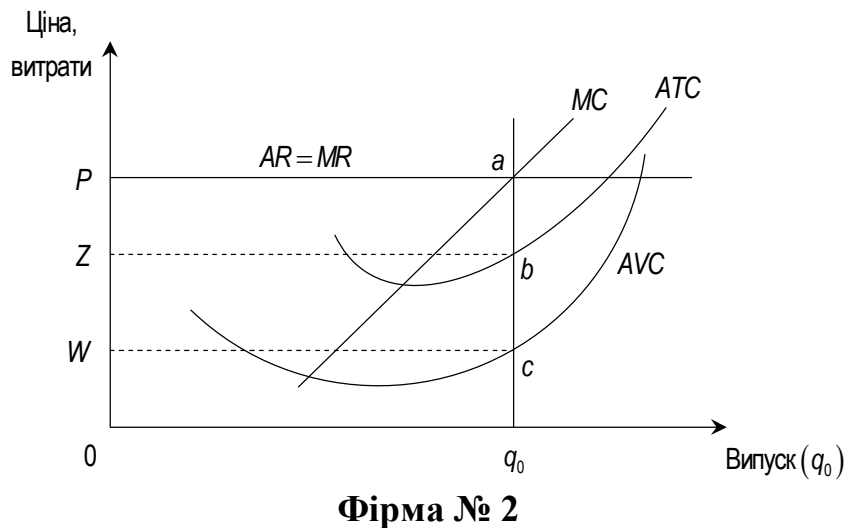
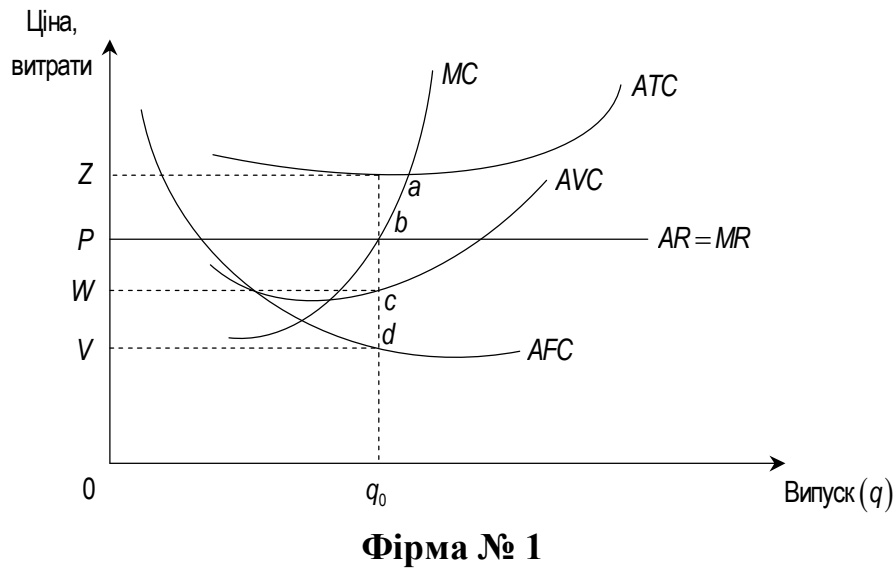

Рис. 6.7. Криві витрат і доходу

15. Припустимо, що Ви надаєте послуги фотокопіювання і продаєте їх на чисто конкурентному ринку. Ціна, яку Ви платите за папір, зростає. Поясніть, як це вплине на ціну за Ваші послуги, на Ваш прибуток і випуск, якщо конкуруючі фірми не понесуть аналогічних витрат. Якою буде Ваша відповідь, якщо усі фірми галузі понесуть витрати на папір, що подорожчав? Як вплине несподіване збільшення орендної плати на Ваш прибуток, на обсяг послуг, які Ви готові запропонувати в короткостроковому плані?
16. Якщо держава установить на ринку ціну, величина якої нижче рівноважної ціни, то:
- виграш покупців, як правило, більший за втрати продавців;
 - продаючи ту саму кількість, продавці не понесуть утрат;
 - добробут споживачів може знизитися;
 - прибутки виробників обов'язково зростуть.
17. Залежність загальних витрат підприємства (TC) грн. від обсягу виробництва (Q) шт. за день наведена на таблиці 6.4:
За якою ціною товару підприємство припинить його виробництво в довгостроковому періоді:
- 4,6;
 - 7,5;
 - 5;
 - 4,75.

Таблиця 6.4

Q	0	10	20	30	40	50
TC	0	75	95	140	200	280

18. Якщо ціна одиниці товару (P) дорівнює 6 грн., то який обсяг виробництва (Q) вибере підприємство за умов, наведених у таблиці до завдання 17?
- 20;
 - 30;
 - 40;
 - 50.
19. Попит на продукцію конкурентної галузі $Q_d = 55 - P$, а пропозиція – $Q_s = 2 \cdot P - 5$. Якщо в однієї з фірм галузі висхідна частина кривої граничних витрат $MC = 3 \cdot q + 5$, то за якою ціною й обсягом виробництва фірма максимізує прибуток?
- $p = 10, q = 15$;
 - $p = 20, q = 5$;

- в) $p = 15, q = 20$;
 г) $p = 10, q = 20$.
20. Чисто конкурентна фірма виробляє 20 тис. телефонів на рік при середніх змінних витратах – 17,50 грн. і середніх витратах виробництва в 21,50 грн. Якщо ринкова ціна одного телефону 25 грн., то фірма отримує прибуток, рівний:
- а) 150 тис. грн.;
 б) 90 тис. грн.;
 в) 70 тис. грн.;
 г) 43 тис. грн.

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. Назвіть відомі Вам чотири різні ринкові ситуації та їхні основні ознаки.
2. Які ринкові структури об'єднує поняття “недосконала конкуренція”?
3. Охарактеризуйте ринок з досконалою конкуренцією.
4. Чим пояснюється необхідність аналізу такої моделі ринку, як чиста конкуренція?
5. Чому окремих конкуруючий виробник є таким, що погоджується із ціною?
6. Яка різниця існує між кривою попиту окремої конкурентної фірми і кривою ринкового попиту на конкурентному ринку?
7. Чому крива попиту на продукцію конкурентної фірми є одночасно кривою доходу? Зобразіть це графічно.
8. Чому крива валового доходу конкурентної фірми має вигляд прямої висхідної лінії, що має постійний кут нахилу? Зобразіть це графічно.
9. Назвіть існуючі два підходи (принципи) до визначення рівня виробництва, якщо конкурентна фірма буде одержувати максимальні прибутки або мінімальні збитки.
10. Чи застосовуються ці підходи до фірм, що функціонують в умовах будь-якої із трьох основних ринкових структур?
11. Інтерпретуйте поняття “точка критичного обсягу виробництва”.
12. Чому варто виробляти будь-яку одиницю продукції, граничний дохід від якої перевищує її граничні витрати?
13. Назвіть три характерні ознаки правила $MR = MC$.
14. Що являє собою крива пропозиції конкурентної фірми в короткостроковому періоді? Зобразіть її графічно.
15. Який характер кривої пропозиції галузі з постійними витратами в довгостроковому періоді?
16. Який характер кривої пропозиції галузі зі зростаючими витратами в довгостроковому періоді?

17. Які висновки припускає потрібна рівність $P = AC = MC$? Яке значення для економічної ефективності має рівність $P = AC$, рівність $P = MC$? Поясніть, яка різниця між виробничою ефективністю й ефективністю розподілу ресурсів.
18. Які критичні зауваження можна зробити на адресу чисто конкурентної економіки?

Тема 7. ФІРМА В УМОВАХ ЧИСТОЇ МОНОПОЛІЇ

План семінарського заняття

- I. Чиста монополія.
 1. Характерні риси.
 2. Перешкоди для вступу в галузь.
 3. Основні види монополій.
- II. Визначення ціни й обсягу виробництва.
 1. Монопольний попит.
 2. Урівноваження граничного доходу і граничних витрат.
 3. Неправильні уявлення про монополістичне ціноутворення.
- III. Цінова дискримінація.
 1. Умови, необхідні для цінової дискримінації.
 2. Модель цінової дискримінації.
 3. Справедливість і цінова дискримінація.
- IV. Регульована монополія.
 1. Суспільно-оптимальна ціна: $P = MC$.
 2. Ціна, “що забезпечує справедливий прибуток”: $P = AC$.
 3. Дилема регулювання.
- V. Показники монопольної влади. Економічні наслідки монополії.

Вихідну модель для аналізу ринкової поведінки фірм визначає досконала конкуренція. Але на практиці ця, скоріше за все, абстрактна модель реалізується досить рідко. І причиною такої ситуації є елементи монополізму в поведінці фірм на ринку. Фірми за допомогою своїх власних дій впливають на ринкову ціну. Але якщо на ринку існують продавці або покупці, що здатні впливати на ринкову ціну, то така конкуренція вже має форму недосконалої конкуренції. Залежно від ступеня контролю за цінами в умовах недосконалої конкуренції можна виділити такі її форми, як *монополія*, *олігополія* і *монополістична конкуренція*.

Монополія характеризується наявністю єдиного продавця товару, що не має близьких замінників. У цьому випадку фірма-виробник цілком контролює виробництво і ринок. Фірма з монопольною владою на

свій розсуд установлює ціну на свій товар. Основою для диктату цін є неподоланність перешкод для входу в галузь. Такими перешкодами є виключні права, отримані від уряду, патенти й авторські права, власність на весь запропонований обсяг якогось виробничого ресурсу і, нарешті, низькі витрати великого виробництва, обумовлені монополізацією ринку. Необхідно розрізняти три види монополій:

- *закриті монополії*, що мають юридичний захист від конкурентів;
- *природні монополії*, що захищені ефектом економії в масштабах виробництва;
- *відкриті монополії*, що не мають якогось спеціального захисту від конкурентів.

Щоб визначити, як впливає монополізм на поведінку фірми, необхідно, насамперед, зупинитися на теорії монопольного попиту. Фірма-монополіст є єдиним виробником даної продукції, і попит на її продукцію буде збігатися з ринковим попитом. Крива попиту на випуск продукції фірмою-монополістом збігається з кривою ринкового попиту. Особливістю цієї кривої є те, що вона спадна: обсяг продажів можна збільшувати тільки за рахунок зниження ціни. У результаті граничний дохід буде менший, ніж ціна для кожного рівня випуску, крім першого, і крива граничного доходу знаходиться нижче кривої попиту.

Основні поняття і категорії

Недосконала конкуренція – ринкова структура, що характеризується можливістю продавців або покупців впливати на ринкову ціну.

Монополія – ринкова структура, при якій на ринку діє одна фірма-виробник, що цілком контролює збут.

Мертвий вантаж монополії (чисті або омертвілі витрати монополії) – різниця між потенційно можливим обсягом виробництва в галузі без монополії і реальним обсягом випуску монополіста.

Чиста монополія – організація ринку, при якій на ньому існує єдиний продавець товару, причому цьому товару немає близького замітника в інших галузях.

Монопольна влада – припускає можливість підвищення продавцем ціни на свою продукцію шляхом обмеження свого власного обсягу випуску. Основою для монопольної влади є перешкоди для входження в галузь.

Перешкоди щодо входження в галузь – обмеження, що запобігають появі додаткових продавців на ринку монопольної фірми. Основні типи таких перешкод:

- 1) виключні права, отримані від уряду;
- 2) патенти й авторські права, що надають виключне право контролювати виробництво продукту;

- 3) власність на всі пропозиції якогось виробничого ресурсу;
- 4) перевага низьких витрат великого виробництва, обумовлена монополізацією ринку.

Крива попиту на випуск продукції монополістичною фірмою – відбиває сумарний обсяг продукції, що поставляється монополістичною фірмою при кожному значенні ціни. Крива попиту є спадною, і обсяг продажів можна збільшувати тільки за рахунок зниження ціни. У результаті граничний дохід зменшується порівняно з ціною (середній дохід) для кожного рівня випуску, крім першого, тобто *крива граничного доходу знаходиться нижче кривої попиту*.

Оптимальний випуск для фірми-монополіста на короткостроковому часовому інтервалі (максимізація прибутку) – обсяг випуску, при якому граничний дохід дорівнює граничним витратам ($MR = MC$).

Збитки фірми-монополіста на короткостроковому часовому інтервалі – виникають за умови, якщо крива попиту знаходиться нижче кривої середніх сукупних витрат.

Прибуток фірми-монополіста на короткостроковому часовому інтервалі – виникає за умови, якщо ціна P перевищує мінімально можливі середні сукупні витрати.

Оптимальний випуск для фірми монополіста в умовах довгострокового часового інтервалу – це обсяг випуску, при якому граничний дохід дорівнює довгостроковим граничним витратам ($MR = LMC$).

Цінова дискримінація – поведінка продавця на ринку в умовах недосконалої конкуренції, коли він установлює різні ціни на однакові товари.

Темі рефератів

1. Адміністративна монополія: сутність, характерні риси, умови виникнення.
2. Проблеми регулювання природних монополій.
3. Антитрестівське законодавство: історія питання.
4. Антимонopolна політика в Україні.

Проблемні завдання

1. Назвіть властивості, що відрізняють досконалу і недосконалу конкуренцію. Які основні різновиди недосконалої конкуренції? До якої категорії Ви б віднесли СМПО ім. Фрунзе, Вашу місцеву телефонну компанію, фермера І. Петренка, Вашу академію?
2. “Монополія і конкуренція, будучи полярними ринковими структурами, знаходяться в діалектичному взаємозв’язку: вони заперечують один одного й у той же час припускають один одного”.

Прокоментуйте дане твердження, використовуючи роботи К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна, Е. Чемберліна, Дж. Робінсон, критично аналізуючи підходи до визначення монополії, що утвердилися в політичній економії радянського періоду.

3. Чому чисту монополію прийнято вважати умовною ринковою структурою?
4. Чим характеризується природна монополія?
5. З чого складається збиток, що наносить суспільству монополія?
6. Чи можна вивести криву пропозиції для фірми-монополіста?
7. “Монополісти максимізують обсяг продажів, тому вони будуть виробляти більше, ніж суб’єкти досконалої конкуренції, а монопольні ціни будуть більш низькими”. Поясніть, чому перше твердження є хибним відносно монополіста, що максимізує прибуток. Також поясніть, чому друга теза логічно впливає з першої. Який Ваш висновок щодо правильності другого твердження?
8. Порівняйте монопольну ціну і випуск із їхніми аналогами при досконалій конкуренції, маючи на увазі, що розглядається галузь із незмінними витратами.
9. Поясніть, чому перешкоди щодо входу в галузь необхідні для підтримки монополії. Наведіть декілька прикладів таких перешкод, що можуть дозволити монополії виникнути і зміцнюватися.
10. Поясніть, чому граничний дохід від обсягів реалізації товару, що продається монополістом, у своїй динаміці відстає від цін, за якими реалізуються ці обсяги. Охарактеризуйте взаємозв’язок між ціною товару, граничним доходом і еластичністю попиту за ціною.
11. Використовуючи граничний аналіз, покажіть, як монополіст визначає обсяг випуску, що максимізує прибуток, і як ціна визначається кількістю, запропонованою до реалізації в кожному періоді.
12. Поясніть помилку, що міститься в такому твердженні: “Фірма, що прагне максимізувати прибуток, призначатиме найвищу ціну з тих, що зможе “витримати збут”. виправте цю тезу і, використовуючи поняття граничного виторгу, поясніть різницю між правильним і помилковим твердженнями.
13. Покажіть, як максимально можливий прибуток монополіста може бути отриманий в короткостроковому і довгостроковому планах, і як середні витрати виробництва для обраного обсягу випуску залежать від рівня попиту на продукт монополіста.
14. Фірма має фіксовані витрати виробництва, рівні 100 000 дол., тоді як її питомі витрати на оплату праці складають 600 дол., а на оплату матеріалів і палива – 400. За ціною 3 000 дол. споживачі взагалі не купують комп’ютери, що випускаються цією фірмою, але при

зниженні ціни на кожні 10 дол. обсяг продажів даних комп'ютерів збільшується на 1 000 одиниць. Розрахуйте граничні витрати і граничний виторг для даної фірми, а також визначте її монопольні ціну і кількість (обсяг випуску).

15. Використовуючи модель монополії, що максимізує прибуток, визначте реакцію фірм з монопольною владою на урядові заходи щодо регулювання ціни, податків і субсидій.
16. Що, на Ваш погляд, потрібно зробити для обмеження монопольної влади і розвитку конкурентних відносин в економіці України?
17. Поясніть стимули й умови, за яких фірма з монопольною владою практикує цінову дискримінацію, а також наслідки цінової дискримінації.
18. Якою є роль держави при здійсненні цінової дискримінації?

Завдання і вправи

1. На рисунку 7.1 показані криві прибутку і довгострокових витрат звичайної монополії:
 - а) який обсяг випуску забезпечує максимум прибутку?
 - б) яку ціну установить монополія, щоб продати даний обсяг продукції;
 - в) який прибуток одержить монополія в цій ситуації?
 - г) який обсяг продукції і за якою ціною запропонує монополія на ринку, якщо вона буде змушена встановити ціну, рівну граничним витратам?

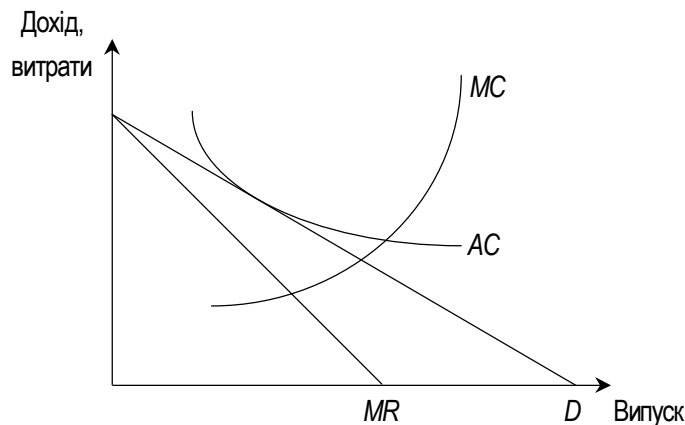

Рис. 7.1

2. Короткострокові криві середніх витрат, граничних витрат, попиту і граничного доходу чистого монополіста показані на рис. 7.2. Дайте відповіді на питання стосовно цього випадку:
 - а) якщо монополіст не дискримінує за ціною, то який його випуск, що максимізує прибуток?

- б) поясніть, чому максимальний прибуток чистого монополіста повинний бути менше 4 000 дол., якщо він не займається ціновою дискримінацією.
- в) якщо монополіст застосовує абсолютну цінову дискримінацію, то чи буде обраний ним випуск більше або менше 500?

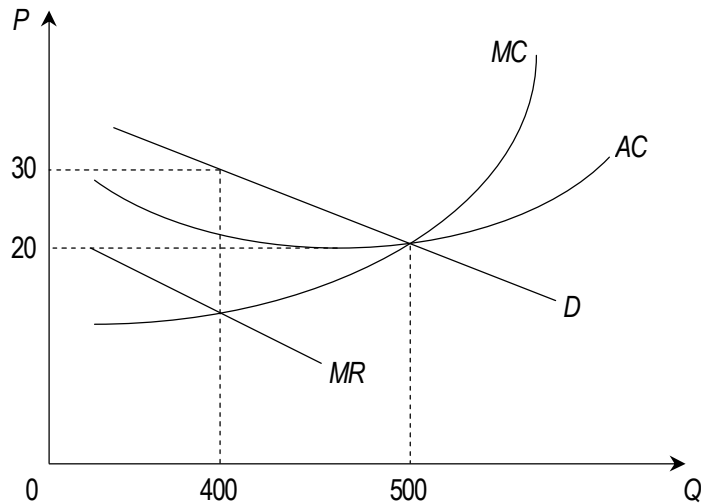

Рис. 7.2

3. У таблиці 7.1 подана інформація про витрати і доходи деякої фірми.

Таблиця 7.1

Q	TVC	TC	ATC	MC	P_x	TR	MR
0	0	150	-	-	200	0	-
1	110	-	-	110	175	-	-
2	-	320	-	-	-	300	-
3	-	366	-	-	135	-	-
4	250	-	-	-	-	480	-
5	-	445	-	-	105	-	-
6	360	-	-	-	90	-	-

Заповніть таблицю відсутніми даними. Якими є постійні витрати фірми?

- а) при яких значеннях P і Q прибуток фірми максимальний?
- б) еластичним чи нееластичним є попит на продукт у діапазоні розглянутих цін?
- в) чи функціонує дана фірма в умовах досконалої конкуренції? Чому?

4. Припустимо, що чистий монополіст і чисто конкурентна фірма мають однакові витрати на одиницю продукції. Порівняйте їх з точки зору:
- ціни;
 - випуску;
 - прибутків;
 - впливу на розподіл доходу.
- Оскільки і монополісти, і конкуруючі фірми діють за правилом $MC = MR$ при максимізації прибутків, як Ви з'ясуєте різні результати?
5. Припустимо, що чистий монополіст стикається з графіком попиту і витрат, показаними в таблиці 7.2. Обчисліть валовий і граничний доходи і визначте максимізуючі прибуток, ціну й обсяг виробництва для цього монополіста. Яким є рівень прибутків? Підтвердіть свою відповідь графічно і шляхом порівняння валового доходу і валових витрат. Якби ця фірма могла займатися абсолютною ціновою дискримінацією, тобто, якби вона могла призначати кожному покупцю максимальну прийнятну ціну, який би був рівень виробництва, прибутків?

Таблиця 7.2

Ціна, дол.	Обсяг попиту	Валовий дохід, дол.	Граничний дохід, дол.	Середні валові витрати, дол.	Граничні витрати, дол.
100	1			105,00	45
83	2			72,50	40
71	3			60,00	35
63	4			52,50	30
55	5			49,00	35
48	6			47,50	40
42	7			47,14	45
37	8			48,13	55
33	9			50,00	65
29	10			52,50	75

6. Поясніть словесно і графічно, як регулювання ціни (рівня) може покращити поведінку монополій. У своїй відповіді покажіть різницю між:
- ціноутворенням на основі суспільно-оптимальної ціни (граничних витрат);
 - ціноутворенням на основі ціни, що забезпечує справедливий прибуток (середніх витрат).

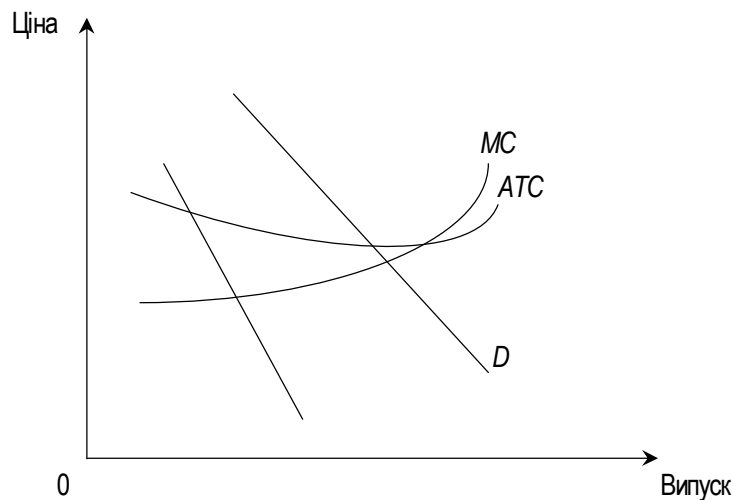

Рис. 7.3

7. Використовуючи інформацію, подану на рис. 7.3, дайте відповіді на питання:
- який тип фірми поданий на рисунку?
 - якщо ця фірма не підлягає державному регулюванню, то яку ціну й обсяг випуску вона обере, щоб одержати максимум прибутку?
 - при яких значеннях ціни й обсягу випуску загальний дохід фірми максимальний?
 - якщо уряд законодавчо встановлює ціну для фірми, що дорівнює граничним витратам, то які значення P і Q відповідають цій ситуації? Яких збитків зазнає при цьому фірма?
 - якщо уряд законодавчо встановлює ціну для фірми, що дорівнює середнім витратам, то які значення P і Q відповідають цій ситуації;
 - якби цей рисунок відбивав структуру витрат конкурентної фірми в довгостроковому періоді, то якими б були рівноважна ціна і рівноважний обсяг випуску?
8. У моделі монополії передбачається, що:
- поведінка продавців не є стратегічною;
 - виробляється стандартизований продукт.
9. Перешкодами для проникнення в галузь нових виробників можуть бути:
- патенти і ліцензії;
 - більш низькі витрати великого виробництва;
 - законодавче оформлення виключних прав;
 - усе, що перераховане, правильне.

10. У довгостроковому періоді рівновага на монопольному ринку означає, що товари продаються за цінами:
- що дорівнюють граничним витратам;
 - що дорівнюють граничному виторгу;
 - що перевищують граничні витрати;
 - що дорівнюють середнім витратам.
11. На рисунку 7.4 подані криві доходу і витрат монополіста.

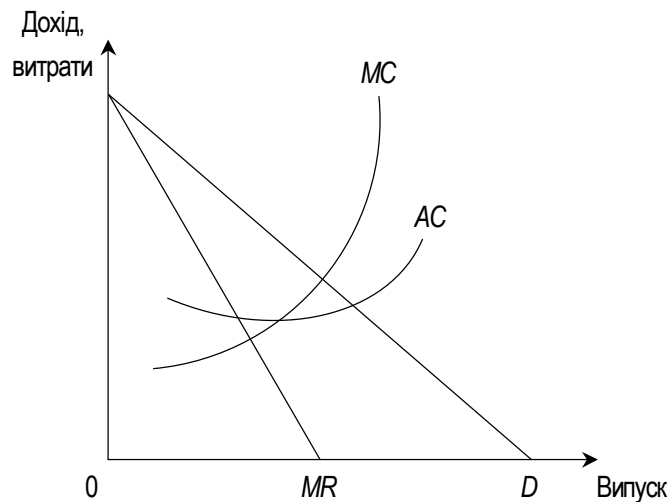

Рис. 7.4. Витрати і дохід монополіста

Дайте відповіді на такі питання:

- позначте на графіку обсяг випуску, що максимізує прибуток;
 - позначте на графіку ціну, за якою монополіст продаватиме даний обсяг продукції;
 - позначте на графіку площу, що відбиває прибуток монополії;
 - як вплине на поведінку монополіста зниження ринкового попиту на його продукцію?
12. На рисунку 7.5 показані криві доходу і довгострокових витрат звичайної монополії.
- Дайте відповіді на дані питання:
- який обсяг випуску продукції забезпечує максимум прибутку?
 - яку ціну встановить монополія, щоб продати даний обсяг продукції?
 - який прибуток одержить монополія в цій ситуації?
 - який обсяг продукції і за якою ціною запропонує монополія на ринку, якщо вона буде змушена установити ціну, рівну граничним витратам?

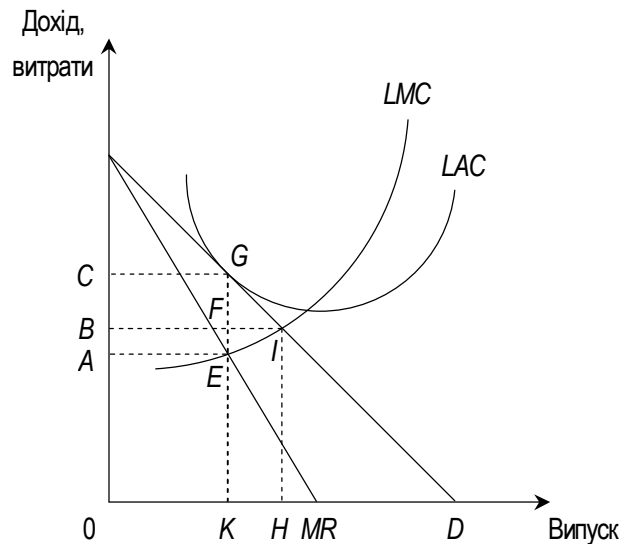

Рис. 7.5. Монополія в довгостроковому періоді

13. В умовах монополії правильним є таке твердження:
- при максимізації прибутку максимізується і сукупний ринковий надлишок;
 - прибуток максимальний, якщо ціна дорівнює граничним витратам;
 - у точці максимуму прибутку граничний виторг більше ціни;
 - прибуток максимальний, якщо граничні витрати рівні граничному виторгу.
14. Монополіст може агресивно відповідати на погрозу вторгнення в галузь нових фірм шляхом:
- максимізації власного прибутку;
 - виробництва якомога більше однорідного продукту;
 - здійснення стратегічних інвестицій;
 - усе, що перераховано, є правильним.
15. Продаючи обладнання за ціною 120 тис. дол. за одиницю, фірма-монополіст максимізує свій прибуток. Якщо цінова еластичність попиту за встановленою ціною дорівнює $-1,5$, то який розмір при цьому становлять граничні витрати (MC) і граничний виторг (MR) у тис. дол. відповідно?
- 40 і 40;
 - 40 і 80;
 - 80 і 80;
 - 80 і 60?
16. Фірма-монополіст визначила, що при існуючому попиті на її продукцію функція залежності середньої виручки від обсягу пропозиції описується формулою $AR = 10 - Q$. Якщо середні витрати фірми по

виробництву виражені функцією $AC = (16 + Q^2)/Q$, то який прибуток (+) або збиток (-) одержує фірма, оптимізуючи випуск у короткостроковому періоді, млн. руб.:

- а) -2,5;
- б) -3,5;
- в) +2,5;
- г) +3?

17. Здійснюючи виробництво в умовах монополії, фірма визначила функцію загальних витрат виробництва як $TC = 20 + Q^2$. У рамках довгострокового періоду фірма вважає, що оптимальний обсяг випуску рівний 2,5 тис. од. Реалізуючи свою продукцію за ціною 13 дол. за одиницю, фірма розраховує одержати економічний прибуток, що дорівнює дол.:

- а) 0;
- б) 0,5;
- в) 1,0;
- г) 1,5.

18. Функція попиту на продукцію монополіста має вигляд $Q_d = 16 - p$, а функція повних витрат – $TC = 14 + q^2$. За якою ціною монополіст реалізовуватиме свою продукцію у випадку оптимізації випуску?

- а) 8;
- б) 10;
- в) 12;
- г) 14.

19. Монопольний виробник цигарок призначає ціну – 1 дол за пачку. За умови, що монополія максимізує прибуток, а цінова еластичність попиту на цигарки за даною ціною дорівнює 2 дол., підрахуйте граничний дохід і граничні витрати монополіста. Поясніть, чому монополіст не буде продавати стільки цигарок, щоб попит став нееластичним.

20. Покажіть, яким чином установлена для монополії верхня межа ціни може привести до приросту випуску продукції, а не до його зменшення.

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. Назвіть ознаки чистої монополії.
2. Охарактеризуйте перешкоди для вступу в галузь. Які перешкоди (якщо є які-небудь), на Вашу думку, сприяють виникненню суспільно виправданої монополії?
3. Як крива попиту, із якою стикається діючий в умовах чистої монополії продавець, відрізняється від кривої, що протистоїть чисто конкурентній фірмі? Чому вона відрізняється? Яке значення має різниця?

4. Чим пояснюється, що в умовах чистої монополії граничний дохід зменшується порівняно з ціною (середній дохід) для кожного рівня випуску, окрім першого?
5. Чому монополіст, що максимізує прибуток, завжди прагнучиме уникати нееластичного відрізка його кривої попиту на користь деякої комбінації “ціна-кількість” на еластичному відрізку?
6. Яке логічне обґрунтування використовує монополіст, що прагне до прибутку, або, іншими словами, до якого обсягу монополіст буде нарощувати виробництво продукції?
7. Чому монополіст не завжди буде встановлювати найвищу ціну на свою продукцію?
8. Монополіст прагне до максимуму сукупного прибутку або до максимуму прибутку на одиницю продукції?
9. Як поводить чиста монополія при встановленні ціни, обсягу виробництва і розподілі ресурсів? Порівняйте її з конкуруючим виробником.
10. В яких випадках витрати на одиницю продукції у чистого монополіста можуть бути більші або менші порівняно з витратами у чисто конкурентної фірми?
11. Які існують думки щодо того, наскільки чиста монополія сприяє науково-технічному прогресу?
12. В яких випадках спостерігається цінова дискримінація?
13. Які економічні наслідки цінової дискримінації?
14. Як регулювання ціни (рівня) може поліпшити поведінку монополії? У чому різниця між ціноутворенням на основі суспільно-оптимальної ціни (граничних витрат) і ціноутворенням на основі ціни, що забезпечує справедливий прибуток (середніх витрат)?
15. Що таке дилема регулювання?

Тема 8. МОНОПОЛІСТИЧНА КОНКУРЕНЦІЯ Й ОЛІГОПОЛІЯ

План семінарського заняття

- I. Недосконала конкуренція: основні риси.
- II. Монополістична конкуренція.
 1. Визначення ціни й обсягу виробництва в короткостроковому періоді: методи максимізації прибутку та мінімізації збитків.
 2. Умови досягнення і підтримки беззбитковості в довгостроковому періоді.
 3. Сутність і передумови розвитку нецінової конкуренції. Реклама товару: позитивні і негативні аспекти.
 4. Надлишкові виробничі потужності та їх наслідки для товаровиробника і суспільства в цілому.

III. Олігополія.

1. Ціноутворення в умовах олігополії. Модель ламаної кривої попиту.
2. Аналіз взаємовідносин двох товаровиробників у статиці. Модель Курно: договірна і конкурентна рівновага.
3. Інтерпретації дуополії: моделі Бертрана, Еджуорта, Штакельберга.
4. Олігополія з погляду теорії ігор. Гра “Дилема ув’язненого”.
5. Інституціональні аспекти утворення та діяльності картельних товариств.
6. Антитрестівське законодавство як протидія “таємній змові”.
7. Економічні наслідки олігополії; можливості державного регулювання в умовах олігополії.

На більшості реальних ринків продукція конкуруючих фірм не стандартизована. Продукція, запропонована фірмою, дещо відрізняється від продукції конкурентів. Для фірм є звичайною справою докласти значних зусиль для розробки продукції, якій властиві відмітні якості, що є унікальними з погляду реклами, упакування, фірмової марки, стилю, технічних характеристик, умов продажу в кредит, післяреалізаційного обслуговування тощо. У цій темі особлива увага буде приділена економіці фірми, що діє в ринковому середовищі із значною кількістю фірм, які продають близькі (але не абсолютні) товари-замінники. Ми перенесемо нашу увагу від конкуренції серед багатьох до конкуренції серед деяких. Особливою рисою *олігополії* є те, що декілька (наприклад, від 2 до 10-15) відомих фірм задовольняють левову частку попиту. Найбільш яскраві приклади конкуренції між деякими фірмами ми бачимо в секторі корпорацій. Декілька великих корпорацій задовольняють значну частину попиту на ринку літаків, алюмінію, алкогольної продукції, сільськогосподарського устаткування, скла, приладів, цигарок, комп’ютерів, копіювальної техніки, міді, деяких видів харчових продуктів, бензину, локомотивів і вагонів, металевих консервних банок, кабельного телебачення, пральних машин, парових двигунів і турбін, чавуну, синтетичних волокон, телефонного устаткування, шин та друкарських машинок.

До речі, конкуренція між небагатьма не обмежується сферою великого бізнесу. Вона існує також на ринках, які настільки малі, що можуть вмістити в себе лише декілька фірм. Наприклад, у маленькому містечку можуть існувати два або три банки, автомобільні майстерні, лікарі, юристи, бухгалтери тощо. В обробній промисловості сукупний ринковий попит на спеціальні інструменти, деталі і вузли, нові товари може бути настільки обмеженим (навіть на загальнонаціональному

рівні), що його можуть легко задовольнити декілька малих фірм. Отже, лінія демаркації між конкуренцією серед багатьох і конкуренцією серед деяких достеменно не відповідає лінії поділу між великими та малими фірмами.

Проте через значущість великого бізнесу олігополія розглядатиметься стосовно особливих характеристик конкуренції між великими корпораціями. Ринкам, на яких переважають малі фірми і які виявляють риси конкуренції між деякими, буде приділено менше уваги, але буде зазначено, що зроблені нами висновки щодо конкуренції між небагатьма великими фірмами можуть бути застосовані до конкуренції між деякими малими фірмами.

Основні поняття і категорії

Олігополія – ринкова структура, в якій домінує невелика кількість продавців, а вхід у галузь нових виробників обмежений значними перешкодами.

Модель ціноутворення в умовах олігополії характеризується, як правило, ламаною кривою попиту.

Дуополія – ринкова структура, коли на ринку діють дві фірми, взаємодія між якими визначає обсяг виробництва в галузі і ринкову ціну товару.

Стратегічна поведінка фірми на ринку – поведінка, за якої вибір фірмою варіанта своєї діяльності залежить від можливих відповідних дій її конкурентів.

Рівновага Курно досягається на ринку тоді, коли в умовах дуополії кожна фірма, діючи самостійно, вибирає такий оптимальний обсяг виробництва, який очікує від неї інша фірма. Графічно рівновага Курно виникає як точка перетину кривих реагування двох фірм.

Крива реагування показує, яким чином обсяг випуску однієї фірми залежить від обсягу випуску іншої фірми.

Рівновага Бертрана описує ситуацію на ринку, за якої в умовах дуополії фірми конкурують, знижуючи ціну товару і збільшуючи обсяг випуску. Стабільність рівноваги досягається тоді, коли ціна дорівнює граничним витратам, тобто досягається конкурентна рівновага.

Рівновага Штакельберга описує дуополію з нерівним розподілом ринкової влади між фірмами так, що одна з них поводить себе як лідер (або за ціною, або стосовно обсягу, або за тим та іншим одночасно), водночас як інша здійснює стратегію пристосування, корегуючи свою поведінку залежно від вибору, зробленого першою фірмою.

Гра – відносини економічних суб'єктів у ситуаціях із заздалегідь установленими правилами, коли необхідно приймати відповідальні рішення.

Теорія ігор – наука, що досліджує математичними методами поведінку учасників ситуацій (гравців), пов'язаних із прийняттям рішень.

Платіжна функція – результат гри, що показує придбання і втрати гравців.

Домінуюча стратегія – стратегічна поведінка, що забезпечує гравцю більш високий вигравш порівняно з іншими стратегіями, незалежно від стратегії іншого гравця.

Гра з нульовою сумою – припускає ситуацію: вигравш одних у точності дорівнює програшу інших, а загальна сума вигравшу дорівнює нулеві.

“Дилема ув'язненого” – описує ситуацію, коли двоє ув'язнених, що звинувачуються по суті одної і тої ж справи, повинні, не змовляючись, вибрати лінію своєї поведінки на слідстві (признаватися або не признаватися), причому від цього залежить можливість мінімізувати свій термін покарання.

Кооперативна гра – така гра, у якій спостерігається укладення угоди між учасниками.

Картель – ринкова ситуація, за якої фірми створюють змову (угоду) щодо цін і/або обсягу виробництва з метою максимізації сукупного прибутку картелю.

Некооперативна гра – така гра, за якої її учасники приймають самостійні рішення з усіх життєво важливих для них питань. Прикладом некооперативної гри може слугувати олігополія.

Темі рефератів

1. Монополістична конкуренція й економічна ефективність.
2. Сутність та передумови розвитку нецінової конкуренції.
3. Рекламна пропаганда товарів: позитивні і негативні аспекти.
4. Олігополія й економічна ефективність.
5. Концентрація та диференціація в економіці України.
6. Інституціональні аспекти створення та діяльності картельних суспільств.
7. Економічні наслідки олігополії.

Проблемні завдання

1. Чи визначили б Ви Ваше улюблене кафе як монополістично конкурентну фірму? Чому?
2. Чому в довгостроковій рівновазі на ринку монополістичної конкуренції крива попиту на товар фірми є дотичною до кривої її середніх сукупних витрат? Чому не досить того, щоб ціна дорівнювала середнім сукупним витратам на обсяг виробництва, що максимізує прибуток?

3. Припустимо, що всі фірми в галузі монополістичної конкуренції об'єдналися й утворили одну велику фірму. Чи буде ця нова фірма виробляти таку ж велику кількість різних товарів чи тільки один товар? Прокоментуйте відповідь.
4. Деякі експерти вважають, що на ринку занадто багато видів миючих засобів. Аргументуйте таку точку зору. Наведіть аргументи проти.
5. Для кожного з наступних тверджень, що належать до монополістичної конкуренції, зазначте, вважаєте Ви це твердження справедливим чи хибним; обґрунтуйте свою позицію:
 - а) оскільки ціна довгострокової рівноваги перевищує мінімальну величину довгострокових середніх витрат при монополістичній конкуренції, то монополістично конкурентні фірми одержують у довгостроковій рівновазі економічні прибутки;
 - б) ціна довгострокової рівноваги перевищує довгострокові середні витрати виробництва в монополістично конкурентної фірми, що займається рекламою;
 - в) реклама не в змозі постійно збільшувати економічні прибутки монополістично конкурентних фірм;
 - г) у міру того як у довгостроковому плані нові фірми входять у монополістично конкурентну галузь, фірми, що уже функціонують у галузі, мають тенденцію до зниження своїх цін та обсягів випуску.
6. Що відбудеться з рівноважною ціною і рівноважною кількістю на ринку монополістичної конкуренції, якщо одна фірма виходить на ринок із новим монополістичним товаром?
7. Покажіть, як збільшення середніх витрат реалізації впливає на суми, котрі фірми витрачають на рекламу і на продаж на ринку з монополістичною конкуренцією.
8. Поясніть, чому монополістична конкуренція являє собою монополію до того моменту, коли в споживачів з'являється бажання купити продукти, що є близькими замінниками, і стає конкурентною за межами цієї точки.
9. Конкуренція якості і послуг може бути настільки ж ефективна в наданні покупцю за його гроші більшої кількості благ і послуг, як і цінова конкуренція. Ви згодні? Поясніть, чому в умовах монополістичної конкуренції фірми часто віддають перевагу неціновій конкуренції перед ціновою.
10. Поясніть, чому ціна довгострокової рівноваги і випуск монополістично конкурентної фірми зміниться, якщо інші фірми ввійдуть у галузь або залишать її. Використовуйте графіки, щоб пояснити свою відповідь.

11. Яким чином реклама на ринку з монополістичною конкуренцією може знизити витрати, пов'язані з надлишковою потужністю?
12. Припустимо, що чисто конкурентна галузь організувалася в картель. Доведіть, що максимізація групового прибутку несумісна з максимізацією прибутку будь-якою окремою фірмою за картельною ціною. Покажіть, що якщо усі фірми будуть максимізувати прибутки за картельною ціною, то ціна впаде до конкурентного рівня.
13. Які припущення щодо реакції конкурентів на зміну цін будь-якою фірмою знаходяться в основі ламаної кривої попиту? Чому існує розрив кривої граничного доходу? Як ламана крива попиту допомагає пояснити негнучкість олігополістичних цін? Які недоліки у моделі ламаної кривої попиту?
14. Чи могла б відбутися “таємна змова” щодо цін в олігополістичних галузях і чому? Визначте економічну бажаність обумовленого таємною угодою ціноутворення. Поясніть.
15. Якщо кожна фірма знає, що ціна, установлена кожним із її конкурентів, залежить від її власної ціни, як можуть бути визначені ціни? Які основні перешкоди “для таємної змови”?
16. Поясніть, як лідерство в цінах могло б розвиватися і здійснюватися в олігополістичній галузі. Чи є ціноутворення за принципом “витрати плюс” сумісним із таємною угодою?
17. “Олігополістичні галузі мають і засоби, і схильність до технічного прогресу”. Ви згодні? Поясніть.
18. Чому рівновага Курно є стабільною (тобто, чому у фірм не виникає спокуса змінити свої рівні виробництва в стані рівноваги)? Якщо фірми не можуть здійснити “таємну змову”, чому б їм не установити обсяги виробництва на рівні, що максимізував би загальний прибуток (тобто, на рівні, який би вони обрали у випадку таємної змови)?
19. У моделі Штакельберга фірма, що першою встановлює обсяг виробництва, має перевагу. Поясніть, чому.
20. Поясніть значення рівноваги Курно в ситуації, коли фірми конкурують у площині цін. Чому така рівновага є стабільною? Чому фірми не підвищують свої ціни до рівня, що максимізував би загальні прибутки?
21. Ламана крива попиту ілюструє негнучкість цін. Поясніть, як діє ця модель. Які її обмеження? Чому негнучкість цін виникає на олігополістичних ринках?
22. Чому іноді на олігополістичних ринках розвивається цінове лідерство? Поясніть, як ціновий лідер визначає ціну, що максимізує прибуток.

23. Усі фірми програють у ціновій війні. Однак розпочати зниження ціни, вступаючи тим самим у цінову війну, в інтересах будь-якої окремої фірми. Використайте матрицю результатів, щоб показати, що це справедливо.
24. Якщо у фірми певної галузі цифри з реклами і прибутку мають тенденції до позитивної кореляції, то чи можна звідси зробити висновок, що більш високі витрати на рекламу викликають більш високі прибутки у фірм галузі? Якщо реклама фірм даної галузі є такою, що “самознищується”, то тоді чому фірми цієї галузі займаються рекламою?
25. Порівняйте еластичність кривої попиту виробника в умовах:
- а) чистої конкуренції;
 - б) чистої монополії.
- Припускаючи ідентичні витрати в довгостроковому періоді, порівняйте графічно ціни й обсяг виробництва, що були б результатом чистої і монополістичної конкуренції. Порівняйте дві ринкові структури з погляду ефективності розподілу і виробничої ефективності. Поясніть твердження: “галузь із монополістичною конкуренцією характеризується занадто великою кількістю фірм, кожна з яких виробляє занадто мало”.
26. “Дилема ув’язненого” – це прояв конкуренції чи “таємної змови”?

Завдання і вправи

1. Функція залежності граничного виторгу (MR) від обсягу виробництва фірми (q) в умовах недосконалої конкуренції подана формулою $MR = 3 - 2 \cdot q$. Якою буде ціна, якщо обсяг випуску $q = 2$?
 - а) 1;
 - б) 2;
 - в) 3;
 - г) 4.
2. Дві фірми контролюють ринок цитрусових. Продаючи апельсини по 2 грн. за кг, вони реалізують 40 тонн апельсинів на місяць. Якою буде їхня рівноважна пропозиція в результаті конкуренції між фірмами за Бертраном, при незмінних середніх витратах виробництва, рівних 1 грн.?
 - а) 60 т;
 - б) 70 т;
 - в) 80 т;
 - г) 90 т.

3. У моделі олігополії ціна дорівнює $(k - x_a - x_b)$, де x_a – обсяг виробника A , а x_b – обсяг виробника B , граничні витрати (c) обох фірм однакові і не залежать від обсягу виробництва. Припустимо, що загальний прибуток максимальний, а виробник A одержує $2/3$ від його кількості. Тоді прибуток виробника B дорівнює:

а) $\frac{(k - c)^2}{8}$;

б) $\frac{(k - c)^2}{9}$;

в) $\frac{(k - c)^2}{12}$;

г) $\frac{(k - c)^2}{25}$.

4. Є гра двох осіб із такою платіжною матрицею (табл. 8.1):

Таблиця 8.1

A	B	
	1	2
1	(6; 4)	(5; 6)
2	(5; 3)	(6; 4)

Точкою рівноваги за Нешем в даній грі є:

а) A_1, B_1 ;

б) A_1, B_2 ;

в) A_2, B_1 ;

г) A_2, B_2 .

5. В умовах дуополії Курно ринковий попит задається співвідношенням $D_{(p)} = 300 - p$, а кожна фірма має постійні граничні витрати, рівні 10. У стані рівноваги:

а) кожна фірма продаватиме 145 одиниць продукту;

б) усього буде виготовлено 290 одиниць продукту;

в) обидві відповіді є правильними;

г) жодна із названих відповідей не є правильною.

6. Фірма здійснює виробництво цигарок (тис. пачок на рік) і діє в умовах монополістичної конкуренції. Функція залежності граничного виторгу фірми подана формулою $MR = 10 - 2 \cdot q$, а зростаюча частина

- кривої довгострокових граничних витрат – формулою $LRMC = 2 \cdot q - 2$. Якщо мінімальне значення довгострокових середніх витрат ($LRAC$) дорівнює 6, то який надлишок виробничої потужності буде мати фірма?
- 0,5 тис. пачок;
 - 1 тис. пачок;
 - 1,5 тис. пачок;
 - 2 тис. пачок.
7. Фірма – ціновий лідер, оцінивши попит на свою продукцію й функцію граничного виторгу $MR_L = 9 - q$, установила ціну за одиницю $P_L = 8$. Якщо функція залежності граничних витрат від обсягу випуску домінуючої фірми $MC = 1 + q$, а крива пропозиції інших фірм $S_p = 2 + 2 \cdot q$, то яким при цьому буде ринковий попит?
- 5;
 - 6;
 - 7;
 - 8.
8. Зовсім конкурентний ринок із рівноважним обсягом продукції 100 тис. автомобілів за рік захопили дві фірми. Яким буде обсяг випуску кожної з них у випадку одержання ними нульового економічного прибутку, за умови рівності середніх і граничних витрат при будь-якому обсязі випуску?
- 25 і 50 тис.;
 - 50 і 50 тис.;
 - 25 і 75 тис.;
 - 75 і 25 тис.
9. Розглянемо такий випадок дуополії. Попит заданий формулою $P = 10 - Q$, де $Q = Q_1 + Q_2$. Функції витрат фірми мають вигляд: $C_1(Q_1) = 4 + 2 \cdot Q_1$ і $C_2(Q_2) = 3 + 3 \cdot Q_2$.
- припустимо, що обидві фірми ввійшли в галузь. Яким є рівень виробництва, що максимізує прибуток? Скільки виготовлятиме продукції кожна фірма? Як зміниться Ваша відповідь за умови, що фірми ще не ввійшли в галузь?
 - якими є обсяги виробництва і прибутку кожної з фірм, якщо вони не співпрацюють? Скористайтеся моделлю Курно. Зобразіть криві реакції фірм і покажіть точку рівноваги;
 - скільки повинна заплатити фірма № 1, щоб купити фірму № 2, за умови, що таємна змова заборонена законом, придбання іншої фірми – неможливе?

10. Монополіст може виготовляти продукцію при постійних середніх (і граничних) витратах $ATC = MC = 5$. Криву ринкового попиту фірми задано рівнянням $Q = 53 - P$.
- визначте ціну і кількість, що максимізують прибуток для даного монополіста. Розрахуйте також розмір прибутку;
 - припустимо, що на ринок виходить інша фірма. Нехай Q_1 – обсяг виробництва першої, а Q_2 – другої фірми. Тоді ринковий попит буде заданий у такий спосіб: $Q_1 + Q_2 = 53 - P$. Припускаючи, що витрати другої фірми відповідають витратам першої, запишіть прибуток кожної фірми у виді функцій Q_1 і Q_2 ;
 - припустимо (як і у випадку з моделлю Курно), що кожна фірма вибирає рівень виробництва, що максимізує прибуток за умови, що обсяг виробництва його конкурента фіксований. Визначте “криву реакції” кожної фірми (тобто правило, що дає їй необхідний обсяг виробництва в показниках обсягу його конкурента);
 - визначте точку рівноваги Курно (тобто значення Q_1 і Q_2 , за яких обидві фірми цілком реалізують свій потенціал, знаючи обсяг виробництва свого конкурента). Якими будуть згодом ринкові ціни і прибутки кожної фірми?
 - припустимо, що в галузі існує N фірм з однаковими граничними витратами: $MC = 5$. Знайдіть точку рівноваги Курно. Який обсяг виробництва кожної фірми? Якою буде ринкова ціна, який прибуток одержить кожна фірма? Крім цього, покажіть, що в міру збільшення N ринкова ціна наближається до рівня, що переважає за умов чистої конкуренції.
11. *Продовження завдання 10.* Розглянемо 2 фірми з однаковими постійними середніми і граничними витратами, де $ATC = MC = 5$ за умови, що крива ринкового попиту має вигляд $Q_1 + Q_2 = 53 - P$. Тепер скористаємося моделлю Штакельберга для аналізу того, що може трапитися, якщо одна з фірм першою прийме рішення про обсяг виробництва:
- припустимо, що фірма № 1 – лідер у моделі Штакельберга (тобто, вона приймає рішення про обсяг виробництва). Визначте криві реакції, що допомагають кожній фірмі визначити потрібний обсяг виробництва в показниках обсягу її конкурента;
 - який обсяг виробництва кожної фірми, яким буде їх прибуток?
12. Припустимо, що дві однакові фірми виготовляють якісь прилади, а на ринку, крім них, виробників більше немає. Їхні витрати визначаються за такими формулами: $C_1 = 30 \cdot Q_1$ і $C_2 = 30 \cdot Q_2$, де Q_1 і Q_2 – обсяг

- виробництва відповідно фірми № 1 і 2. Ціна визначається за такою кривою попиту: $P = 150 - Q$, де $Q = Q_1 + Q_2$.
- знайдіть точку рівноваги Курно. Визначте розмір прибутку кожної фірми у цій точці;
 - припустимо, що обидві фірми утворили картель із метою максимізації загальних прибутків. Скільки приладів тепер вони випустять? Визначте розмір прибутку кожної з фірм;
 - припустимо, що фірма № 1 – єдина в галузі. На скільки буде відрізняться ринковий обсяг виробництва і прибуток фірми № 1 від результатів, отриманих Вами у відповіді на питання б)?
 - повернемося до дуополії, описаної в питанні б), і припустимо, що фірма № 2 дотримується договору, а фірма № 1 хитрує, збільшуючи обсяг виробництва. Скільки приладів виготовить фірма № 2? Якими будуть прибутки кожної з фірм?
13. Припустимо, що до складу авіаційної галузі входять лише дві фірми – “А” і “Б”. Нехай обидві фірми мають однакові функції витрат $C(Q) = 40 \cdot Q$. Припустимо, що крива попиту для даної галузі задається формулою $P = 100 - Q$, а кожна з фірм сподівається, що інша фірма буде поводитися як конкурент у моделі Курно:
- визначте точку рівноваги Курно окремо для кожної фірми за умови, що кожна з них визначає обсяг виробництва, що буде максимізувати її прибуток, приймаючи обсяг виробництва свого суперника як заданий. Яким буде прибуток кожної фірми?
 - якою буде рівновага, якщо постійні, граничні і середні витрати фірми “Б” становлять 25, а постійні, граничні і середні витрати фірми “А” – 40?
 - за умови, що вихідні функції витрат обох фірм мають такий вигляд: $C(Q) = 40 \cdot Q$, яку суму готова буде інвестувати фірма “Б”, щоб знизити свої граничні витрати від 40 до 25, знаючи, що фірма “А” не буде слідувати її прикладу? Скільки необхідно витратити фірмі “А”, щоб зменшити свої граничні витрати до 25, за умови, що граничні витрати фірми “Б” будуть становити 25, незалежно від дій фірми “А”.
14. На олігополістичному ринку функціонують дві фірми, що випускають ідентичний товар. Обидві фірми мають рівні частки ринку і встановлюють однакові ціни на товар. У таблиці 8.2 наведена інформація про попит на товар і про витрати кожної фірми:
- яка ціна буде встановлена на ринку, якщо припустити, що кожна фірма, визначаючи ціну на свій товар, упевнена, що її конкурент вибере таку ж ціну?
 - якщо врахувати припущення пункту а), то який обсяг випуску вибере кожна фірма?

- в) чи з'являться на ринку в довгостроковій перспективі нові фірми?
 г) чи є в кожній із цих двох фірм стимул призначити ціну на свій товар нижчу за ціну конкурента? Якщо "так", то який він?

Таблиця 8.2

Ціна, дол.	Обсяг попиту, од.	Обсяг випуску, од.	Загальні витрати, дол.
10	5	5	45
9	6	6	47
8	7	7	50
7	8	8	55
6	9	9	65

15. На рисунку 8.1 показана специфічна модель ринку для олігополіста:
- яка модель олігополістичного ринку зображена на рисунку?
 - припустимо, що граничні витрати фірми постійні і дорівнюють 3,5 дол. Який обсяг випуску вибере фірма і яку ціну установить?
 - якщо граничні витрати збільшаться до 5 дол., то як зміняться параметри (обсяг випуску і ціна) рівноваги фірми?
 - у якому інтервалі обсягу випуску олігополіст стикається з власною кривою попиту?
 - у якому інтервалі обсягу випуску олігополіст стикається з кривою ринковою попиту?

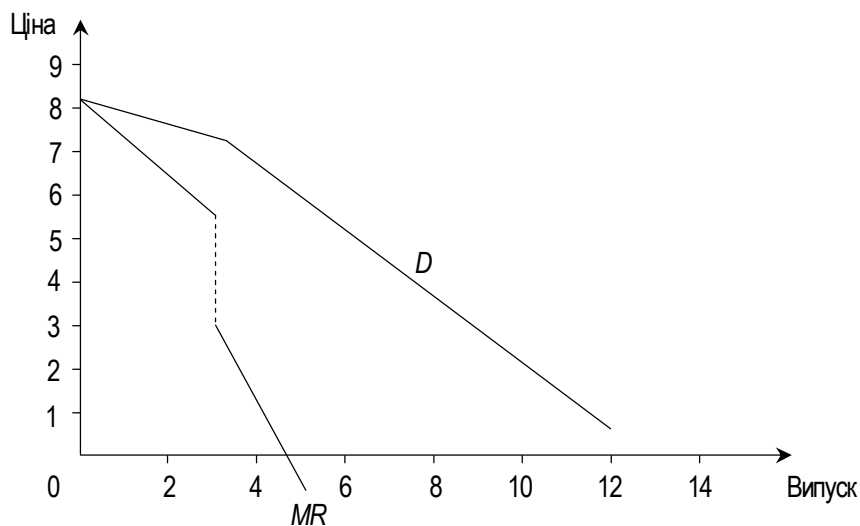

Рис. 8.1. Ринок олігополіста

16. У таблиці 8.3 наведена матриця результатів для можливих стратегій двох фірм "А" і "Б".

Таблиця 8.3

Стратегія фірми “Б”, дол.	Стратегія фірми “А”, дол.	
	1	2
I	4 000	3 000
II	2 000	1 500

- Кожна фірма має дві можливі стратегії (“А” – 1 і 2; “Б” – I і II). Цифри в матриці означають одночасно суми прибутків для фірми “Б” і суми збитків для фірми “А”:
- яка домінуюча стратегія для фірми “А”?
 - яка домінуюча стратегія для фірми “Б”?
 - яке рішення для цієї ситуації буде рівноважним?
 - яких збитків зазнає фірма “А” при рівноважному рішенні?
 - які прибутки одержить фірма “Б” при рівноважному рішенні?
17. Ринок ресторанних гамбургерів у невеликому місті – це дві фірми. Товар є недиференційованим, а крива пропозиції має такий вигляд: $Q_s(P) = 200 - 2 \cdot P$. Постійні середні сумарні витрати фірми № 1 становлять 4 дол. за одиницю, а постійні середні сумарні витрати фірми № 2 – 7 дол. за одиницю. Якщо обидві фірми вибирають ціни одночасно, то яка рівновага Бертрана? Скільки буде продавати кожна фірма і яким буде її прибуток?
18. За умови досконалої конкуренції випуск розпиленої деревини в деякому регіоні становив би 12 000 футів дюймової дошки на місяць. Замість цього є тільки два виробники розпиляного лісу, що обслуговують регіон. За яких обставин при всіх рівнях випуску обидва продавці будуть одержувати нульовий економічний прибуток і продавати по 6 000 футів дюймової дошки на місяць кожний за умови, що $ATC = MC$.
19. Припустимо, що $LRAC_{\min} = 80$ коп. за 100 г морозива. Покажіть, що якщо галузь з виробництва морозива є монополістично конкурентною, то в довгостроковій рівновазі ціна 100 г морозива перевищить 80 коп. Покажіть, як зменшення цін на чинники виробництва, використовувани для випуску морозива, впливає на галузь. Припустимо, що після зменшення витрат $LRAC_{\min} = 70$ коп.
20. На рисунку 8.2 подана фірма, що функціонує за умов монополістичної конкуренції.
- яким повинен бути обсяг виробництва, щоб фірма максимізувала свій прибуток?
 - за якою ціною фірма буде продавати даний обсяг продукції?
 - чи буде фірма одержувати в цій ситуації економічний прибуток? Якщо “так”, то який його розмір?

- г) на якому тимчасовому інтервалі функціонує фірма: довгостроковому або короткостроковому? Прокоментуйте Вашу відповідь;
- г) опишіть, як може змінитися ситуація на іншому тимчасовому інтервалі (тобто на тому, який Ви не вибрали в попередньому пункті).

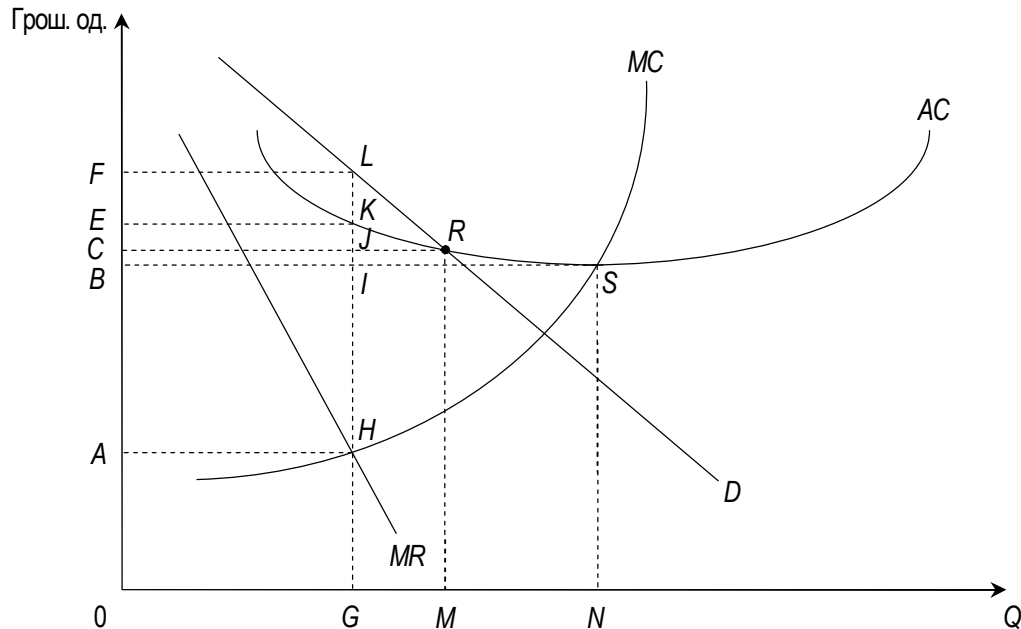

Рис. 8.2. Фірма в умовах монополістичної конкуренції

21. На рисунку 8.3 показано становище двох фірм на ринку монополістичної конкуренції:

Використовуючи дану інформацію, визначте, які з поданих тверджень правильні:

- фірма "Б" функціонує на довгостроковому тимчасовому інтервалі;
- фірма "А" максимізує загальний прибуток, якщо обсяг випуску продукції q_1 ;
- фірма "А" функціонує на довгостроковому тимчасовому інтервалі;
- фірма "А" зазнала економічних збитків;
- точка d знаходиться на еластичному відрізку попиту кривої фірми "А";
- точка a знаходиться на еластичному відрізку кривої попиту фірми "Б";
- фірма "Б" максимізує чистий вигравш суспільства за умови, якщо обсяг випуску продукції q_1 ;
- з погляду суспільства фірма "Б" ефективно використовує виробничі чинники, якщо обсяг випуску продукції q_0 ;
- фірма "А" максимізує прибуток, якщо обсяг випуску продукції q_1 ;
- обидві фірми функціонують за наявності надлишкових виробничих потужностей;

- и) фірма “А” буде одержувати економічний прибуток незалежно від того, на якому тимчасовому інтервалі вона функціонує;
- і) валовий прибуток фірми “А” дорівнює площі прямокутника P_0P_2ac ;
- ї) валовий прибуток фірми “Б” дорівнює площі прямокутника P_0P_1ab ;
- к) загальні постійні витрати фірми “А” дорівнюють площі прямокутника P_0P_1bc ;
- л) загальні змінні витрати фірми “А” дорівнюють площі прямокутника $0P_0cq_0$.

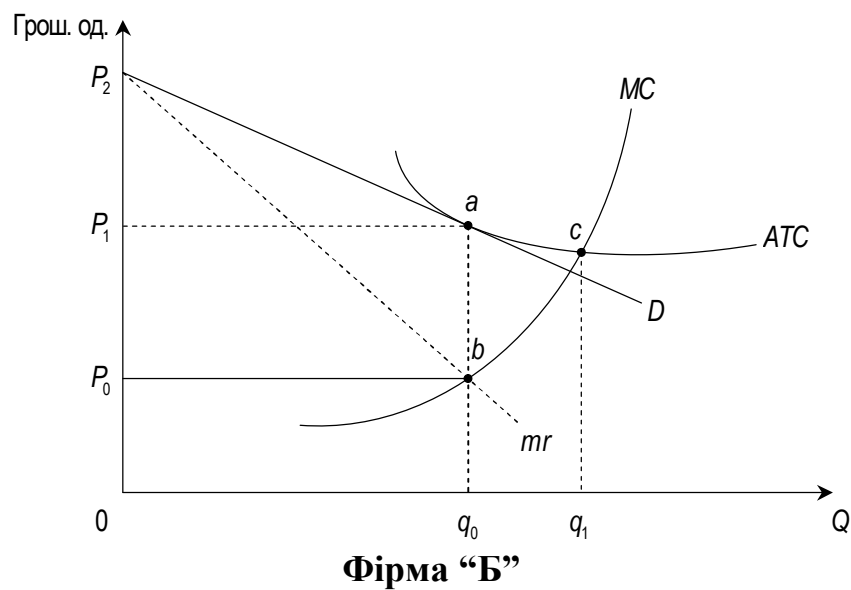
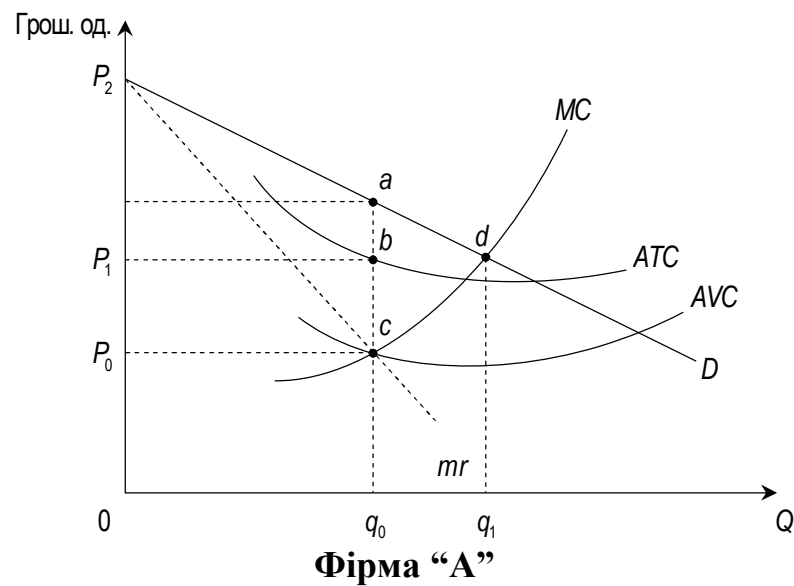

Рис. 8.3. Фірма “А” і “Б” на ринку монополістичної конкуренції

22. Припустимо, що фірма “ABC” користувалася монополією на ринку домашніх більярдних столів. Крива ринкового попиту визначалася за формулою:

$$P = 1\,000 - 10 \cdot Q.$$

У той час не існувало фіксованих виробничих витрат, а граничні витрати фірми становили $MC(Q_{ABC}) = Q_{ABC}$. Визначте:

- а) якими були ціна й обсяг виробництва ABC, що максимізували прибуток;
- б) зрештою, багато виробників меблів зрозуміли, що домашні більярдні столи виготовляти нескладно. Однак, не маючи великого досвіду “ABC”, вони зазнавали великих витрат. Крива конкурентної пропозиції становила $Q_{ABC}(P) = P / 4$. Якщо фірма ABC діє як ціновий лідер, то яку ціну вона призначить? Яку кількість продукції випускатимуть “ABC” і малі фірми?
23. Компанії № 1 і 2 – конкуренти на ринку калькуляторів. Фіксовані витрати виробництва калькуляторів кожною з фірм становлять 100 дол., а граничні витрати – 10 дол. Попит на товар даної галузі визначається за формулою:

$$Q_S = 900 - 5 \cdot P,$$

де P – ринкова ціна.

Якщо кожна з фірм повинна вирішити, скільки калькуляторів виготовити і продати їх, не знаючи виробничих рішень свого конкурента, то якими будуть рівноважна ціна і кількість? Обчисліть прибуток обох фірм.

24. Місцевий кінотеатр у місті “X” відвідують студенти і пенсіонери. Попит студентів на послуги кінотеатру описується рівнянням:

$$P_c = 60 - \frac{Q_c}{20},$$

де P_c – ціна квитка;

Q_c – кількість квитків, що купуються студентами.

Попит пенсіонерів становить:

$$P_p = 50 - \frac{Q_p}{20}.$$

Загальна кількість посадкових місць у кінотеатрі дорівнює 1 000. Яку ціну квитків для студентів і для пенсіонерів варто призначити кінотеатру, щоб заповнити зал, якщо кінотеатр прагне максимізувати прибуток?

25. На ринку діамантів діє найбільша фірма “Де Бірс” і декілька дрібних агентів. “Де Бірс” дозволила іншим фірмам продавати будь-яку кількість діамантів за існуючою ринковою ціною. Попит на діаманти описується рівнянням

$$P = 100 - 2 \cdot Q,$$

де P – ціна діаманта вагою в один карат;
 Q – кількість діамантів, тис. шт.

Інші фірми можуть постачати на ринок таку кількість діамантів:

$$Q = 0,5 \cdot P.$$

Яку кількість діамантів постачатиме на ринок “Де Бірс”, якщо її граничні витрати рівні 20 дол.? Якою буде ціна діаманта вагою в один карат? Яка кількість діамантів буде продана на світовому ринку?

26. У галузі, що виготовляє лопати, працюють дві фірми. Попит на лопати описується рівнянням

$$P = 100 - Q_d,$$

де P – ціна однієї лопати;
 Q_d – кількість лопат, тис. шт.

Граничні витрати обох фірм постійні і рівні 5. Яким способом фірми поділять ринок між собою і яке буде загальне становище в галузі? Чому дорівнює ціна лопати?

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. Чому існують олігополії? Що відрізняє олігополію від монополістичної конкуренції?
2. Чим відрізняється структура олігополістичного ринку від структури ринку з монополістичною конкуренцією?
3. Прокоментуйте кооперативну і некооперативну поведінку олігополістів.
4. Чому можливі цінові війни при некооперативній поведінці?
5. Проведіть аналіз взаємовідносин двох товаровиробників у статистиці.
6. Поняття дуополії. У чому суть моделі дуополії Курно?

7. У чому суть моделей Штакельберга, Бертрана, Еджуорта?
8. Проаналізуйте олігопольну поведінку з погляду теорії ігор.
9. Чому в олігополістичних фірмах є стимули для змови? Які вимоги до успішного картелю? Чому ці вимоги рідко задовольняються на практиці?
10. Які припущення щодо реакції конкурентів на зміну цін будь-якої однієї фірми знаходяться в основі ламаної кривої попиту? Які недоліки у моделі ламаної кривої попиту?
11. Які основні перешкоди для “таємної змови”?
12. Яким способом підприємство може досягти стабільності при змінних витратах?
13. Як розвивається лідерство в цінах і здійснюється в олігополістичній галузі?
14. Перерахуйте передумови утворення і функціонування картельних утворень.
15. Які організаційні проблеми повинен вирішувати картель?
16. Яким чином антитрестівське законодавство протистоїть “таємній змові”?
17. У чому суть ціноутворення за принципом “витрати плюс”?
18. Чому цінове лідерство розвивається іноді на олігополістичних ринках? Поясніть, як ціновий лідер визначає ціну, що максимізує прибуток?
19. Визначте характеристики ринку монополістичної конкуренції.
20. Чому на ринку монополістичної конкуренції крива попиту більш похила, ніж крива сумарного ринкового попиту?
21. Припустимо, що монополістично конкурентна фірма отримує прибуток у короткостроковому періоді. Що трапиться з її кривою попиту в довгостроковому періоді?
22. Виділіть загальні риси і відмінності монополістичної конкуренції в порівнянні з досконалою конкуренцією і чистою монополією.
23. До чого приводить диференціація продукту?
24. Перерахуйте умови входження в галузь.
25. У чому сутність нецінової конкуренції на ринку монополістичної конкуренції?
26. Поясніть еластичність попиту при монополістичній конкуренції.
27. Яким способом визначається оптимальний обсяг продажів і цінова політика?
28. Які умови досягнення і підтримки беззбитковості в довгостроковому періоді?
29. У чому суть і передумови розвитку нецінової конкуренції?
30. У чому полягає поглиблена диференціація продукту? Які позитивні наслідки і загрози поглибленої диференціації?

31. Проаналізуйте вплив рекламної діяльності на обсяг продажів і розмір витрат?
32. У чому полягає наслідок нецінової конкуренції на споживача?
33. Як виявляються позитивні і негативні аспекти рекламної пропаганди товарів?
34. Поясніть поняття “надлишкова виробнича потужність”. Які наслідки надлишкової виробничої потужності для товаровиробника і для суспільства?

Тема 9. УТВОРЕННЯ ПОХІДНОГО ПОПИТУ НА РЕСУРСИ. РИНОК ПРАЦІ

План семінарського заняття

- I. Утворення похідного попиту на ресурси.
 1. Ринки факторів виробництва, їх функції в економіці; споживання факторів виробництва: мета й обмеження. Граничний фізичний продукт виробничого ресурсу.
 2. Виробнича функція, витрати виробництва і попит на фактори виробництва.
 3. Індивідуальний і галузевий попит на ресурси; чинники, що визначають еластичність попиту на ресурс у галузі; ринковий попит; порівняння граничного прибутку і граничних витрат товаровиробника при споживанні одного фактора виробництва. Граничний продукт у вартісному вираженні і ціна фактора виробництва.
- II. Ринок праці.
 1. Праця як фактор виробництва, його мобільність. Поняття заробітної плати. Попит окремого виробника на працю; формування галузевого і ринкового попиту на працю.
 2. Вибір між працею і відпочинком, пропозиція праці окремим працівником; побудова кривої пропозиції праці окремим працівником.
 3. Ефект доходу і заміщення при зміні заробітної плати.
 4. Криві пропозиції праці, які вигнуті назад. Ринкова пропозиція послуг праці, диференціація заробітної плати; рівновага на ринку праці.
 5. Попит монополії на працю і монополістична рівновага. Монопсонія на ринку праці, прийняття рішень про найм працівників на монопсонічних ринках.
 6. Роль профспілок на ринку праці, двостороння монополія, проблеми дискримінації на ринках робочої сили.

У даній темі аналізуються ринки факторів виробництва, зокрема, праця. Передбачається, що окремий роботодавець може придбати будь-яку кількість послуг фактора виробництва без впливу на ціну, що повинна бути сплачена. Окремі власники ресурсу можуть продавати його в будь-якому обсязі, не впливаючи ніяким чином на його ціну. Ринкові ціни на послуги ресурсів залежать від попиту і пропозиції. Щоб зрозуміти головні чинники, що впливають на попит на ресурси, необхідно проаналізувати рішення окремих фірм щодо придбання ресурсів. Варто акцентувати увагу студентів на тому, що **попит на фактори виробництва є похідним** від попиту на кінцеву продукцію, що виробляється за допомогою даного фактора виробництва. Рівновага на ринку факторів виробництва залежить від ступеня ринкової влади фірми на ринку кінцевої продукції.

Крива попиту на ресурси може бути отримана на основі припущення, що фірми прагнуть максимізувати свій прибуток, а послуги на ресурси знаходяться поза їх контролем. Як тільки буде зображена крива попиту на ресурси, із неї можуть бути виведені криві галузевого і ринкового попиту на будь-які окремі фактори виробництва. У темі розкриваються різні чинники впливу на попит і пропозицію послуг праці, досліджується пропозиція трудових послуг.

При розгляді рішень окремих працівників про пропозицію своїх трудових послуг і для одержання кривої пропозиції трудових послуг використовується аналіз кривих байдужості. Вивчення пропозиції праці проводиться разом з аналізом попиту на нього для пояснення того, яким чином визначається заробітна плата. Ця модель також може бути використана для того, щоб показати, як зміни в попиті і пропозиції на ринках ресурсів впливають на рівноважну ціну ресурсу і його ринковий обсяг.

Основні поняття і категорії

Похідний попит – попит на ресурси, що залежить від попиту на кінцеві продукти, вироблені на основі цих ресурсів.

Граничний продукт ресурсу в грошовому вимірі – додатковий виторг від реалізації додаткового обсягу продукції, отриманої при збільшенні використання ресурсу на одиницю.

Граничні витрати на ресурс – додаткові витрати на придбання додаткової одиниці ресурсу.

Заробітна плата – ціна, яку виплачують за використання праці.

Номінальна заробітна плата – ціна, яку виплачують за використання праці в грошових одиницях.

Реальна заробітна плати – купівельна спроможність заробітної плати, виражена в кількості товарів і послуг, що можна придбати на отриману суму грошей.

Темати рефератів

1. Ринки факторів виробництва.
2. Роль науково-технічного прогресу в заміщенні праці капіталом.
3. Проблеми формування доходів у сучасній економіці України.
4. Попит на працю і заробітна плата.

Проблемні завдання

1. Поясніть, яким чином попит на ресурс залежить від попиту на продукцію фірми. Які інші чинники визначають попит фірми на послуги якого-небудь виду ресурсу на конкурентному ринку?
2. Чому встановлений урядом мінімум заробітної плати може сприяти безробіттю серед низькокваліфікованих робітників?
3. У період посилення інфляції сильніше звучить вимога індексації заробітної плати працівників бюджетної сфери, пенсій, різного виду допомоги. Обговоріть справедливість цих вимог і можливі варіанти наслідку індексації.
4. Профспілка поштових працівників погрожує поштовому відомству США страйком, тому що запропонована роботодавцем зарплата менша від тієї, яка запропонована профспілкою. Чи може економічна наука запропонувати компромісну зарплату? Поясніть, яким чином.
5. Чому дискримінація не тільки знижує зарплату тих, кого дискримінують, але і збільшує зарплату тих, кого не дискримінують?
6. Поясніть з точки зору поняття похідного попиту на ресурси, чому такі професії, як прачка, коваль стали “вмираючими”, адже виробнича ручна праця досить високо цінується?
7. Чи можна розглядати НТП як основну причину безробіття, мотивуючи це твердження тим, що розвиток техніки витискає живу працю зі сфери виробництва?
8. В якій із наведених груп відображені усі види ресурсів?
 - а) вода, човен, рибалка;
 - б) гроші, завод, підприємець;
 - в) ліс, меблевий комбінат, прибуток;
 - г) земля, трактор, акції.
9. Попит на ресурс залежить від:
 - а) ціни продукту, для виробництва якого він використовується;
 - б) цін на взаємозалежні ресурси;
 - в) ціни самого ресурсу;
 - г) усі відповіді правильні.
10. Пропозиція якого чинника виробництва абсолютно нееластична:
 - а) праці;
 - б) землі;
 - в) капіталу;
 - г) усі відповіді правильні.

11. Для досягнення максимального прибутку конкурентна фірма буде наймати додаткових працівників на конкретному ринку праці тільки тоді, коли:
- а) граничний продукт праці в грошовому вимірі перевищить ставку зарплати;
 - б) загальний виторг менше загальних витрат;
 - в) граничний продукт у грошовому вимірі знижується;
 - г) інформації недостатньо.
12. Рівень реальної зарплати можна визначити, порівнюючи рівень номінальної зарплати зі змінами в:
- а) розмірах позичкового відсотка;
 - б) рівні цін на товари і послуги;
 - в) податкових ставках;
 - г) нормі прибутку підприємств.
13. Збільшення державою мінімальної зарплати працівників приведе:
- а) до зростання зайнятості працівників, що одержують мінімальну заробітну плату;
 - б) до збільшення рідкості запропонованих на ринку послуг робочої сили;
 - в) до заміщення праці капіталом;
 - г) до зниження граничної продуктивності груп працівників, що одержують мінімальну заробітну плату;
 - г) до вирішення проблеми безробіття.
14. Підприємство виготовляє олівці і продає їх на конкурентному ринку по 5 дол. за набір. Виробнича функція задана рівнянням

$$Q = 60 \cdot L - Q \cdot 5 \cdot L^2,$$

де Q – кількість наборів на місяць (тис.);
 L – кількість працівників.

Якщо поточна ставка заробітної плати становить 150 дол. на місяць, скільки працівників найматиме фірма?

- а) 10;
 - б) 20;
 - в) 30;
 - г) 40.
15. Фірма “Бета” використовує 10 одиниць ресурсу “А”, а виробляє 150 одиниць товару “Х”, а коли наймає 11-ту одиницю ресурсу, обсяг виробництва зростає до 160 одиниць. Ціна одиниці ресурсу дорівнює 100 грн. Чому дорівнює граничний продукт у грошовому вимірі (MRP) 11-ї одиниці ресурсу “А”?
- а) $MRP = MP \cdot 100 = 10 \cdot 100 = 1000$ грн.;
 - б) $MRP = 150 \cdot 100 = 15$ тис. грн.;

- в) $MRP = (150 + 160) \cdot 100 = 31$ тис. грн.;
- г) на підставі наявних даних MRP не обчислюється;
- г) $MRP = 160 \cdot 100 = 16$ тис. грн.
16. Нехай фірма “Бета” придбала ресурси “А” і “В” на повністю конкурентному ресурсному ринку, виробляє товар “Х” і реалізує його також на повністю конкурентному ринку. Якщо $MP_a = 36$, $MP_e = 12$, $P_a = 180$ грн., $P_e = 60$ грн., то чому повинна дорівнювати ціна товару “Х” у випадку максимізації фірмою прибутку?
- а) 15 грн.;
- б) 10 грн.;
- в) 5 грн.;
- г) 25 грн.;
- г) 3 грн.
17. Ресурс “А” використовується у виробництві товару “Х”. Як співвідносяться еластичність попиту на товар “Х” і на ресурс “А” (за інших рівних умов)?
- а) еластичність попиту на товар “Х” не впливає на еластичність попиту на ресурс “А”;
- б) чим вища еластичність попиту на ресурс “А”, тим вища еластичність попиту на товар “Х”;
- в) чим нижча еластичність попиту на товар “Х”, тим нижча еластичність попиту на ресурс “А”;
- г) чим нижча еластичність попиту на товар “Х”, тим вища еластичність попиту на ресурс “А”;
- г) чим вища еластичність попиту на ресурс “А”, тим нижча еластичність попиту на товар “Х”.
18. Головна особливість ринку праці, із якою стикається фірма-монополіст, полягає в тому, що:
- а) крива MRC не перетинається з кривою MRP ;
- б) крива пропозиції праці абсолютно еластична;
- в) крива пропозиції праці є висхідною;
- г) крива пропозиції праці абсолютно нееластична.
19. Фірма використовує у виробництві товару “Х” ресурси “А” і “В”. Останні одиниці цих ресурсів дають граничні продукти в грошовому вимірі $MRP_a = 500$ грн. і $MRP_e = 800$ грн. Якщо одиниця ресурсу “А” коштує 125 грн., а ресурсу “В” – 200 грн., то ми можемо зробити висновок, що:
- а) при даному обсязі виробництва фірма максимізує прибуток;
- б) фірма повинна найняти більше ресурсу “А” і менше ресурсу “В”;

- в) фірма мінімізує витрати при даному обсязі виробництва, але не максимізує прибуток;
- г) фірма повинна найняти менше ресурсу “А” і більше ресурсу “В”.
20. Як вплине на рівень зайнятості (N) виникнення галузевої профспілки в галузі, де діє фірма-монопсоніст:
- а) N зменшиться, тому що профспілка прагнучиме збільшити ставки заробітної плати;
- б) N збільшиться, оскільки завданням профспілки в умовах монопсонії є підвищення рівня зайнятості;
- в) N може як зрости, так і зменшитись; усе буде визначати угоду між профспілкою і монопсоністом;
- г) N збільшиться, якщо профспілка виявиться сильнішою за монопсоніста;
- д) N зменшиться, якщо монопсонія стане сильнішою за профспілку.

Завдання і вправи

1. Припустимо, що у визначений період часу праця є єдиним змінним фактором виробництва, а всі інші фактори постійні. Заповніть таблицю 9.1

Таблиця 9.1

Одиниця праці	Випуск продукції	Ціна одиниці продукції, грн.	Валовий дохід, грн.	Граничний продукт, шт.	Граничний дохід, грн.
1	20	30			
2	39	30			
3	52	30			
4	62	30			
5	69	30			
6	74	30			
7	78	30			
8	81	30			

На основі даних таблиці визначте:

- а) величину попиту на ринку праці з боку даної фірми, якщо ринкова ставка заробітної плати – 150 грн.?
- б) яку максимальну кількість працівників може найняти фірма, якщо держава прийме закон про мінімальну заробітну плату в розмірі 100 грн.?

- в) яким повинне бути рішення адміністрації фірми з приводу звільнення працівників, якщо за деякий період часу під впливом профспілок фірма змушена буде підвищити заробітну плату з 160 до 200 грн.?
2. Припустимо, що Вашим єдиним доходом є заробітна плата. Накресліть криві байдужості між працею і дозвіллям, покажіть Вашу рівновагу, коли Ви заробляєте 5 дол. за годину. Припустимо, що Ви одержуєте спадщину, яка приносить Вам щорічний дохід у 10 000 дол. без всякої роботи. Покажіть, як це вплине на Ваш вибір між роботою і дозвіллям. Покажіть вплив цього на Вашу криву пропозиції праці.
 3. Профспілка музикантів обмежує кількість своїх членів до 10 000. Якщо вона вимагає, щоб на роботу приймали тільки членів профспілки, яким чином зарплата, установа профспілкою, може перевищити ринкову?
 4. За наведеною діаграмою (рис. 9.1), що належить до фірми-монополіста (наприклад, великий завод у місті), що наймає L одиниць праці за відсутності будь-якого урядового або профспілкового регулювання зарплати, дайте відповіді на такі питання:
 - а) скільки платитиме монополіст?
 - б) якщо уряд все ж таки встановлює мінімальну зарплату W_{\min} на цьому ринку, при якому рівні W_{\min} може виникнути надлишок праці?
 - в) якщо уряд вирішить, що $W_{\min} = W_3$, чи буде монополіст отримувати дохід при найманій робочій силі?

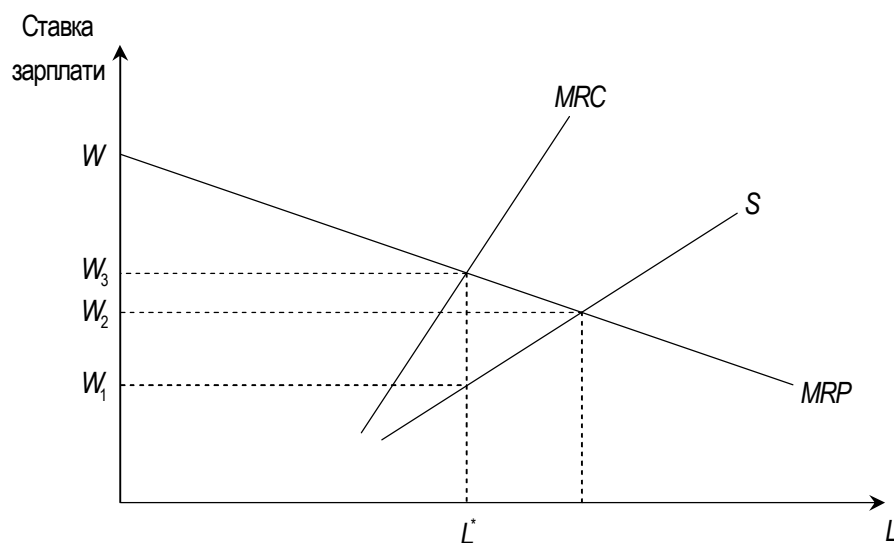

Рис. 9.1

5. Національна рада власників команд футбольної ліги (США) хоче мати меншу кількість гравців в командах, ніж того бажає асоціація гравців команд футбольної ліги. Використайте графік у випадку двосторонньої монополії і поясніть, чому цього слід було очікувати.
6. Функція виробництва фірми має такий вигляд:

$$Q = 12 \cdot L - L^2,$$

де L – щоденне споживання праці, – кількість виготовленої продукції за 1 день;
 Q – якість виготовленої продукції за 1 день.

Гранична продуктивність праці становить $12 - 2L$. Якщо фірма є монополістом із кривою попиту $P(Q) = 100 - Q$, якою буде її крива MRP ?

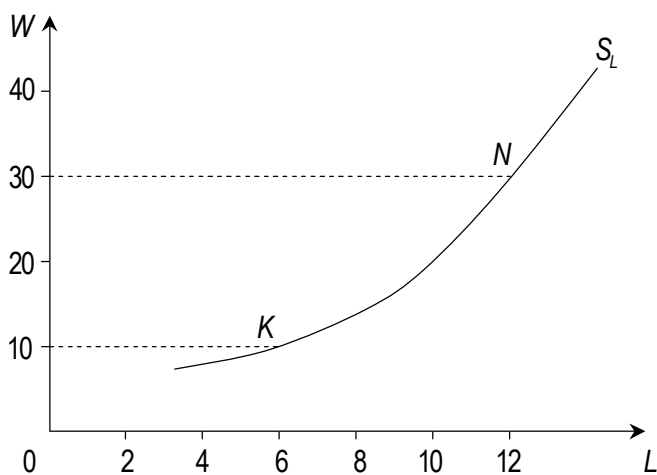

Рис. 9.2

7. Дайте відповіді на питання, використовуючи графік (рис. 9.2):
- крива S_L виражає ринкову галузеву чи індивідуальну пропозицію праці?
 - чому крива S_L має позитивний нахил?
 - яке економічне пояснення можна дати переміщенню пропозиції праці з точки K в точку N ?
8. Існує фірма, що наймає працівників і виробляє продукцію в умовах досконалої конкуренції. Заповніть таблицю 9.2 і побудуйте криву попиту на працю в умовах досконалої конкуренції.

Таблиця 9.2

Кількість працівників Q	Сукупний продукт TP	Сукупний виторг TR	Граничний продукт MP	Ціна продукції P	Граничний продукт у грошовому вимірі MRP
1	30			150	
2	56			150	
3	76			150	
4	90			150	
5	100			150	

9. Фірма має монопольну владу на регіональному ринку праці, продає готову продукцію на конкурентному зовнішньому ринку. Виробнича функція фірми в короткостроковому періоді має вигляд $Q(L) = 300 \cdot L - L^2$ (випуск – тис. люд./год.). Функція пропозиції праці на регіональному ринку визначається за формулою $L_S = 2 \cdot W - 160$. Ціна готової продукції на світовому ринку дорівнює 0,5 дол. Визначте, яку кількість праці буде використовувати монополія, яку ставку заробітної плати вона встановить, скільки продукції буде продавати на зовнішньому ринку і який виторг одержить.
10. Залежність випуску (обсягу продажів) від обсягу використання праці і ціни готової продукції для фірми, що має монопольну владу, показана в таблиці 9.3.

На основі наявних даних побудуйте функцію попиту на працю.

Таблиця 9.3

Обсяг використання праці, тис. чол.	10	15	20	25
Випуск, обсяг продажів, тис. од.	4 000	4 800	5 400	5 800
Ціна, дол.	14	13	12	11

11. Заповніть таблицю 9.4.

Дайте відповіді на такі питання:

- про який ринок свідчать дані таблиці: про ринок продукції досконалої або недосконалої конкуренції? Чому? Про ринок ресурсів досконалої або недосконалої конкуренції? Чому?
- за якої величини X фірма максимізує прибуток?

Таблиця 9.4

Одиниця змінного ресурсу X	Розмір виробітку	MP_x	Ціна продукції	TR	MRP_x	Ціна пропозиції X	MRC_x
0	0	–	5	–	–	50	–
1	20	–	5	–	–	50	–
2	44	–	5	–	–	50	–
3	64	–	5	–	–	50	–
4	80	–	5	–	–	50	–
5	92	–	5	–	–	50	–
6	100	–	5	–	–	50	–
7	104	–	5	–	–	50	–

12. Припустимо, що фірма використовує єдиний ресурс (X), що граничний виторг з продукту описується рівнянням $MRP_x = 60 + 4 \cdot X - X^2$. Припустимо, що ціна пропозиції ресурсу постійна і дорівнює 28 дол. за одиницю. За якої величини X прибуток фірми максимальний?
13. Заповніть таблицю 9.5, показавши виробництво, витрати і виторг для фірми, що використовує тільки один змінний ресурс.
- про які ринки продукції і ресурсів свідчать дані таблиці?
 - за якої величини X прибуток максимальний?
14. Корпорація Alpha-Omega використовує тільки один змінний ресурс X . Між величиною пропозиції X і виторгом існує таке співвідношення: $TR = 144 + 70 \cdot X - X^2$. Рівняння кривої пропозиції X задане формулою $P_x = 13 + 0,5 \cdot X$. За якої величини X прибуток максимальний?

Таблиця 9.5

Одиниця змінного ресурсу X	Розмір виробітку	MP_x	Ціна продукції	TR	MR	MRP_x	Ціна пропозиції X	TVC	MRC_x
0	0	–	25	–	–	–	400	–	–
1	50	–	24	–	–	–	420	–	–
2	110	–	23	–	–	–	440	–	–
3	160	–	22	–	–	–	460	–	–

Продовж. табл. 9.5

Одиниця змінного ресурсу X	Розмір виробітку	MP_x	Ціна продукції	TR	MR	MRP_x	Ціна пропозиції X	TVC	MRC_x
4	200	–	21	–	–	–	480	–	–
5	230	–	20	–	–	–	500	–	–
6	250	–	19	–	–	–	520	–	–
7	260	–	18	–	–	–	540	–	–

15. Дані відомості (таблиця 9.6) про ресурси праці, ціну продукції і рівень зарплати:

- за якої величини трудового ресурсу і величини денного заробітку прибуток максимальний?
- припустимо, що обов'язковий мінімум денного заробітку становить 24 дол. Яким повинен бути розмір трудового ресурсу, щоб прибуток був максимальний?
- у чому полягає причина різниці, якщо вона є, у пунктах а) і б)? Дайте повну відповідь.

Таблиця 9.6

Кількість працівників відповідної кваліфікації	MP	Ціна продукції	Щоденний рівень оплати праці ($P_L = ARC$)
0	–	2	–
10	18	2	12
20	17	2	14
30	16	2	16
40	15	2	18
50	14	2	20
60	13	2	22
70	12	2	24
80	11	2	26

16. Заповніть таблицю попиту на працю для фірми, що наймає працівників в умовах чистої конкуренції і реалізує свою продукцію на конкурентному ринку (табл. 9.7).

Таблиця 9.7

Одиниця праці, осіб	Сукупний продукт, шт.	Граничний продукт, шт.	Ціна на продукт, грн.	Вартість граничного продукту, грн.
1	4	–	30	–
2	10	–	30	–
3	15	–	30	–
4	18	–	30	–
5	20	–	30	–
6	21	–	30	–

- а) скільки працівників найматиме фірма, якщо існуюча ставка заробітної плати дорівнює 50 грн.? Скільки працівників найматиме ця фірма, якщо ставка заробітної плати підвищиться до 140 грн.?
- б) побудуйте графічно криву попиту на працю цієї фірми;
- в) уявіть, що ця фірма стала монополією. Незважаючи на те, що вона може реалізувати 4 одиниці продукту по 40 грн. за кожною, все ж повинна знизити ціну на 5 грн., щоб реалізувати граничний продукт кожного наступного працівника. Обчисліть валовий дохід, дохід від граничного працівника і знову побудуйте криву попиту цієї фірми на працю. Скільки тепер працівників буде наймати ця фірма, якщо ставка заробітної плати 50, 140 грн.?

Таблиця 9.8

Одиниця праці, осіб	Сукупний продукт, шт.	Ціна продукту, грн.	Ставка зарплати, грн.	Загальні витрати, грн.	Граничні витрати на оплату, грн.
1	4	30	40	–	–
2	10	30	50	–	–
3	15	30	60	–	–
4	18	30	70	–	–
5	20	30	80	–	–
6	21	30	90	–	–

17. Побудуйте криву попиту моносонічної фірми на працю, використовуючи дані табл. 9.8.

Скільки працівників найме ця фірма і яку ставку заробітної плати встановить?

18. Оцініть два дані твердження:
- збільшення попиту на ресурс підвищує ціну;
 - збільшення ціни на ресурс знижує попит на нього.
- Наскільки ці два твердження узгоджені? Чи вплине це на відповідь існування на ринку ресурсів досконалої або недосконалої конкуренції (те ж саме на ринку товарів)?
19. У моносонічній фірмі працює 10 працівників. Ставка заробітної плати – 50 грн. Для залучення кожного наступного працівника фірмі необхідно підвищувати ставку заробітної плати на 5 грн. Заповніть таблицю попиту на працю цієї фірми (табл. 9.9). Скільки працівників найме ця фірма і яку ставку заробітної плати встановить? Побудуйте криві попиту на працю, середніх та граничних витрат на оплату праці.

Таблиця 9.9

Одиниця праці, осіб	Сукупний продукт, шт.	Ціна продукту, грн.	Граничний продукт, шт.	Вартість граничного продукту, грн.	Загальні витрати на оплату праці, грн.	Граничні витрати на оплату праці, грн.
10	80	30	–	–	–	–
11	87	30	–	–	–	–
12	93	30	–	–	–	–
13	98	30	–	–	–	–
14	102	30	–	–	–	–
15	105	30	–	–	–	–
16	107	30	–	–	–	–

20. Заповніть таблицю попиту на працю моносонічної фірми (табл. 9.10) Дайте відповіді на такі питання:
- скільки працівників найматиме ця фірма і яку ставку заробітної плати встановить?
 - якби ставка заробітної плати в цій галузі формувалася так само, як і на конкурентному ринку праці, якими були б рівноважна ставка заробітної плати і рівень зайнятості?

Таблиця 9.10

Одиниця праці, осіб	Сукупний продукт, шт.	Ціна продукту, грн.	Ставка зарплати, грн.	Граничний продукт, шт.	Вартість граничного продукту, грн.	Загальні витрати на оплату праці, грн.	Граничні витрати на оплату праці, грн.
100	300	50	50	–	–	–	–
110	350	50	60	–	–	–	–
120	390	50	70	–	–	–	–
130	420	50	80	–	–	–	–
140	440	50	90	–	–	–	–
150	450	50	100	–	–	–	–
160	455	50	110	–	–	–	–

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. Дайте визначення й охарактеризуйте ринок факторів виробництва.
2. Що належить до факторів виробництва?
3. Назвіть функції, що виконують ринки факторів виробництва.
4. Чим визначається попит на ресурси?
5. Покажіть відмінності між ринками ресурсів і ринками товарів.
6. За яких обставин криві пропозиції праці будуть відхилятися назад?
7. Чи може ресурс, пропозиція якого зовсім нееластична, сприяти отриманню економічної ренти?
8. Охарактеризуйте сутність граничного продукту.
9. Дайте визначення граничного продукту визначеного ресурсу в грошовому вимірі.
10. Чим визначається ринкова вартість ресурсу?
11. Розкрийте сутність граничних витрат від використання ресурсу.
12. Побудуйте криву пропозиції факторів виробництва в умовах досконалої і недосконалої конкуренції, зробіть висновки.
13. Чим визначається рівновага фірми, що прагне отримати максимальний прибуток на ринку ресурсів?
14. Чим визначається еластичність попиту на фактори виробництва?
15. Назвіть особливості пропозиції факторів виробництва.
16. Визначте особливості ринку праці.
17. Розкрийте сутність індивідуальної і ринкової пропозиції послуг праці.
18. Розкрийте природу ефекту доходу й ефекту заміщення на ринку праці.

Тема 10. РИНКИ КАПІТАЛУ І ЗЕМЛІ

План семінарського заняття

- I. Ринок капіталу.
 1. Рух капіталу і капітальні фонди, позичковий відсоток і попит на позикові засоби і їхню пропозицію.
 2. Вплив ставки позичкового відсотка на короткострокові інвестиції; обґрунтування інвестиційних рішень у довгостроковому періоді.
 3. Тимчасові переваги, міжчасова рівновага, ефекти зміни доходу і заміщення в результаті зміни ставки позичкового відсотка, ринкова пропозиція заощаджень.
 4. Ринкова ставка позичкового відсотка, вплив зміни ставки на рівноважний обсяг підприємницьких інвестицій.
 5. Поняття дисконтованої вартості, методика її обчислення, ринкова ставка позичкового відсотка і ціна наявних основних фондів, ризик в інвестуванні й оцінка надійності капіталовкладень.
- II. Ринок землі. Економічна рента.
 1. Пропозиція землі, попит на землю.
 2. Чиста економічна рента.
 3. Диференціальна рента.
 4. Ціна землі, орендна плата.

Тема розкриває процес встановлення ціни за користування позиковими засобами, послугами землі і капіталу. Досліджується процес, за допомогою якого зрушення в попиті і пропозиції на різних ринках впливають на наміри по створенню нового капіталу. Капітал розподіляється на фізичний і людський, що поєднуються з метою збільшення випуску товарів і послуг. Створення нових капітальних ресурсів вимагає і часу, і засобів. У зв'язку з цим варто проаналізувати методи, за допомогою яких знаходять кошти для нового капіталу, врахувати і те, як окремі підприємці одержують плату, що компенсує використання їхніх коштів.

Вивчаючи деякі специфічні риси земельних ринків, необхідно досліджувати чинники, що впливають на розмір земельної ренти. Земля – це нерухомий ресурс, що характеризується постійною пропозицією у різних місцевостях. Важливим визначальним моментом ціни ділянки землі є переваги її місцезнаходження.

Власність на землю й інші капітальні ресурси можуть бути предметом купівлі-продажу.

Основні поняття і категорії

Ставка відсотка – номінальна ставка відсотка з урахуванням рівня інфляції.

Відсоток на депозит – ціна, що сплачується банками за користування заощадженнями домогосподарства.

Позичковий відсоток – ціна, що сплачується власнику капіталу за використання позикових засобів протягом визначеного періоду.

Інвестування – процес поповнення і збільшення капітальних фондів, приплив нового капіталу у фірму в даному році. Валові (сукупні) інвестиції являють собою суму амортизації (відшкодування витрачених у поточному році капітальних засобів) і чистих інвестицій – збільшення обсягу використання капіталу.

Сума амортизації розраховується на основі вартості основного капіталу – кількості років, протягом яких капітальні активи будуть приносити фірмі прибутки або зменшувати її витрати. Для розрахунку суми амортизації необхідно знати норму амортизації.

Норма амортизації – це частка основного капіталу, що підлягає амортизації (списанню) у поточному році. Найбільш простий метод визначення норми амортизації – метод *простой амортизації*, що припускає рівномірне списання капітальних активів за роками. У цьому випадку норма амортизації обернено пропорційна тривалості корисного терміна служби устаткування.

Метод *прискореної амортизації* припускає, що в перші роки служби устаткування норма амортизації вища, ніж була б при простій амортизації.

Дисконтування – приведення економічних показників (виторги, витрати) майбутніх років до сьогоднішньої вартості відповідно до формули:

$$PDV = \frac{FV_n}{(I + i)^n},$$

де PDV – сьогоднішня вартість;

FV_n – цінність через n періодів;

i – ставка дисконтування.

Ставкою дисконтування може служити ставка банківського відсотка або інший показник.

Чиста дисконтована (приведена) вартість (NPV) – різниця між дисконтованою вартістю суми очікуваного у майбутньому чистого прибутку і дисконтованої вартості інвестицій:

$$NPV = PV(TR - VC) - PV(I),$$

де $(TR - VC)$ – чистий прибуток;
 I – інвестиції.

Або:

$$\begin{aligned} NPV &= -I + (TR_1 - VC_1)/(1+i) + (TR_2 - VC_2)/(1+i)^2 + \dots \\ &\dots + (TR_n - VC_n)/(1+i)^n = \\ &= -I + \pi_1/(1+i) + \pi_2/(1+i)^2 + \dots + \pi_n/(1+i)^n, \end{aligned}$$

де i – ставка відсотка за період часу;
 π – прибуток;
 n – тривалість проекту (кількість періодів).

Чим вища чиста поточна вартість інвестиційного проекту, тим вища його ефективність.

Гранична величина чистої поточної вартості, коли інвестиційний проект залишається ефективним і його здійснення можна вважати за доцільне, дорівнює нулю.

Внутрішня норма окупності інвестицій (внутрішня норма прибутковості) (IRR) – показник ефективності інвестиційного проекту; дорівнює ставці дисконтування (ставці відсотка), що перетворює чисту поточну цінність інвестиційного проекту в нуль. Економічний зміст для фірми такий: внутрішня норма окупності дорівнює максимальній ціні капіталу, яку фірма може сплатити так, щоб при цьому інвестиційний проект залишився ефективним (на що вказує позитивна величина чистої поточної цінності інвестиційного проекту).

IRR визначається з рівняння:

$$\begin{aligned} NPV &= -I + (TR_1 - VC_1)/(1+IRR) + (TR_2 - VC_2)/(1+IRR)^2 + \dots \\ &\dots + (TR_n - VC_n)/(1+IRR)^n = 0. \end{aligned}$$

Чим вища внутрішня норма окупності, тим вища ефективність інвестиційного проекту.

Термін окупності інвестиційного проекту – показник ефективності інвестицій. Дорівнює мінімальній кількості періодів, необхідних для того, щоб поточна цінність величини чистого доходу зрівнялась із величиною інвестицій (тобто, чиста поточна цінність інвестиційного проекту буде дорівнювати нулю).

Чим нижчий термін окупності, тим вища ефективність інвестиційного проекту.

Темати рефератів

1. Історичні аспекти визначення земельної ренти.
2. Капітал, інвестування капіталу і відсоток від капіталу.
3. Актуальні проблеми ринку землі в Україні: варіанти землекористування і ціна землі.
4. Проблеми природокористування і ринок землі.
5. Динаміка ставки позичкового відсотка в сучасній економіці України.
6. Вплив амортизаційної політики на попит фірми на капітал.

Проблемні завдання

1. Чи можна з упевненістю прогнозувати, як зміниться обсяг заощаджень домогосподарства зі зниженням ставки відсотка?
2. Яким чином концепція цінності пов'язана з принципом обліку альтернативних витрат?
3. Чому попит на землю зростає постійно протягом усього періоду існування людського суспільства?
4. “Оскільки інвестиції моєї фірми здійснюються за рахунок прибутку, мені байдуже, яка ставка позичкового відсотка”. Проаналізуйте це твердження.
5. Чи можна пояснити сучасний стан інвестиційної активності в Україні з погляду концепції вартості?
6. “Якою б не була величина податку на землевласників, вони змусять сплачувати його орендарів, підвищуючи ставку ренти. Отже, добробуту землевласників ніщо не загрожує”. Обґрунтуйте це твердження.
7. Чи впливають переваги тієї або іншої форми власності на землю на величину орендної плати і ціну землі? Як співвідносяться в цьому питанні економічна наука і практика в Україні?
8. Окресліть мінімальні і максимальні межі державного регулювання в галузі аграрної політики. Як із цих позицій можна оцінити поточну ситуацію в Україні?
9. Відчутні і невлімовимі форми капіталу – це:
 - а) гроші?
 - б) верстати?
 - в) Ваші знання, придбані за роки навчання в інституті?

10. Що таке попит на капітал на ринку факторів виробництва:
 - а) попит на гроші?
 - б) попит на фізичний капітал?
11. Чому взагалі капітал користується попитом?
12. Чи розрізняєте Ви поняття “капітал” і “капітальне благо”?
13. Дайте логічне пояснення спадної граничної прибутковості капіталу в даній ситуації: кількість робітників-верстатників залишається незмінною, а верстатний парк збільшується.
14. Ви – людина, що не сприймає “життя в борг”. Ви не взяли грошей, запропонованих в борг, щоб купити на цьому тижні автомобіль. Від чого Ви відмовилися з погляду розширення свободи вибору, наданої кредитом? Що придбали: спокій, незалежність?
15. У США залежність між тимчасовими витратами на подальшу освіту й одержаним згодом доходом така: двократне збільшення терміну навчання в порівнянні із середнім може привести по закінченні навчання до п’ятикратного збільшення доходу. Проаналізуйте це твердження. Що таке людський капітал?
16. Домогосподарство має намір придбати будинок, здавати його в оренду і щорічно одержувати дохід у 30 тис. грн. Якщо поточна ставка відсотка $r = 12\%$, то яку максимальну ціну повинно заплатити домогосподарство за будинок?
 - а) 600 тис. грн.;
 - б) 300 тис. грн.;
 - в) 250 тис. грн.;
 - г) 2,5 млн. грн.;
 - д) 450 тис. грн.
17. Якщо орендна плата складає 1 000 дол., а ставка відсотка – 5 % річних, за якою ціною купівля ділянки землі буде вигідна для фермера:
 - а) не більш 20 000 дол.;
 - б) не більш 50 000 дол.;
 - в) не більш 10 000 дол.;
 - г) не більш 200 000 дол.
18. Власники невідтворюваного природного ресурсу одержують диференціальну ренту, якщо:
 - а) ресурс є невичерпним;
 - б) якість ресурсу однакова на всіх ділянках;
 - в) якість ресурсу різна на різних ділянках;
 - г) пропозиція ресурсу абсолютно еластична.
19. Що з нижченаведеного приведе до зменшення попиту на землю:
 - а) зменшення врожайності;
 - б) збільшення ставки позичкового відсотка;

- в) зниження ставки позичкового відсотка;
 г) неправильна жодна із відповідей.
20. Якщо введено податок на угоди з землею, то податковий тягар цілком лягає на:
- а) продавців землі;
 б) покупців землі;
 в) розподіляється порівну між продавцями і покупцями землі;
 г) нічого щодо визначеності сказати не можна.

Завдання і вправи

1. Припустимо, що відсоток, який Ви одержуєте від заощаджень, оподатковується 30 % прибутковим податком. Покажіть, як цей податок вплине на рівноважну кількість заощаджень. Чи можна зробити висновок, що кількість заощаджень буде знижуватися, якщо індивіди оподатковуються податком на прибуток від надання в оренду засобів виробництва?
2. Укладаючи контракт, дві фірми вважають, що 20 000 дол. сьогодні еквівалентні 34 980 дол. через 4 роки. Визначте ставку відсотка на валютні внески в банку (за умови, що вона протягом 4-х років не зміниться).
3. Фірма “Альфа” має намір використовувати машину з виробництва печива протягом 5 років і одержувати від її експлуатації щороку 100 тис. грн. виторгу. Припустимо, що залишкова вартість верстата через 5 років дорівнюватиме PV , то яка поточна вартість машини? Ставка $r = 10\%$.
 - а) $PV = 100/(1+r)^5 = 100/(1,1)^5 = 62,1$ грн.;
 - б) $PV = 100/r = 1$ млн. грн.;
 - в) $PV = \frac{100}{1+r} + \frac{100}{(1+r)^2} + \frac{100}{(1+r)^3} + \frac{100}{(1+r)^4} + \frac{100}{(1+r)^5}$;
 - г) $PV = 100/r^5$;
 - г) $PV = \frac{100}{1+r} + \frac{200}{(1+r)^2} + \frac{300}{(1+r)^3} + \frac{400}{(1+r)^4} + \frac{500}{(1+r)^5}$.
4. Очікувана норма прибутку при вкладанні капіталу у виробництво нового типу телевізорів становить 12 %. Чи буде здійснюватися цей проект інвестицій при ставці відсотка, рівній 3, 8, 13 %?
5. В усіх підручниках з економіки йдеться про необхідність зіставлення очікуваної норми прибутку з процентною ставкою при прийнятті інвестиційних рішень. З’ясуйте, з якою саме ставкою. Адже в дійсності існує дуже широкий діапазон ставок (за казначейськими векселями, за позичками для першокласних позичальників, за

- заставою, за споживчими кредитними картками (усі різновиди – у США). Яким чином інвестор буде приймати остаточне рішення?
6. Коли фірма приймає рішення про здійснення якогось інвестиційного проекту, їй доводиться зіставляти сьогоднішні витрати на придбання капітального устаткування з майбутніми прибутками, які це устаткування принесе. Як називається процедура цього зіставлення в економіці? Чи застосовується вона в інших ситуаціях у ринковому господарстві, крім купівлі фірмою верстатів, устаткування тощо?
 7. Фірма збирається побудувати завод, що випускає електронні іграшки. Очікуваний щорічний прибуток, якщо завод існуватиме протягом 10 років, – 600 тис. дол. Для здійснення цього проекту необхідні інвестиції в основний капітал – 5 млн. дол. За яких умов фірма прийме рішення про здійснення цього проекту? За яких умов відхилить його? (Підказка: не забувайте про різні рівні процентної ставки!) Якщо Ви порівняли 5 і 6 млн. дол. (600 тис. · 10 років), то це некоректне вирішення завдання).
 8. Припустимо, що дві Ваші бабусі залишили заповіт на одержання визначеної суми грошей. За першим заповітом умови такі: 50 тис. грн. зараз і ще 50 тис. – через рік. За другим – 10 тис. грн. зараз, 50 тис. – через рік, і ще 50 тис. наприкінці 2-го року. Який варіант Ви обираєте?
 9. Припустимо, Ви – голова правління банку. Ви прийняли рішення про надання кредиту деякій фірмі з розрахунку 70 % річних (річна норма відсотка). Вас обвинувачують у лихварських ставках відсотка. Чи дійсно це так, якщо темпи інфляції в країні – 120 % (у річному обчисленні)?
 10. Очікувана норма прибутку від інвестицій – 7 %, ринкова ставка відсотка – 12 %, щорічний темп інфляції – 7 %. Чи буде здійснюватися даний проект інвестицій (з точки зору раціональної економічної поведінки)?
 11. Якою є сьогодні дисконтована вартість застави з 12-ма щорічними виплатами по 4 500 дол. кожна, якщо процентна ставка становить 9 %.
 12. Підприємець має можливість вкласти капітал за таких умов: на інвестування 100 дол. сьогодні і в подальшому – 150 дол. щорічно; він заробить 300 дол. через 2 роки. Чи вигідно йому здійснювати ці вкладення капіталу при ставках 5, 15 %? Поясніть, чому.
 13. Якою є сьогоднішня дисконтована вартість довговічної облигації з щорічними виплатами 300 дол. за ставкою 6 %?
 14. Поточна ставка становить 8 %. Чому дорівнює рівноважна ціна облигації, що дає 140 дол. у відсотках і 1 000 дол. за основною виплатою наприкінці року?

15. Залежність обсягу вирощування кукурудзи (Q – центнери з га на рік) від використовуваних площ X для фермера описується рівнянням $Q(X) = 100 \cdot X - 1,5 \cdot X^2$. Ціна центнера кукурудзи – 6 дол. Який максимальний розмір ренти, що може сплатити фермер за користування землею, якщо площа ділянки 25 га? Якщо ставка відсотка становить 5 % на рік, якою буде ціна гектара землі?
16. Попит на землю описується рівнянням $Q = 100 - 2 \cdot R$, де Q – площа використовуваної землі, R – ставка ренти (у тис. грн. за га). Якою буде рівноважна ставка ренти, якщо площа доступних земельних угідь становить 90 га? Якою буде ціна одного га землі, якщо ставка банківського відсотка 120 %? Держава встановлює максимальний рівень ренти на рівні 3 тис. грн. за га. Як це відіб'ється на добробуті суспільства?
17. Після публікації книги Генрі Джорджа (1879 р.) “Прогрес і бідність” соціалістичний рух в економічній думці відстоює ідею 100 %-го податку на земельну ренту, оскільки земля – це дар природи. Земельна рента, одержувана власниками землі, є яскраво вираженим нетрудовим доходом. Прихильники цієї точки зору стверджують, що такий податок не зменшить пропозиції землі і не підірве ефективності господарської діяльності (на відміну від податків, наприклад, на заробітну плату).
Чи змогли б Ви графічно зобразити ці соціалістичні ідеї на прикладі кривих попиту і пропозиції землі? Чи зміниться при цьому рівень орендної плати?
18. Як відомо, ділянки землі розрізняються як за родючістю, так і за місцем розташування (стосовно ринку збуту сільськогосподарської продукції). Дайте графічне зображення диференціальної земельної ренти, використовуючи криві витрат (середніх і граничних) і криву попиту на ринку сільськогосподарської продукції (підказка: не забувайте про горизонтальну криву попиту на ринку сільськогосподарської продукції, що наближається повною мірою до умов досконалої конкуренції). Якою буде величина ренти для 3-х різних за родючістю земельних ділянок? Покажіть це графічно.
19. Попит на земельні ділянки є похідним попитом, тобто залежить, зокрема, від попиту на сільськогосподарську продукцію. Яка еластичність цього попиту в розвинених промислових країнах? На Ваш погляд, попит на сільськогосподарську продукцію, наприклад, у Франції високо- або низькоеластичний (за доходом)? Яка еластичність цього попиту в країнах із більш низьким національним доходом на душу населення, зокрема в Україні? Як впливає попит на сільськогосподарські товари, на земельну ренту?

20. Ви маєте у своєму розпорядженні визначену грошову суму. Перед Вами відкриваються різні альтернативні шляхи використання цих грошей: купити земельну ділянку; помістити на строковий вклад у банк чи придбати устаткування для випуску продукції, що користується великим попитом і приносить великий прибуток. У якому випадку Ви зупините свій вибір на купівлі землі? Яка формула для визначення ціни землі?

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. Охарактеризуйте ринок капіталів.
2. Що Ви маєте на увазі під інвестиціями в людський капітал?
3. У чому сутність дисконтованої вартості?
4. Визначте граничну прибутковість економічного ресурсу.
5. Яка роль чинника часу при визначенні категорії капіталу?
6. Яким способом поява нових технологій, нових ринків споживчих товарів вплине на зміщення кривої попиту на капітал?
7. Як вплинуть на ринок позичкового капіталу інфляційні очікування?
8. У чому різниця понять *земельної ренти* в сільському господарстві і *квасіренди*, одержаної якою-небудь фірмою в промисловості.
9. Які економічні функції земельної ренти?
10. Що таке капіталізована вартість? Чи може ціна землі визначатися її капіталізованою вартістю?

**Тема 11. ЗАГАЛЬНА РІВНОВАГА
Й ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ**

План семінарського заняття

- I. Загальна рівновага.
 1. Взаємозв'язок ринків в економіці; ефект зворотного зв'язку.
 2. Система рівнянь загальної рівноваги.
- II. Ефективність обміну.
 1. Вигоди торгівлі.
 2. Крива контрактів у моделі Еджуорта.
 3. Межа споживчих можливостей.
 4. Ефективність і справедливість.
- III. Ефективність виробництва.
 1. Крива виробничих контрактів.
 2. Межа виробничих можливостей.
 3. Гранична норма трансформації.
 4. Ефективність випуску.

IV. Загальна рівновага й економіка добробуту.

1. Критерії оцінки добробуту.
2. Витрати перерозподілу.
3. Компенсаційні платежі.

V. Загальна рівновага, державна політика і “провали ринку”.

1. Основні типи провалів ринку (монопольна влада, зовнішні ефекти і суспільні блага).
2. Податки й економічна ефективність.
3. Державна політика і концепція квазіоптимуму.

Рівноважні ціни й обсяг продажів на окремих ринках продуктів і ресурсів визначаються на основі часткової рівноваги. Між тим всі окремі ринки пов'язані між собою. Вплив змін ринкової ситуації на одному ринку на інші ринки простежується за допомогою аналізу загальної рівноваги, коли ціни й обсяги продажів визначаються на всіх ринках одночасно з врахуванням ефекту зворотних зв'язків. Практичне значення в економічному прогнозуванні і плануванні має аналіз загальної рівноваги, здійснюваний на основі таблиці витрат і результатів.

Функціонування ринкового механізму дозволяє не тільки досягти становища загальної рівноваги в економіці, але і забезпечити оптимальне функціонування економічної системи в цілому, досягти максимізації суспільного добробуту, що характеризується Парето-оптимальним станом економіки. Воно досягається в тому випадку, коли виробництво і розподіл благ неможливо змінити таким чином, щоб чийсь добробут збільшився без зменшення добробуту інших. Парето-оптимальний стан економіки ілюструється за допомогою межі добробуту.

Є три умови Парето-оптимального стану економіки.

Перша умова – ефективність в обміні. Вона показує взаємовигідність добровільного обміну благ між індивідуумами і характеризується рівністю граничних норм заміщення між будь-якими парами товарів для всіх споживачів.

Друга умова – ефективність у виробництві. Вона досягається тоді, коли неможливо збільшити випуск одного товару без зменшення випуску будь-якого іншого товару, і виражається в рівності граничних норм технологічного заміщення ресурсів.

Третя умова – ефективність на ринку продуктів. Структура випуску продукції є ефективною, якщо неможливо збільшити добробут хоча б одного індивідуума, не зменшуючи добробуту інших шляхом зміни структури продукції, що випускається. Рух униз по кривій виробничих можливостей, що має негативний нахил, супроводжується

збільшенням виробництва одних товарів і зменшенням виробництва інших, тобто зміною структури виробництва. Гранична норма трансформації (*MRT*) показує, від якої кількості одиниць одного товару варто відмовитися, щоб одержати кожну додаткову одиницю альтернативного товару, згідно з кривою виробничих можливостей. Вона виражається як відношення граничних витрат виробництва двох товарів. Ефективність на ринку продуктів досягається в тому випадку, коли дотримується умова $MRT = MRS$ для всіх споживачів.

Основні поняття і категорії

Часткова рівновага – рівновага, що складається на окремому ринку.

Загальна рівновага – рівновага, що виникає в результаті взаємодії всіх ринків, коли зміна попиту або пропозиції на одному ринку впливає на рівноважні ціни й обсяги продажів на всіх ринках.

Ефект зворотного зв'язку – ефект, що відбиває зміни часткової рівноваги на даному ринку в результаті змін, що виникають на споріднених ринках під впливом початкових змін на даному ринку.

Парето-ефективний розподіл благ, або Парето-оптимум – такий розподіл благ, при котрому неможливо поліпшити чийсь добробут (за допомогою перерозподілу) без втрат для добробуту іншої особи.

Крива контрактів – безліч можливих ефективних варіантів розподілу двох економічних благ між двома споживачами, для яких виконується умова

$$MRS_{xy}^A = MRS_{xy}^B = P_x / P_y.$$

Гранична норма заміщення товару “X” товаром “Y” для обох споживачів дорівнює відношенню ціни товару “X” до ціни товару “Y”.

Парето-ефективне розміщення ресурсів – таке розміщення ресурсів, при якому не можна збільшити випуск одного товару, не зменшивши випуск іншого.

Крива виробничих контрактів – безліч можливих варіантів Парето-ефективного розміщення ресурсів, для яких виконується умова

$$MRTS_x = MRTS_y = w / r.$$

Гранична норма технологічного заміщення працею капіталу у виробництві обох товарів дорівнює відношенню ціни праці до ціни капіталу.

Крива виробничих можливостей – крива, що показує усі максимально можливі комбінації виробництва двох товарів при фіксованому обсязі використання праці і капіталу і даному рівні розвитку технології.

Гранична норма трансформації – показує мінімальну кількість товару “Y”, котрим необхідно пожертвувати для збільшення виробництва товару “X” на одиницю. Являє собою альтернативну цінність товару “X”. Дорівнює відношенню граничних витрат виробництва товару “X” до граничних витрат виробництва товару “Y”.

Критерій Калдора-Хікса – критерій оцінки добробуту, відповідно до якого добробут підвищується, якщо ті, хто виграє, оцінюють свої доходи вище збитків потерпілих.

Провали (фіаско) ринку – ситуації, коли дія механізму конкурентних ринків не приводить до максимізації суспільної корисності.

Коригувальний податок – податок, спрямований на коректування цінових диспропорцій, викликаних впливом “провалів ринку”.

Квазіоптимум (“друге краще”) – вибір найкращої з доступних комбінацій випуску, коли Парето-ефективний обсяг випуску товарів неможливий.

Темі рефератів

1. Модель економіки Робінзона Крузо.
2. Аналіз загальної рівноваги стосовно випадків відхилень від нормальних ринкових умов.
3. Рівновага динамічного зростання.

Проблемні завдання

1. Що таке ефекти зворотного зв'язку при зміні ціни? Як може бути використаний аналіз загальної рівноваги для визначення цих ефектів?
2. У чому різниця між статичною і динамічною рівновагою економіки?
3. Наскільки, на Вашу думку, неминучі відхилення від рівноваги економічного зростання?
4. Чи справедливо стверджувати, що економічна активність має тенденцію йти по шляху рівноваги зростання?
5. Чи існує імовірність, що рух по шляху економічного зростання може бути змінено економічним середовищем? Якщо так, то наведіть приклади чинників відхилень.
6. У чому полягають зв'язки і відношення між рівновагою зростання економіки і фірми?
7. Які підходи до визначення критерію, що об'єднує у собі ефективність і справедливість, Вам відомі? Зазначте їх переваги і недоліки.
8. У чому відмінність Парето-оптимальності від Парето-переважності?
9. Які умови досягнення Парето-оптимального стану економіки?

10. Поясніть, чому для досягнення ефективності недостатньо уникати втрат у виробництві.
11. Товари “X” і “Y” – взаємозамінні. Скористайтеся спрощеним аналізом загальної рівноваги, щоб показати, чому зменшення пропозиції ресурсів, використовуваних для виробництва товару “X”, у кінцевому підсумку приведе до підвищення ціни на “Y”.
12. Використовуючи діаграму Еджуорта стосовно споживачів, покажіть, що в тих випадках, коли криві байдужості двох споживачів не є дотичними в точці, що відповідає певному варіанту розподілу ресурсів, обидва споживачі могли б виграти за рахунок торгівлі. Використовуючи поняття граничної норми заміщення, поясніть, що відбувається на графіку.
13. Поясніть, як гранична норма трансформації змінюється при переміщенні від однієї точки до іншої на кривій виробничих можливостей, що вигнута стосовно початку координат.
14. Поясніть, чому існує безліч варіантів розподілу ресурсів, що відповідають критерію оптимальності за Парето. Використовуйте криву споживчих можливостей, щоб показати, чим відрізняються ці варіанти.
15. Чому для досягнення оптимальності за Парето необхідно, щоб граничні норми заміщення для обох споживачів дорівнювали граничній нормі трансформації? Припустіть, що $MRS = 6$ одиницям одягу за одиницю продовольства і $MRT = 4$ одиницям одягу за одиницю продовольства. Як можна змінити виробництво і розподіл цих двох товарів, щоб обидва споживачі виграли?
16. Покажіть, яким способом монопольний контроль над цінами перешкоджає досягненню ефективності. Як монополія впливає на розподіл ресурсів в умовах загальної рівноваги?
17. Які проблеми вивчає теорія добробуту?
18. Поясніть, чому малоімовірно, що пропозиція суспільного блага на ринку буде ефективною?
19. Як вплине на суспільний добробут входження країни в систему міжнародної торгівлі? (Покажіть це із використанням моделі).
20. Назвіть основні перешкоди для досягнення Парето-ефективного розміщення ресурсів і розподілу благ, що існують у реальній економіці.

Завдання і вправи

1. Припустимо, що норма заміщення капіталу працею у виробництві яблук дорівнює 3, а у виробництві великої рогатої худоби – 1. Покажіть, як необхідно перерозподілити ресурси, щоб забезпечити ефективність.

2. Припустимо, що виробництво продовольства монополізовано, а виробництво одягу – ні. Ці галузі – єдині, і неможливо усунути продовольчу монополію. Покажіть наслідки монополії для загальної рівноваги. Покажіть, як можна було б досягти ефективності, обклавши податком виробництво одягу.
3. Припустимо, що група “А” розглядає помідори як неякісний товар, а група “В” вважає їх нормальним товаром. Припустимо, що групи “А” і “В” купують помідори в достатній кількості, щоб вплинути на їхню ціну. Простежте вплив перерозподілу доходу від “А” до “В” на ціну помідорів, обсяг їх виробництва і на ефективне сполучення обсягів виробництва помідорів і інших товарів, що випускаються.
4. Покажіть, як збільшення кількості людино-годин, що є у розпорядженні протягом дня, вплине на діаграму Еджуорта, криву виробничих можливостей і криву споживчих можливостей. Припустимо, що після збільшення кількості людино-годин гранична норма трансформації продовольства в одяг перевищує граничну норму заміщення цих товарів. Покажіть, як повинні змінитися ціни на них для досягнення ефективності.
5. Припустимо, що уряд нормує споживання масла і не дозволяє одній людині споживати більше 1 фунта на тиждень. Припустимо, що при 1-фунтовому раціоні гранична корисність додаткового фунта для Джуді дорівнює 5 дол., а для Джо – 1. Припускаючи, що ринкова ціна масла – 1 дол. за фунт, покажіть за допомогою діаграми Еджуорта, як раціонування вплине на стан цих двох споживачів. Покажіть, як можна поліпшити становище Джуді без збитків для Джо, якщо їм дозволити обмінюватися маслом за готівку.

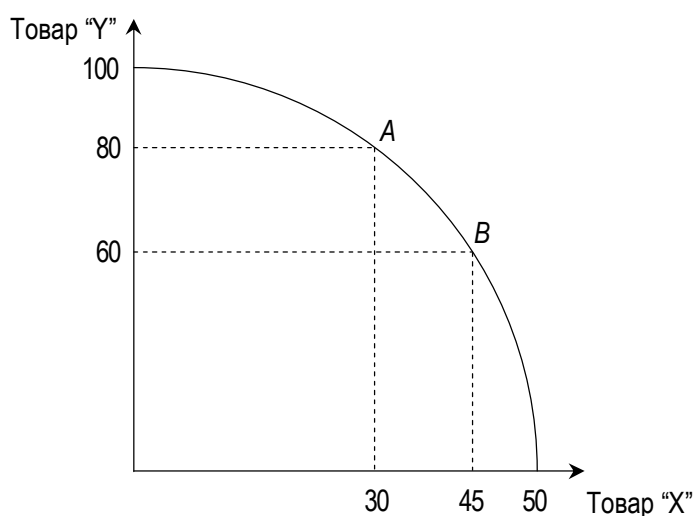

Рис. 11.1

6. На рисунку 11.1 показана крива виробничих можливостей для товарів “X” і “Y” в гіпотетичній економічній системі. Дайте відповіді на такі питання за діаграмою:
- чому гранична норма трансформації в точці *B* повинна перевищувати 1,33?
 - чи може в даній економічній системі одночасно вироблятися 80 одиниць товару “Y” і 40 одиниць товару “X”?
 - чи є комбінація з 60 одиниць товару “Y” і 30 одиниць товару “X” точкою дотику ізоквант на діаграмі Еджуорта для виробників? Чому “так” або “ні”?
 - якщо в даній економічній системі обирається точка *A*, і в цій точці гранична норма трансформації дорівнює 0,8, то якою повинна бути гранична норма заміщення для двох споживачів, що розподіляють між собою продукцію, що випускається, щоб досягти оптимального за Парето розподілу продукції?
7. На рисунку 11.2 зображена діаграма Еджуорта для Мері і Джима, що повинні поділити між собою 50 одиниць паперу і 100 одиниць гамбургерів. Дайте відповіді на такі питання:
- якщо початковий варіант розподілу поданий точкою *B*, чи захочуть споживачі перейти до варіанта розподілу, поданого точкою *C*?
 - чи захоче Джим перейти з точки *B* у точку *D*?
 - поясніть, чому і Джим, і Мері висловлюють бажання торгувати між собою, якщо вихідний варіант розподілу позначений точкою *A*. Чи може економічна теорія точно передбачити, якими будуть результати обміну між ними?

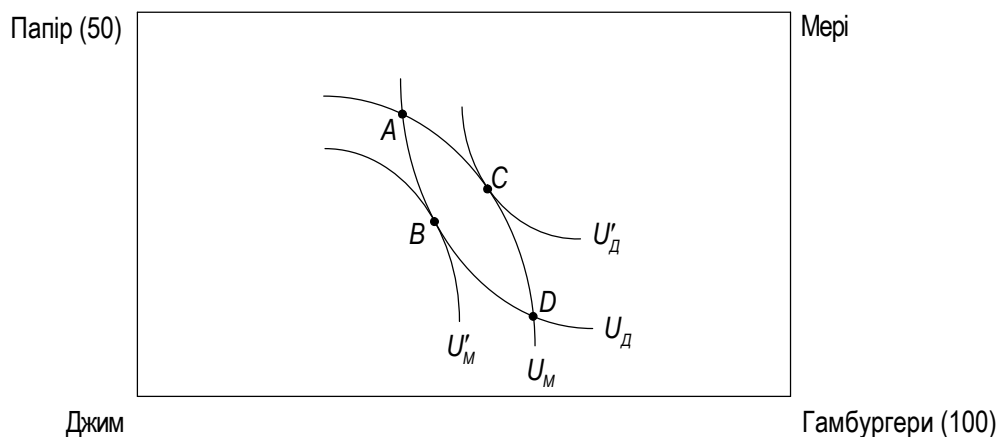

Рис. 11.2

8. На рисунку 11.3 подані точки, що виражають альтернативні комбінації добробуту індивідуумів “X” і “Y”. Добробут кожного індивідуума умовно вимірюється кількістю спожитих ним товарів. Використовуючи критерії оптимальності за Парето, оцініть альтернативні комбінації добробуту:

- які комбінації перевершують за рівнем добробуту комбінацію “A”?
- які комбінації поступаються за рівнем добробуту комбінації “A”?
- чи є які-небудь комбінації, які Ви не зазначили? Поясніть, чому Ви не можете їх розташувати вище або нижче точки “A”?

Припустимо, що кількість наявних продуктів становить 20 одиниць. Виходячи з цього визначте:

- які комбінації є неефективними?
- які комбінації є недосяжними в даних умовах?

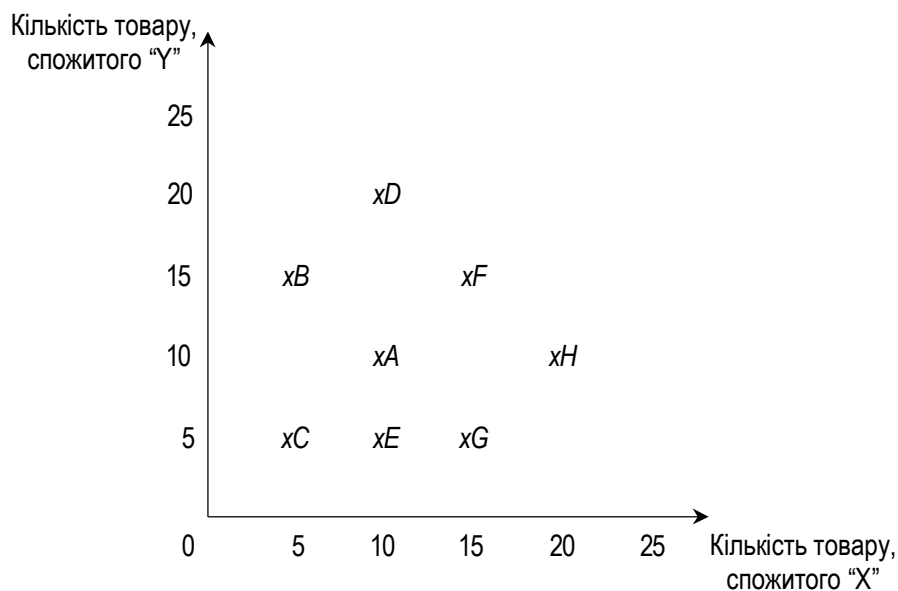

Рис. 11.3. Альтернативні комбінації добробуту індивідуумів “X” і “Y”

9. На рисунку 11.4 подана межа виробничих можливостей для економіки, в якій виробляються два товари: молоко і сир. Переваги єдиного споживача виражені кривими байдужості.

Дайте відповіді на дані питання:

- яка з точок A, B і C є більш важливою для споживача?
- в якій точці поданий найвищий із досяжних рівнів корисності?
- яка із ліній WX, YZ відображає відносні ціни молока і сиру, якщо споживач обере найвищий рівень корисності?

- г) припустимо, що економіка знаходиться в точці D . Прокоментуйте цей стан економіки;
- г) припустимо, що бюджетна лінія (лінія цін) подана лінією YZ . Яким точкам віддадуть перевагу виробники, а яким – споживачі? Як їх можна примирити?
- д) яка точка є Парето-оптимальною?

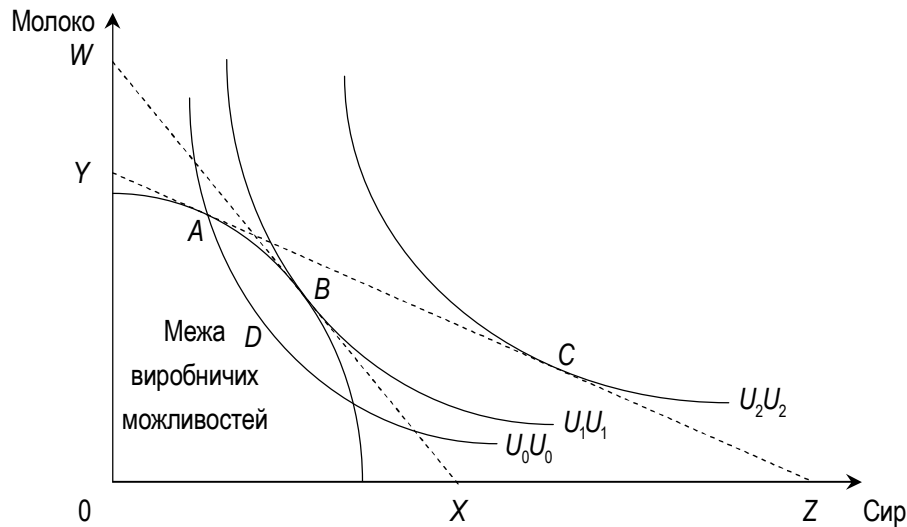

Рис. 11.4. Споживач і загальна рівновага

Тести

- Якщо гранична норма технологічного заміщення праці капіталом у виробництві кавунів дорівнює 4, а у виробництві молока – 1, то:
 - розміщення ресурсів ефективно;
 - розміщення ресурсів неефективно, варто перемістити капітал із виробництва молока у виробництво кавунів, а працю – із виробництва кавунів у виробництво молока;
 - розміщення ресурсів неефективно, варто перемістити капітал у виробництво молока, а працю – у виробництво кавунів;
 - варто зменшити обсяг використання капіталу в обох галузях.
- Гранична норма заміщення газованих напоїв молоком дорівнює 1. Для збільшення виробництва газованих напоїв на один літр треба пожертвувати 3 літрами молока. Для збільшення ефективності необхідно:
 - скоротити виробництво молока і збільшити виробництво газованих напоїв;
 - збільшити виробництво молока і скоротити виробництво газованих напоїв;
 - збільшити виробництво молока і газованих напоїв;
 - скоротити виробництво молока і газованих напоїв.

3. З нижченаведеного виберіть умови оптимізації виробництва і розподілу товарів:
 - а) граничні норми заміни товару “X” товаром “Y” рівні для всіх споживачів;
 - б) гранична норма трансформації товару “Y” в товар “X” дорівнює граничним нормам заміни для всіх споживачів;
 - в) граничні норми технологічного заміщення праці капіталом рівні у всіх галузях;
 - г) сума перевищення попиту над пропозицією на всіх індивідуальних товарних ринках дорівнює 0.
4. Нехай “X” і “Y” – взаємодоповнюючі (комплементарні товари). При збільшенні товару “X” рівноважна ціна товару “Y”:
 - а) збільшиться;
 - б) зменшиться;
 - в) не зміниться;
 - г) можливий будь-який із варіантів.
5. При збільшенні кількості учасників розподілу благ ядро, що містить можливі варіанти підвищення ефективності:
 - а) звужується;
 - б) залишається незмінним;
 - в) розширюється;
 - г) можлива будь-яка із відповідей.
6. Якщо для двох споживачів товари “X” і “Y” є взаємодоповнюючими товарами (комплементами) у пропорції 1:1, кількість товару “X” – 20 штук, кількість товару “Y” – 20 штук, крива контрактів буде:
 - а) збігатися з усією площею діаграми Еджуорта;
 - б) збігатися з діагоналлю квадрата, що з’єднує лівий нижній і правий верхній кути;
 - в) збігатися з діагоналлю квадрата, що з’єднує лівий верхній і правий нижній кути;
 - г) збігатися з периметром квадрата.
7. Крива виробничих можливостей описується рівнянням $X^2 + Y^2 = 200$. Функція корисності суспільства $U(X, Y) = X + Y$. Визначте оптимальний обсяг виробництва товарів.
8. Припустимо, в економіці існує дві галузі, виробництво однієї з них монополізовано, іншої – ні. Покажіть вплив монополії на загальну рівновагу.
9. У моделі Робінзона Крузо виробнича функція $Q(L) = 10 \cdot L - L^2$; функція корисності Робінзона Крузо $U(Q, L) = 2 \cdot Q - L^2$. Знайдіть

рівноважний обсяг використаної праці, випуск, корисність; визначте відносну ціну праці.

10. Для двох споживачів товари “X” і “Y” служать досконалими заміниками в пропорції 1:1. Загальна кількість товару “X” – 10 штук, товару “Y” – 20 штук. Початковий розподіл товарів такий, що першому споживачу належить 8 одиниць товару “X” і 3 одиниці товару “Y”. Чи є цей розподіл Парето-ефективним?
11. Виробнича функція для товарів “A” і “B” описується такими рівняннями: $Q_a = 2 \cdot KL$; $Q_b = 0,5 \cdot KL$. Загальний обсяг праці – 100 одиниць; загальний обсяг капіталу – 60 одиниць. Побудуйте криву виробничих контрактів (мінімум три точки).

Питання для повторення вивченого матеріалу

1. Що таке ефект зворотного зв’язку? Яка його роль у ринковій економіці?
2. Які переваги і недоліки моделі ринкового соціалізму?
3. Яким чином учасники обміну двох товарів у моделі Еджуорта досягають Парето-ефективного розподілу?
4. Покажіть, як дія конкурентних ринків товарів “X” і “Y” дозволяє одночасно досягти і ефективного розміщення ресурсів, і ефективного розподілу товарів в економіці.
5. Як співвідносяться ефективність і справедливість політики держави?
6. Охарактеризуйте основні моделі, на узагальненні яких побудована економіка Робінзона Крузо (модель максимізації прибутку в короткостроковому періоді, модель попиту на працю, модель пропозиції праці).
7. Чи завжди державне регулювання ринку приватного товару, де відсутні зовнішні ефекти і монопольна влада, перешкоджає досягненню економічної ефективності?
8. Чи можуть, на Вашу думку, керівники утримати свої фірми на курсі стабільного зростання? Чи схильні вони намагатися зробити це навіть при незначних шансах на успіх?
9. Чи є гарантії, що економіка і фірми будуть розвиватися відповідно до суспільних інтересів?
10. Підприємства стикаються з проблемами, що вимагають пошуку технічних рішень. Останні можуть відкрити можливості для інвестицій, що, у свою чергу, є базою для економічного зростання. Критично оцініть цей ланцюг подій із погляду пояснення або причин економічного зростання.

ПОРЯДОК ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

1. ЗАВДАННЯ ТА ФОРМИ КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Оцінювання знань студентів здійснюється відповідно до Положення про порядок оцінювання знань студентів академії з урахуванням вимог Болонської декларації.

Органічною складовою навчального процесу є контроль знань студентів. Його основні завдання:

- підвищення мотивації студентів до систематичної активної роботи впродовж навчального року, переорієнтація їхніх цілей з отримання позитивної оцінки на формування стійких знань, умінь та навичок;
- систематизація знань та активне їх засвоєння протягом навчального року;
- недопущення розриву між завданнями, що виносяться для контролю, і програмою дисципліни;
- відкритість контролю: ознайомлення студентів на початку вивчення дисципліни з контрольними завданнями та всіма формами контрольних заходів і критеріями їх оцінювання;
- подолання елементів суб'єктивізму при оцінюванні знань, що забезпечується складанням контрольних завдань та іспитів у письмовій формі із застосуванням 100-бальної шкали оцінювання;
- забезпечення належних умов вивчення програмного матеріалу і підготовки до контрольних заходів, що досягаються шляхом чіткого їх розмежування за змістом й у часі;
- розширення можливостей для всебічного розкриття здібностей студентів, розвитку їх творчого мислення та підвищення ефективності роботи викладацького складу.

Під час вивчення дисципліни “Мікроекономіка” застосовуються **поточний і підсумковий** контроль знань студентів. Останній здійснюється у формі іспиту. Зазначені форми контролю тісно взаємопов'язані й здійснюються так, щоб стимулювати ефективну самостійну роботу студентів протягом семестру і забезпечити об'єктивне оцінювання їх знань.

Об'єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни різного характеру і рівня складності, засвоєння якого відповідно перевіряється під час поточного контролю і на іспиті.

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння певного матеріалу, вироблених навичок проведення розрахункових робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, здатності усвідомити

зміст теми чи розділу, умінь публічно чи письмово подати певний матеріал (презентація).

Завданням іспиту є перевірка розуміння студентом програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо.

Підсумкове (завершальне) оцінювання знань студентів з дисципліни "Мікроекономіка" здійснюється за 100-бальною шкалою з урахуванням результатів поточного і підсумкового контролю. При цьому загальна 100-бальна шкала оцінювання знань розподіляється так:

- оцінювання поточної успішності: *0-40 балів*;
- оцінювання результатів підсумкового іспиту: *0-60 балів*.

2. ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

У процесі поточного контролю здійснюється перевірка запам'ятовування та розуміння програмного матеріалу, набуття вміння і навичок конкретних розрахунків та обґрунтувань, опрацювання, публічного та письмового викладу (презентації) певних питань дисципліни.

Об'єктами поточного контролю знань студента є:

- систематичність та активність роботи на семінарських (практичних) заняттях;
- виконання завдань для самостійного опрацювання;
- виконання модульних завдань.

У разі невиконання завдань поточного контролю з об'єктивних причин студент має право скласти їх індивідуально до останнього практичного заняття за дозволом декана. Порядок такого контролю визначає викладач.

При контролі систематичності та активності роботи студента на практичних заняттях оцінюються: рівень знань, продемонстрований у відповідях і виступах на практичних заняттях; активність при обговоренні питань, що винесені на практичні заняття; результати експрес-тестування тощо.

При контролі виконання завдань для самостійного опрацювання оцінюються: самостійне опрацювання тем в цілому чи окремих питань; виконання домашніх завдань; виконання індивідуальних аналітично-розрахункових ситуаційних завдань; виконання індивідуальних робіт з елементами наукового дослідження в галузі мікроекономічного аналізу; підготовка рефератів, есе, аналітичних і бібліографічних оглядів тощо.

Поточний модульний контроль здійснюється двічі на семестр:

- на 8-9 тижні;
- на 17-18 тижні.

Форми проведення модульного контролю:

- комп'ютерне тестування;
- письмова контрольна робота.

Склад завдань модульного контролю та їх структура визначаються лектором потоку (відповідальним зі спеціальності) з урахуванням форми навчання, особливостей спеціальності тощо. Комп'ютерний контроль базується переважно на закритих тестах та нескладних розрахункових завданнях. До складу письмової модульної контрольної роботи, зважаючи на форму навчання, специфіку спеціальності, потоку, групи, ступінь підготовленості та активності групи, продемонстрованих на практичних заняттях, можуть входити (у різній кількості та співвідношенні):

- теоретичні питання нормативного або проблемного характеру;
- тестові завдання;
- графоаналітичні завдання;
- аналітично-розрахункові завдання.

Повторне виконання модульних контрольних робіт із метою підвищення оцінки не дозволяється. Підсумковий бал за результатами поточного контролю оформляється на денній формі навчання під час останнього семінарського (практичного) заняття відповідного семестру. Кількість балів заноситься до екзаменаційної відомості і є основою для визначення загальної успішності студента з даного предмета.

3. ПОТОЧНИЙ КОНТРОЛЬ ТА ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Формою поточного контролю знань студентів заочної форми навчання є модульні завдання, що виконуються в аудиторії під контролем викладача.

Перший модульний контроль з курсу “Мікроекономіка” проводиться у період начитування лекцій, як правило, на останній лекції та виконує роль вихідного контролю. Об'єктом оцінювання знань студентів є програмний матеріал дисципліни нормативного характеру із ключових розділів курсу, які розглядалися на лекціях.

До складу завдань першого модульного контролю належать (у різній кількості та співвідношенні) завдання на розкриття змісту основних

понять і термінів дисципліни, завдання на розуміння основних принципів поведінки мікросистем та пояснення їхнього економічного вибору (теоретичні питання та тестові завдання). Кількість завдань не більш 10, максимальний рівень сумарної оцінки за виконання завдань першого модульного контролю – 20 балів.

Другий модульний контроль проводиться на першому практичному занятті з курсу “Мікроекономіка”, під час екзаменаційної сесії та відіграє роль вхідного контролю.

Об’єктом оцінювання знань студентів є рівень засвоєння програмного матеріалу у повному обсязі. До складу завдань другого модульного контролю (у різній кількості та співвідношенні) можуть входити розрахункові завдання на вміння використовувати методи та інструментарій мікроекономіки, завдання на вміння графічно інтерпретувати причинно-наслідкові зв’язки мікросистем, розрахунково-ситуаційні завдання тощо (тестові завдання, графоаналітичні завдання, задачі). Кількість завдань – не більше 6. Максимальний рівень сумарної оцінки за виконання завдань другого модульного контролю – 30 балів.

Максимальний рівень сумарної оцінки за виконання завдань двох модульних контролів не може перевищувати 40 балів. Результати поточного контролю знань студентів заносяться до екзаменаційної відомості під час останнього семінарського (практичного) заняття за розкладом екзаменаційної сесії.

4. ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

Підсумковий контроль з дисципліни “Мікроекономіка” проводиться у формі іспиту, завдання якого – перевірити розуміння студентами програмного матеріалу дисципліни в цілому, логіку та взаємозв’язки між окремими розділами, оцінку здатності творчо використовувати накопичені знання.

Іспит проводиться у формі виконання письмових екзаменаційних завдань. На іспит виносяться вузлові питання, типові та комплексні задачі, ситуації, завдання, що потребують творчої відповіді та уміння синтезувати отримані знання і застосовувати їх при вирішенні практичних завдань тощо.

Екзаменаційний білет може містити завдання шести типів (всього 10 завдань):

1. Завдання на виявлення знань понятійно-категоріального апарата дисципліни та розуміння основних принципів поведінки мікросистем.
2. Аналітичне завдання на розкриття вміння аналізувати ринково-виробничі ситуації, які подані у графічній формі.

3. Тестові завдання.
4. Завдання на виявлення вміння розв'язувати ринково-виробничі ситуації та обґрунтовувати вибір споживача чи виробника (комплексне розрахункове ситуаційне завдання, яке містить такі складові: розрахункове завдання; аналіз ситуації, обґрунтування вибору).
5. Завдання на виявлення вміння графічно ілюструвати та коментувати розв'язання ринково-виробничої ситуації.
6. Завдання на вміння творчо використовувати адекватний інструментарій мікроекономічного аналізу для пояснення причинно-наслідкових зв'язків в економічних системах.

Тривалість іспиту – 3 астрономічні години (180 хв.).

Результати іспиту оцінюються в діапазоні від 0 до 60 балів (включно).

Оцінювання рівня знань здійснюється за такими критеріями:

- відмінному рівню (10 балів) відповідає виявлення всебічного системного і глибокого знання програмного матеріалу; засвоєння інформації з лекційного курсу, основної і додаткової літератури; чітке володіння понятійним апаратом, методами та інструментарієм, передбаченими програмою; вміння використовувати їх для вирішення як типових, так і нетипових проблемних ситуацій;
- задовільному рівню (5 балів) відповідає виявлення знань основного програмного матеріалу; засвоєння інформації в основному з лекційного курсу; володіння основними понятійним апаратом, методами та інструментарієм, передбаченими програмою, вміння використовувати їх для вирішення типових ситуацій, допускаючи окремі помилки;
- незадовільному рівню (0 балів) відповідає виявлення значних прогалин в знаннях основного програмного матеріалу; володіння окремими поняттями, методами і інструментарієм, допускаючи при їх використанні принципові помилки.

Загальна підсумкова оцінка знань з дисципліни складається із суми балів за результатами поточного контролю (за умови, що їх кількість не менша 20) і за результатами іспиту (за умови, якщо студент набрав на іспиті не менше 30 балів).

До екзаменаційної відомості заносяться сумарні результати в балах поточного контролю та іспиту, що є підсумковою оцінкою за 100-бальною шкалою, а також оцінки за національною шкалою та за європейською системою залікових кредитів (ECTS).

5. ЗРАЗОК МОДУЛЬНОГО ЗАВДАННЯ ДЛЯ ВСІХ ФОРМ НАВЧАННЯ

Модульна контрольна робота

Випишіть номери визначень термінів

Термін	Визначення
Благо	1. Пряма, кожна точка якої означає набір благ, який обходиться споживачеві в суму грошей, що дорівнює його бюджету
Корисність	2. Стан, за якого досягається оптимальна структура покупок, будь-яка зміна в цій структурі знижує рівень задоволення споживача
Антиблаго	3. Матеріальний або нематеріальний засіб для задоволення людської потреби
Функція корисності	4. Співвідношення обсягів споживаних благ і рівня корисності, що досягається споживачем
Сукупна корисність	5. Приріст корисності, що досягається при споживанні додаткової одиниці блага
Гранична корисність	6. Здатність блага задовольняти потреби
Закон спадної граничної корисності блага Рівновага споживача	7. Категорія, яка визначає, від якої кількості одного блага згоден відмовитися споживач, щоб збільшити кількість іншого блага на одиницю при незмінній корисності набору благ
Рівновага споживача	8. Благо, яке має негативну корисність
Крива байдужості	9. Корисність кожної наступної одиниці блага, яке споживається, менша за корисність попередньої одиниці
Гранична норма заміщення	10. Лінія, кожна точка якої показує набори двох благ, які мають для споживача однакову корисність
Бюджетна лінія	11. Сумарний рівень корисності, що досягається споживачем при споживанні певної кількості одиниць одного блага

Тести

Знайдіть правильну відповідь.

- Сукупна корисність зростає, якщо гранична корисність:
 - зростає;
 - спадає;
 - зростає або спадає, але залишається додатною;
 - є від'ємною величиною.
- Коли для товару величина попиту зростає разом зі зростанням ціни, то товар стає:
 - товаром Гіффена;
 - звичайним товаром;

- в) предметом розкоші;
 - г) правильної відповіді немає.
3. Якщо два товари взаємозамінні, то підвищення ціни на перший викликає:
- а) зменшення попиту на другий товар;
 - б) зростання попиту на другий товар;
 - в) збільшення обсягу попиту на другий товар;
 - г) зменшення обсягу попиту на другий товар.
4. Ринок товарів і послуг перебуває в рівноважному стані, якщо:
- а) ціна товарів дорівнює витратам і середньому прибутку;
 - б) обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції;
 - в) рівень технології знижується поступово;
 - г) усі відповіді правильні.
5. Якщо зниження ціни товару на 1 % приведе до збільшення обсягу попиту на нього на 2 %, то цей попит є:
- а) нееластичним;
 - б) еластичним;
 - в) абсолютно нееластичним;
 - г) абсолютно еластичним.
6. Зв'язок між усіма можливими варіантами поєднання факторів виробництва та обсягом продукції відображається за допомогою:
- а) кривої виробничих можливостей;
 - б) кривої сукупного обсягу випуску продукції;
 - в) виробничої функції;
 - г) еластичності пропозиції.
7. Коли гранична продуктивність зростає, економія від масштабу:
- а) зростає;
 - б) спадає;
 - в) постійна;
 - г) даних недостатньо;
 - г) вниз і вліво.
8. Бухгалтерський прибуток – це:
- а) різниця між виручкою та явними (зовнішніми) витратами;
 - б) різниця між виручкою та неявними (внутрішніми) витратами;
 - в) різниця між виручкою та економічними витратами;
 - г) правильної відповіді немає.

Задача

У табл. 2.6 наведено дані про набори байдужості товарів “А” і “В”, які забезпечують споживачеві різну корисність.

Таблиця 2.6

Рівень корисності U_1		Рівень корисності U_2		Рівень корисності U_3	
А	Б	А	Б	А	Б
12	9	2	108	4	119
47	7	3	5	5	64
9	4	5	3	7	3

- Поясніть графічно:
 - яка з даних кривих байдужості відображає найбільш високий рівень корисності?
 - яка з кривих відображає найнижчий рівень корисності? Побудуйте бюджетну лінію споживача, якщо відомо, що ціна $P_a = 10$ грн., ціна $P_b = 10$ грн., а дохід $I = 100$ грн. Визначте, які набори товарів доступні для споживача, а які – ні. Чи можна визначити вибір споживача, який забезпечує максимальну корисність?
- Зниження ціни товару на 4 % викликало підвищення попиту на нього на 8 %. Розрахуйте коефіцієнт цінової еластичності попиту.

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

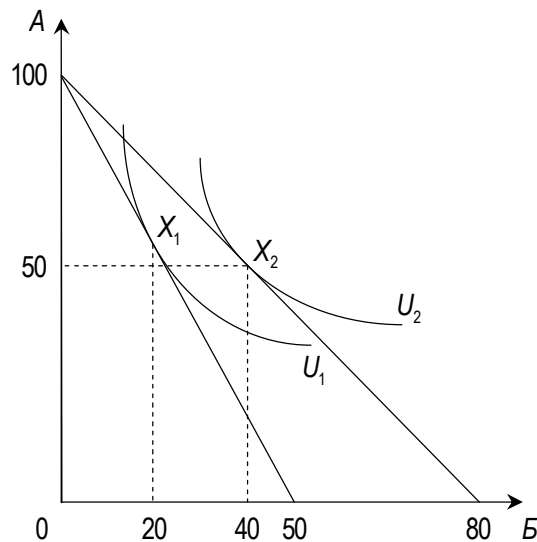
1. Мета курсу “Мікроекономіка” і методи його вивчення. Метод наукового дослідження.
2. Теорії, що становлять основу сучасної мікроекономіки.
3. Функції економічних суб’єктів мікроекономіки. Поняття позитивної і нормативної мікроекономіки.
4. Попит як економічна категорія: обсяг попиту, функції попиту, заборонена ціна, обсяг насичення. Закон попиту. Детермінанти попиту. Індивідуальний та ринковий попит.
5. Концепція цінової еластичності: абсолютно еластичний та абсолютно нееластичний попит. Визначення еластичності попиту за показником сукупної виручки. Чинники, що впливають на цінову еластичність попиту. Перехресна еластичність попиту. Еластичність попиту за доходом.
6. Пропозиція як економічна категорія: обсяг пропозиції, функція пропозиції, крива пропозиції. Закон пропозиції. Детермінанти пропозиції. Еластичність пропозиції та чинники, що впливають на неї.
7. Взаємодія попиту та пропозиції. Ситуації затоварення (надлишку) та дефіциту на ринку. Функція раціонування системи цін.
8. Можливі випадки існування рівноваги на ринку.
9. Стійкість рівноваги на ринку.
10. Динамічна модель ринку (павутинноподібна модель).
11. Порівняння підходів Вальраса і Маршалла до проблеми стійкості рівноваги.
12. Практичне застосування аналізу попиту і пропозиції.
13. Маржиналізм. Кардиналістська теорія граничної корисності. Сукупна та гранична корисність. Точка насичення. Закон спадної граничної корисності. Математичне співвідношення між функцією сукупної корисності та функцією граничної корисності; геометрична інтерпретація залежності.
14. Правило максимізації корисності. Умови максимізації корисності. Гранична корисність доходу.
15. Функція споживчого попиту на товар. Графічна інтерпретація залежності між функцією споживчого попиту та функцією граничної корисності. Надлишок споживача.
16. Бюджетна лінія. Чинники, що визначають положення бюджетної лінії.
17. Аксиоми ординалістської (порядкової) теорії граничної корисності.
18. Криві байдужості. Характерні властивості кривих байдужості та їхні доведення. Гранична норма заміщення. Форми кривих байдужості.
19. Карта байдужості. Умова рівноваги споживача.
20. Крива доходу – споживання. Нормальні товари. Нижчі товари. Товари Гіффена. Крива Енгеля.

21. Виробнича функція. Постійні та змінні ресурси. Масштаб виробництва.
22. Сукупний, середній і граничний продукт. Закон спадної продуктивності ресурсів. Виробничий вибір у короткостроковому періоді.
23. Виробничий вибір у довгостроковому періоді. Метод ізоквант. Гранична норма технологічного заміщення та її геометрична інтерпретація. Віддача від масштабу.
24. Ізокоста. Оптимальна комбінація ресурсів. Принципи ефективного за витратами виробництва. Бухгалтерський та економічний прибуток. Нормальний прибуток.
25. Загальні (сукупні), постійні і змінні витрати. Середні витрати. Граничні витрати. Оптимум виробництва фірми в короткостроковому періоді.
26. Витрати виробництва в довгостроковому періоді. Позитивний та негативний ефекти масштабу.
27. Ризик та його елементи: об'єкт, суб'єкт та джерело ризику. Невизначеність та ризик. Купівля і продаж ризику.
28. Оцінка ризику.
29. Аналіз поведінки фірми в умовах ризику.
30. Чотири моделі ринкової поведінки. Характеристика ринку досконалої конкуренції.
31. Короткострокова рівновага фірми в умовах досконалої конкуренції. Валовий і граничний доходи. Методи максимізації прибутку та мінімізації збитків. Граничний прибуток.
32. Крива пропозиції фірми, що функціонує в умовах досконалої конкуренції, у короткостроковому періоді.
33. Максимізація прибутку фірмою-конкурентом в довгостроковому періоді.
34. Досконала конкуренція й ефективність.
35. Сутність та характерні риси монополії. Перешкоди щодо вступу в галузь.
36. Поведінка чистого монополіста в сфері ціноутворення і визначення обсягу виробництва.
37. Монопольна пропозиція.
38. Х-неефективність. Показники монопольної влади.
39. Економічні наслідки монополії.
40. Цінова дискримінація та її наслідки.
41. Регулювання монополії. Дилема регулювання.
42. Недосконала конкуренція. Основні характеристики ринку монополістичної конкуренції.
43. Максимізація прибутку та мінімізація збитків в умовах монополістичної конкуренції.

44. Основні характеристики олігополії. Модель ламаної кривої попиту.
45. Моделі конкуренції за часткою ринку.
46. Картель. Максимізація прибутку в умовах картелю.
47. Олігополія з погляду теорії ігор. Гра “дилема ув’язненого”.
48. Ціноутворення і використання ресурсів на ринках продукції та ресурсів в умовах досконалої конкуренції. Ситуація одного ресурсу: граничний дохід від продукту по ресурсу; вартість продажу граничного продукту; кількість використовуваного ресурсу, що максимізує прибуток.
49. Ціноутворення і використання ресурсів на ринках продукції і ресурсів в умовах досконалої конкуренції. Ситуація 2-х ресурсів: ефект заміщення, ефект доходу й ефект граничних витрат.
50. Чинники, що впливають на попит фірми на ресурс. Чинники, що визначають еластичність попиту фірми на ресурс.
51. Ціноутворення і використання ресурсів в умовах ринків продукції, що функціонують в умовах недосконалої конкуренції та абсолютно конкурентних ринків ресурсів. Випадок одного ресурсу: обсяг ресурсу, що максимізує прибуток. Випадок 2-х змінних ресурсів: прояв ефекту граничного доходу.
52. Ціноутворення і використання ресурсів в умовах недосконалої конкуренції на ринках продукції і ресурсів. Поняття монопсонії, олігопсонії, монопсоністичної конкуренції. Ситуації одного і кількох змінних ресурсів: умови максимізації прибутку та мінімізації збитків.
53. Ринок праці. Гранична дохідність праці. Номінальна та реальна заробітна плата. Економічна рента.
54. Вибір між працею та відпочинком (модель “дохід – відпочинок”). Ефект доходу; ефект заміщення.
55. Ринок праці в умовах досконалої конкуренції, монопсонії та двосторонньої монополії.
56. Капітал. Основні форми капіталу. Позичковий процент та його види.
57. Інвестиції: короткострокові та довгострокові. Гранична чиста окупність інвестицій.
58. Пропозиція заощаджень. Міжчасові вподобання. Гранична норма часової переваги. Міжчасове бюджетне обмеження. Міжчасова рівновага.
59. Дисконтована вартість капіталу.
60. Ринок землі. Земельна рента. Пропозиція землі.
61. Загальна та часткова рівновага.
62. Загальна рівновага й ефективність. Діаграма Еджуорта. Крива виробничих можливостей.
63. Гранична норма трансформації.
64. Обмін та ефективність розподілу ресурсів.

ПРИКЛАД ТИПОВОГО ЗАВДАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Дайте відповідь на теоретичне питання нормативного характеру (10 балів):
 - 1.1. Цінова еластичність попиту: сутність, вимір, чинники.
 - 1.2. Ефект від збільшення масштабу виробництва та його відображення у характері виробничої функції.
2. Проаналізуйте ситуацію, що подана у графічній формі (10 балів):
 - 2.1. Який бюджет споживача, якщо ціна товару “А” 4 грн.?
 - 2.2. За яких умов відбувається зміщення бюджетної лінії B_1 в положення B_2 ?
 - 2.3. Яку кількість товару “А” купить споживач, який прагне максимізувати корисність в точці X_1 ?

3. Розв’яжіть та проаналізуйте розрахунково-ситуаційне завдання, обґрунтуйте економічний вибір товаровиробника.

Підприємство діє у короткостроковому періоді. Для фірми капітал є фіксованим ресурсом і дорівнює 5 одиниць. Співвідношення між витратами праці і випуском продукції наведено у таблиці:

Кількість одиниць праці, осіб/період	0	2	4	6	8	10	12
Обсяг виробництва, шт./період	0	10	40	60	72	80	84

Відомо, що фірма функціонує в умовах досконало конкурентного ринку, на якому працює 500 фірм, які мають аналогічні витрати. Функція галузевого попиту на продукцію визначається за такими даними:

Обсяг попиту, тис. шт.	50	40	36	30	28	25	20	10	5
Ціна продукції, грн.	1	2	3	4	10	20	22,5	30	50

Розрахуйте середні змінні, середні постійні, середні загальні та граничні витрати виробництва продукції, якщо відомо, що ціна одиниці капіталу дорівнює 20 грн., а ціна одиниці праці – 40 грн. (10 балів).

4. Проаналізуйте поведінку витрат у короткостроковому періоді. Визначте умови ефективного функціонування фірми в умовах досконало конкурентного ринку. Обґрунтуйте, який обсяг випуску обере підприємець, якщо він продає свій продукт на ринку досконалої конкуренції (10 балів).

5. Дайте графічну ілюстрацію та аналітичний коментар такої ситуації (10 балів):

Виходячи з певної суми грошей, яка могла бути використана для купівлі набору двох благ, споживач досяг стану рівноваги. Чи зміняться його наміри і як саме, якщо наступного разу він зможе витратити на ці блага удвічі більше коштів?

6. Дайте відповідь на питання, використовуючи інструментарій мікроекономічного аналізу (10 балів).

Практичне використання концепції еластичності попиту (за ціною, доходом, перехресної) в обґрунтуванні цінової політики продавців (виробників).

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Базилевич, В. Мікроекономіка [Текст] : опорний конспект лекцій / В. Базилевич, В. Лук'янов, Н. Писаренко, Н. Квіцинська. – К. : Четверта хвиля, 1998.
2. Вэриан, Х. Р. Микроэкономика [Текст] : Промежуточный уровень. Современный подход : учебник для вузов : пер. с англ. / Х. Вэриан ; под ред. Н. Л. Фроловой. – М. : ЮНИТИ, 1997.
3. Гальперин, В. М. Микроэкономика [Текст] : в 2-х т / В. М. Гальперин, С. М. Игнат'ев, В. И. Моргунов ; общ. ред. В. М. Гальперина. – СПб. : Экономическая школа, 1996, 1998.
4. Гребенников, П. И. Микроэкономика [Текст] / П. И. Гребенников, А. И. Леусский, Л. С. Тарасевич. – СПб. : СПбУЭФ, 1996.
5. Долан, Э. Микроэкономика [Текст] / Э. Дж. Долан, Д. Линдсей; пер. с англ. В. Лукашевича [и др.] ; под общ. ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. – СПб., 1997.
6. Долан, Э. Рынок: микроэкономическая модель [Текст] / Э. Дж. Долан, Д. Линдсей ; пер. с англ. В. Лукашевича [и др.] ; под общ. ред. Б. Лисовика и В. Лукашевича. – СПб. ; М., 1996.
7. Економічна теорія [Текст] : у 2-х кн. : – Кн. 2.: Мікроекономіка : навч. посібник / за ред.: З. Г. Ватаманюка та С. М. Панчишина. – К. : Заповіт, 1997. – Кн. 2.
8. Емцов, Р. Г. Микроэкономика [Текст] / Р. Г. Емцов., М. Ю. Лукин. – М. : ДИС, 1997.
9. Казаков, А. П. Экономика [Текст] : Упражнения. Тесты и тренинги : курс лекций. / А. П. Казаков, Н. В. Минаева. – М. : ЦИПКК АП, 1996.
10. Карагодова, О. О. Мікроекономіка [Текст] / О. О. Карагодова, Д. М. Черваньов / під заг. ред. проф. Д. М. Черваньова. – К. : Четверта хвиля, 1997.
11. Кемпбелл, Р. Макконнелл. Аналітична економія : Принципи, проблеми і політика. Ч. 2. Мікроекономіка [Текст] / Наукова редакція перекладу Тяня Панчишина ; Р. Кемпбелл Макконнелл, Л. Брю Стенлі. – 13-те видання. – Львів : Просвіта, 1999.
12. Кемпбелл, Р. Макконелл. Экономикс: Принципы, проблемы и политика [Текст] : в 2-х т. : пер. с англ. / Р. Макконелл Кемпбелл, Л. Брю Стенли.. – М. : Республика, 1992
13. Коуз, Р. Г. Природа фирмы [Текст] Теория фирмы / Р. Г. Коуз. – СПб. : Экономическая школа, 1995.

14. Лисовицкий, В. Н. Микроэкономика [Текст] : учебн. пособ. для экономич. специальностей вузов / В. Н. Лисовицкий. – К. : ИМСО МО Украины, Студцентр, 1997.
15. Максимова, В. Ф. Микроэкономика [Текст] : учебник / В. Ф. Максимова. – М. : Соминтэк, 1996.
16. Маршалл, А. Принципы экономической науки [Текст] / А. Маршалл/ – М.: Прогресс, 1993.
17. Микро-, макроэкономика [Текст] : практикум / под общ. ред. Ю. А. Огибина. – СПб. : Литера плюс. Санкт-Петербург оркестр, 1994.
18. Микроэкономика [Текст] / под ред. Е. Б. Яковлевой. – М. : АКАЛИС, 1997.
19. Нуреев, Р. М. Курс микроэкономики [Текст] : учебник для вузов / Р. М. Нуреев. – М. : ИНФРА-М, 1998.
20. Нуреев, Р. М. Основы экономической теории [Текст] : Микроэкономика : учебник для вузов / Р. М. Нуреев. – М. : Высшая школа, 1996.
21. Овчинников, Г. П. Микроэкономика [Текст] / Г. П. Овчинников. – СПб. : Изд-во В. А. Михайлова, 1997.
22. Пиндайк Р. Микроэкономика [Текст] : сокр. пер. с англ. / Р. Пиндайк, Д. Рубинфельд ; науч. ред. : В. Т. Борисович, В. М. Полтерович, В. И. Данилов [и др.]. – М. : Экономика. Дело, 1992.
23. Піндайк, Р. С. Мікроекономіка [Текст] / Р. Піндайк, Д. Л. Рубінфельд. – К. : Основи, 1996.
24. Протас, В. Ф. Микроэкономика: структурно-логические схемы [Текст] : учебн. пособ. для вузов / В.Ф. Протас. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996.
25. Робинсон, Дж. Экономическая теория несовершенной конкуренции [Текст] / Дж. Робинсон. – М. : Прогресс, 1986.
26. Самуэльсон, П. Экономика [Текст] / П. Самуэльсон. – М. : Алгон, 1992.
27. Самуэльсон, П. Мікроекономіка [Текст] : пер. з англ. / П. Самуэльсон. – К. : Основи, 1998.
28. Самуэльсон, П. А. Экономика [Текст] : пер. с англ / П. А. Самуэльсон, В. Д. Нордхауз. – М. : БИНОМ, 1997.
29. Томпсон, А. Экономика фирмы [Текст] : пер. с англ. / А. Томпсон, Д. Формби. – М. : БИНОМ, 1998.
30. Фель, У. Основы мікроекономіки [Текст] / У. Фель, П. Оберендер ; пер. з нім. / під ред. А. П. Наливайка. – 6-те вид. – К. : Укртиппроєкт, 1998.

31. Фишер, С. Экономика [Текст] : пер. с англ. / С. Фишер, Р. Дорнбуш, Р. Шмалензи. – М. : Дело, 1997.
32. Хайман, Д. Н. Современная микроэкономика: анализ и применение [Текст] : в 2-х т. : пер. с англ. / Д. Н. Хайман. – М. : Финансы и статистика, 1992.
33. Ховард, К. Экономическая теория [Текст] : учебник для вузов / К. Ховард [и др.]. – М. : Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997.
34. Чемберлин, Э. Х. Теория монополистической конкуренции [Текст] / Э. Х. Чемберлин. – М. : 1959.
35. Ястремський, О. І. Основи мікроекономіки [Текст] : підручник / О. І. Ястремський, О. Г. Гриценко. – К. : Знання, КОО, 1998.

Навчальне видання

МІКРОЕКОНОМІКА

Навчально-методичний посібник

Укладачі:

Гончарук Тетяна Іванівна
Лощина Лариса Вікторівна
Семененко Тетяна Олексіївна

Редактор *Г.М. Нужненко*

Технічне редагування *І.О. Кругляк*

Комп'ютерна верстка *В.А. Івакін*

Підписано до друку 18.03.2009. Формат 60x90/16. Гарнітура Times.
Обл.-вид. арк. 6,72. Умов. друк. арк. 10,25. Тираж 30 пр. Зам. № 850

Державний вищий навчальний заклад
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК, № 3160 від 10.04.2008

Надруковано на обладнанні Державного вищого навчального закладу
“Українська академія банківської справи Національного банку України”
40030, м. Суми, вул. Петропавлівська, 57

